

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**ULUS DEVLET, TÜRK ULUS DEVLET YAPISI,
KÜRESELLEŞME ve TÜRKİYE**

Savaş KOMŞU

**Danışman
Doç.Dr.Tülay Alim BARAN**

**Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Yüksek Lisans Programı**

İSTANBUL, 2008

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
KISALTMA LİSTESİ.....	III
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
ABSTRACT.....	VI
ÖZET.....	VII
1. GİRİŞ.....	1
2. ULUS DEVLETİN TANIMI ve KAPSAMI.....	4
2.1. Devletin Tanımı, Kapsamı ve Tarihsel Süreci	4
2.2. Ulus Devletin Oluşumu ve Tarihsel Süreci.....	7
2.2.1. Fransız İhtilali, Sieyes ve Ulus Devletin Temel Tezleri	8
2.3. Ulus Devletin Temel Unsurları	16
3. TÜRK ULUS DEVLET YAPISININ OLUŞUMU VE ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ.....	26
3.1. Milliyetçiliğin Osmanlı Devleti Üzerindeki Yansıması.....	26
3.2. Ulus Devlet Öncesi Osmanlı Devletinde Modernleşme ve Yenilikçilik Hareketleri: İslamcılık, Batıcılık, Türkçülük, Osmanlıcılık.....	28
3.3. Türk Ulus Devletinin Doğuşu	37
3.3.1. Milli Bilincin Uyanışı ve Türk Ulus Devletinin Kuruluşu.....	37
3.3.2. Atatürk Milliyetçiliği ve Türk Ulus Devlet Yapısı.....	47
4. KÜRESELLEŞMENİN TANIMI VE KAPSAMI	54
4.1. Küreselleşmenin ve Çokuluslu Şirketlerin Tarihsel Süreci	60
4.2. Küreselleşmenin Olumlu ve Olumsuz Etkileri.....	76
5. KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK DÜZEN, KÜLTÜREL YAPI, ULUS DEVLET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE TÜRKİYE YANSIMALARI	91
5.1. Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen	91
5.2. Küreselleşmenin Medya Yolu ile Kültürel Yapı Üzerinde Etkileri.....	101
5.3. Küreselleşme Karşısında Ulus Devlet ve Türkiye'nin Durumu.....	107
6. SONUÇ	124
7. KAYNAKLAR.....	126
8. ÖZGEÇMİŞ.....	136

KISALTMA LİSTESİ

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AGSK	:Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği
ASEAN	:Association of Southeast Asian Nations [Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği]
BM	:Birleşmiş Milletler
DYY	:Doğrudan Yabancı Yatırım
G-8	:Group of Eight [Gelişmiş 8 ülke]
GATT	:General Agreement on Tariffs and Trade [Gümrükler ve Ticaret Genel Anlaşması]
GSYH/GSYİH	:Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IBRD	:International Bank for Reconstruction and Development [Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası]
IFC	:International Finance Corporation [Uluslararası Finansman Kurumu]
ILO	:International Labour Organization [Uluslararası Çalışma Örgütü]
IMF	:International Monetary Fund [Uluslararası Para Fonu]
KILM	:The Key Indicators of the Labour Market Programme [İşgücü Piyasasında Temel Göstergeler]
KİE	:Küresel İstihdam Eğilimleri
MERCOSUR	:İspanyolca: Mercado Comùn del Sur, İngilizce: Common Market of The South [Güney Amerika Ortak Pazarı]
NAFTA	:North American Free Trade Agreement [Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması]
OECD	:Organization for Economic Corperation and Development [Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü]
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNCTAD	:United Nations Conference on Trade and Development [Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı]
UNDP	:United Nations Development Programme [Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı]
UNESCO	:United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu]
WTO	:World Trade Organization [Dünya Ticaret Örgütü]

ÇİZELGELER LİSTESİ

	SAYFA
Çizelge 2.3.1 Uluslaşma, Ulus Devlet ve Milliyetçilik Oluşumlarının Temel Dinamikleri Tarihsel Öncelikleri ve Örnek Çizelgesi.....	18
Çizelge 4.1.1 Uluslararası Ticaretin Tarihsel Gelişimi.....	65
Çizelge 4.1.2 1913 Yılında İngiliz Yatırımlarının Yöresel Dağılımı	66
Çizelge 4.1.3 Global 500 Şirket Sıralamasında İlk 25.....	69
Çizelge 4.1.4 Dünya Üzerindeki En Büyük 500 Şirketin Karargah Üsleri Tablosu....	70

ÖNSÖZ

Son yüzyılın en önemli ekonomik ve siyasal olgusu olan küreselleşme, bütün dünya ülkelerini derinden etkilemekte, sosyal ve ekonomik sarsıntılara neden olmaktadır.

Küreselleşme olgusunun toplumlara refah, ileri teknoloji, daha iyi bir yaşam standardı, insan haklarında gelişme veya daha geniş bir demokrasi açılımı getirmesinin yanı sıra, bazı önemli olumsuzlukları da barındırması bu olgunun bütün dünyada çok boyutlu olarak tartışılmasına yol açmaktadır.

Küresel güçlerin ileri sürdüğü refahın paylaşımı ve demokratik açılımların yaygınlaştırılması görüşlerine karşıt görüş olarak, asıl amacın ülkelerin doğal kaynaklarının küresel güçler tarafından ele geçirilmesi ve bu ülkelerin uluslararası kapitalizmin açık pazarı haline getirilmek istenmesi olduğu ileri sürülmektedir. Bu durumu kavrayabilmek ve küreselleşme olgusunun ne kadar büyük bir ekonomik güç olduğunu anlamak için küreselleşmenin en büyük dinamiği olan çokuluslu şirketlerin mali portrelerine bakmak yeterlidir.

Dünyada 4 milyar insanın günde 5 dolardan daha az bir gelire yaşamını sürdürmesine karşılık, küreselleşme olgusunun bu toplumlara çözüm bulmaktan uzak politikaları ve çokuluslu şirketlerin sınır tanımayan kâr anlayışı, dünyadaki sosyal adaletsizliğin daha da derinleşmesine neden olmakta ve günümüzün dünyasında sosyal siyasetler bu olumsuzluktan çok büyük ölçüde etkilenmektedir. Özellikle az gelişmiş ve geri kalmış ülkeler, küresel sürecin getirdiği ağır ekonomik ve sosyal sorunlarla boğuşmaktadır. Küreselleşmenin getirdiği karşı konulması zor ekonomik, sosyal ve siyasal dayatmalar bu ülkelerde derin sarsıntılara ve çalkantılara yol açmaktadır.

Küreselleşme sürecinin en çok etkilediği alanlardan biri de ulus devlet kavramıdır. Küreselleşmenin sınır tanımayan entegrasyonu ulus devletin egemenlik gücünü giderek zayıflatmaktadır. Siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarda önemli değişimlere yol açarak ulus devlet yapısının temellerini sarsan küresel süreç bu anlamda Türkiye'yi de büyük ölçüde etkilemektedir. Uluslararası sermayenin ve çokuluslu şirketlerin bu küresel süreçle birlikte Türkiye'ye girmesi Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısında önemli değişimlerin meydana gelmesine neden olmuştur. İşte bu analitik çalışmada küreselleşmenin anlam ve tanımlanmasının yanında ulus devletin yapısı ve küreselleşme sürecinden etkileşimi ve Türk ulus devlet yapısının özelliklerini de irdeledik.

Çalışmam sırasında yardımlarını esirgemeyen, bu konuda beni teşvik eden tez danışmanım Sn. Doç. Dr. Tülay Alim BARAN'a, fikir ve önerileriyle yol gösteren bölüm başkanımız Sn. E. Orgeneral Dr. Edip BAŞER'e, tezin teknik olarak hazırlanması ve araştırma yöntemlerinin uygulamasında yol gösterici olan Sn. Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK'e teşekkürlerimi sunarım. Bu tez çalışmam, benden hiçbir zaman maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen babam Sn. Mehmet KOMŞU ve annem Sn. Gülbiye KOMŞU'ya ithaf olunur.

ABSTRACT

The rapid changes with globalization in the last century affect the whole world in terms of social, economical, political and cultural concepts.

While globalization brings wealth, advanced technology, better living standarts and improvement of human rights with democracy, it also has some negative influences which lead us to multi-dimensional arguments.

As opposed to the proposed ideas of global powers that they share wealth and democracy, it is argued that their real intention is exploiting these countries by making them open markets of international capitalism. To reach their target these contries use the media and communication systems and try to reform these countries cultures by using an old strategy called “divide and manage” which also provacates ethnic diversion. Global powers try to oppose the arguments against them by weakening nations sovereignty.

It is natural that globalization which is a live economical and idealogical process, affects a state nation like the Republic of Turkey. Turkey is based on a modern and powerful structure. Therefore, it would be a proper policy to benefit from globalization while keeping Turkish identity in tact. At this very point, we should carefully analyze the positive and negative effects of globalization, how it tries to integrate world societies within the new economic order and its effects in terms of national interests.

In this essay we have tried to investigate the effects of globalization on nation states and with special reference to Turkey. We have made use of different sources such as books, related articles, internet and newspapers.

Key Words: Nation State, Turkish State Structure, Atatürk Nationalism, Globalization, Multinational Companies.

ÖZET

Son yüzyılın en önemli ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel olgusu olan küreselleşme ile birlikte meydana gelen hızlı değişimler tüm dünyayı etkisi altına almıştır.

Küreselleşmenin toplumlara refah, ileri teknoloji, daha iyi bir yaşam standardı, insan haklarında gelişme veya daha geniş bir demokrasi açılımı getirmesinin yanı sıra, bazı önemli olumsuzlukları da barındırması bu olgunun bütün dünyada çok boyutlu olarak tartışılmasına yol açmaktadır.

Küresel güçlerin ileri sürdüğü refahın paylaşımı ve demokratik açılımların yaygınlaştırılması görüşlerine karşıt olarak, asıl amacın ülkelerin doğal kaynaklarının küresel güçler tarafından ele geçirilmesi ve bu ülkelerin uluslararası kapitalizmin açık pazarı haline getirilmek istenmesi olduğu ileri sürülmektedir. Bu hedefine ulaşabilmesi için ise, başta medya ve iletişim yoluyla toplumların düşünsel ve kültürel anlamda biçimlendirilmesi, etkilenmesi ve çok eski bir strateji olan etnik ayrışmanın körüklenmesi, yani “böl ve yönet” taktığının uygulandığı dile getirilmektedir. Küresel güçler, karşılıklı duracak her türlü yapıyı bölerek ulus devletlerin egemenlik gücünü zayıflattığı bu düşüncenin temelini oluşturmaktadır.

Ekonomik ve ideolojik anlamda canlı bir süreç olan küreselleşmenin, bir ulus devlet olan Türkiye Cumhuriyeti’ni etkilemesi doğaldır. Çağdaş bir yapı üzerine kurulmuş, güçlü temellere sahip Türkiye’nin küreselleşmenin faydalarından yararlanması en akılcı çözüm olacaktır. İşte bu noktada küreselleşmenin tüm olumlu ve olumsuz taraflarını iyi analiz etmek, yaratmak istediği yeni ekonomik düzeni ve ulus devlet üzerindeki etkilerini ulusal çıkarlar göz önünde tutularak incelemek gerekmektedir.

Küreselleşme sürecinin ulus devlet ve Türkiye üzerindeki etkilerini incelediğimiz bu çalışmada bulabildiğimiz ve ulaşabildiğimiz özgün kaynakların yanı sıra, konu ile ilgili her türlü kitap, makale, internet yayını ve gazeteden yararlanmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Ulus Devlet, Türk Ulus Devlet Yapısı, Atatürk Milliyetçiliği
Küreselleşme, Çokuluslu Şirketler.

1. GİRİŞ

Son yüzyılın üzerinde en çok tartışılan konularının başında küreselleşme olgusu gelmektedir. Ulusların sosyal, ekonomik ve siyasi yapılarını derinden etkileyen küreselleşme kısaca; mal, hizmet, sermaye ve insan kaynaklarının dünya çapında serbestçe dolaşımı ve etkileşimi sonucu, eskiye nazaran yeni bir hal ve biçim kazanmasına verilen 'yeni' bir isim olarak tanımlanıyor. Ancak bu tanımın yetersiz olduğunu düşünen akademisyenler ve siyaset bilimcileri, küreselleşmenin dünya çapında geçerlilik kazandırılmaya çalışılan ve henüz son perdesi yazılmamış olan ideolojik bir süreç olduğu görüşündedirler.

Kuşkusuz insanlık tarihi göz önüne alındığında, evrimin başlangıç kaynağı ateşin ve tekerleğin bulunuşundan, günümüzdeki gen tekniği, nano teknolojilerin uygulanışına kadar teknolojinin insan yararına geliştiği, doğayı kendi amaçlarına uygun bir şekilde dizginlemesinin mümkün olduğu bu dönemlere gelinmiştir. Teknolojik gelişmeler tüm dünyanın yüzünü değiştirmiş, insanların yaşama biçimlerini şekillendirmiş, refahlarını arttırmış; yaratılan olanaklardan herkes az ya da çok pay alabilmiştir. Dünyada çiçek hastalığı kalmadıysa, bundan petrol zengini Arap şeyhleri kadar Hindistan'daki paryalar da yararlanmıştır hiç kuşkusuz. Ayrıca telefon gibi binlerce teknoloji gelişmesi dünyada herkes tarafından kullanılan yararlar olmuştur. UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization - Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu) verilerine göre, ev sahibi 50 ülkede yükseköğretime kayıtlı 1,5 milyon yabancı öğrenci bulunmaktadır. Az gelişmiş ülkelere gelen 800.000'den fazla öğrenci, öğrenim görmek üzere gelişmiş ülkelerin yükseköğretim sisteminden yararlanmak için kayıt yaptırmıştır.

Avrupa ülkeleri arasında başlatılan ve şu anda ülkemizin de üye olduğu Avrupa Topluluğu-ERASMUS eğitim projesi kapsamında öğrenci değişimi yapılmaktadır. Bu projeye göre öğrenciler, öğrenimlerine ara vermeden bir sömestrde istedikleri üniversitelerden dersler alabilmekte, bir başka sömestrde başka ülkelere gidebilmektedirler. Böylece öğrenciler, değişik kültürleri tanıma, farklı görüş ve düşüncelerden istifade etme şansı bulmaktadırlar.

Söz konusu bu proje ile milyonlarca öğrenci, ülkeler arasında rotasyona tabi tutulacak, böylece ülkeler arasında bütünleşmenin temelleri atılmış olacaktır.

Ancak bununla birlikte olumsuz yanlarına baktığımızda küreselleşmenin tıpkı freni patlamış bir tren gibi kontrol edilemez hale geldiği görülmüştür. Türkiye'nin de üyesi olduğu 2008 ILO (International Labour Organization - Uluslararası Çalışma Örgütü) raporuna baktığımızda 45 milyon yeni iş yaratılmasına karşın, dünyadaki işsiz sayısının 189,9 milyon olduğu bir gerçektir. Tüm çalışanların %16,4'ü (487 milyon çalışan) günde 1 dolar, %43,5'i (1,3 milyar çalışan) günde 2 doların altında ücretle yaşamaya mecbur bulunmaktadır.

Siyasal açıdan bakıldığında ise küreselleşen dünyada merkez devletlerle bütünleşmek zorunda kalan ulusal devletler; ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan büyük devletlerin açık etkisine maruz kalmaya başlamış, bunun sonucunda bir tür bağımlılık durumu oluşmuş, ulusal sınırlar yok sayılmaya başlanmış, milli egemenlik ve bağımsızlık gibi kavramların içi boşaltılmaya çalışılır hale gelmiştir. Bu amaçla ağır borç altındaki ülkelere IMF (International Monetary Fund - Uluslararası Para Fonu) ve Dünya Bankası kanalıyla baskı yapılarak bütçe harcamalarından tasarruf adı altında devlet teşkilatı küçültülmüş, memur sayısı azaltılmış ve en önemlisi ise merkezi devletin güçlü olduğu, dışarıya karşı direnme gücünün olduğu yerlerde 'Eyalet Sistemi'ne dayalı federal yapıya benzer sistemler getirilerek, ulusal devlet yapısının zayıflatılması hedeflenmiştir. Amaç ulus devleti güçsüzleştirip direnme gücünü zayıflatarak küresel güçlerin egemenliği altına almak olduğu ileri sürülmektedir.

Bu nedenle henüz son perdesi yazılmamış bu sürecin finali bilinmemektedir. Küreselleşmenin tüm ulusları birleştirme gayretinin dünyayı global bir köy haline getirip, insanları ortak yarar paydasında toplamak amaçlı mı, yoksa Merkez devlet olarak bilinen kuzey ülkelerinin, gelişmekte veya az gelişmiş olan devletleri egemenlikleri altına almaya çalıştığı yeni bir emperyal oyun mu olduğu sorusunun cevabı bu nedenle çok önemlidir.

Bu son gelişmelerin Türkiye üzerinde algılamalarına gelince, Atatürk Türkiye'si, içerisinde bulunduğu dönemin iyi bir gözlemcisi ve takipçisi olmuştur. Aydınlanma ile ortaya çıkmış

ve 20. yüzyılın başında netlik kazanmış olan ulus devlet ve laik devlet kavramlarını tanımlayabilmiştir. Gazi Mustafa Kemal, dönemin yükselen bu iki kavramını ana hatlarıyla kavramış, Osmanlı liderlerinin düştüğü “paradigmatik kilitleme” hatasına düşmemiştir. Çöken paradigmayı terk ederek yükselen paradigmaya yüzünü dönmüştür. Gazi Mustafa Kemal’in en büyük başarısı; tarih sahnesinden silinmiş bir imparatorluktan bir ulus devlet çıkarabilmiş ve bu ulus devleti pozitivist akılcı niteliklerle donatabilmiş olmasıdır. İşte bu çağdaş yapı üzerine oturmuş Türkiye Cumhuriyeti ulus devleti diğer ülkelere göre çok daha güçlü temellere sahip bulunmaktadır. Küreselleşme olgusundan yarar sağlamak, Milli Kurtuluş Mücadelesi’nde olduğu gibi, batının iyi taraflarını almak, geri kalan kısımlarını denetim altında tutmakla mümkün olunabilir.

Kuşkusuz öncelikli olan, küreselleşmenin evrensel nitelikli boyutlarından ve insanlığın ortak gelişimine olan katkılarından Türkiye’nin yararlanmasıdır. Ancak bunu yaparken Atatürk’ün büyük bir öngörü ile çağdaş Batı uygarlığını hedef gösterdiği Türk Ulus Devleti’nin en büyük özelliği olan milli birliğin ve milli yapının titizlikle korunmasının, Türkiye Cumhuriyeti’nin geleceği için ne kadar önem taşıdığı unutulmaması gerekmektedir. Aksi halde, bir devleti devlet yapan milli birliği dağılmış, ulus devlet olma özelliği ortadan kalkmış, ortak milli değerleri darmadağın edilerek içi boşaltılmış, emperyal güçlerin esareti altına alınmış bir ülke haline gelinebilir. Bu nedenlerle, küreselleşme olgusunun her boyutu ile çok iyi bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir.

Küreselleşme sürecinin ulus devlet ve Türkiye üzerindeki etkilerini incelediğimiz bu çalışmada bulabildiğimiz ve ulaşabildiğimiz özgün kaynakların yanı sıra, konu ile ilgili her türlü kitap, makale, internet yayını ve gazeteden yararlanmaya çalıştık. Ortaya çıkan bu çalışma ile Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Türk Ulusu’na bıraktığı çağdaş devlet anlayışının ne kadar önemli olduğuna biraz olsun dikkat çekmeyi amaçladık.

2. ULUS DEVLETİN TANIMI ve KAPSAMI

Ulus devlet kavramı; milli bütünlüğün, bağımsızlığın ve milli değerlerin korunmasını temsil eder. Bu bölümde ulus devletin oluşumunu, tarihçesini, tanımlanmasını, günümüzdeki durumunu ve sistematüğini ele alacağız.

2.1. Devletin Tanımı, Kapsamı ve Tarihsel Süreci

Dünyanın ve insanlığın en eski birliğı olan devletin tarihi çok eskilere dayanır. İnsanlar, yaradılışından itibaren yardımlaşma ve korunma ihtiyacından ötürü toplu yaşama gereğini duymuştur. Aile, boy, klan ve kabileler gibi toplum örnekleri bunun kanıtıdır. Doğa ile mücadele, yiyeceğini sağlama, barınma, vahşi hayvanlara ve diğler insanların saldırılarına karşı korunmanın zorunluluğı olarak insanlar, birbirlerine yakınlaşmış ve gruplaşmışlardır. Tarih boyunca gelişme gösteren insanın ihtiyaçları, doğa koşulları, yaşama ve yerleşme gibi değışiklikler, insan topluluklarının teşkilatlanma gereğini de ortaya çıkarmıştır.¹

Çeşitli grupların yerleşik yaşama başlaması ile birlikte yeni tür organizasyonlar gerekmiş, bunun sonucunda derebeyliğin ilk örnekleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Zaman içinde büyüyen kavimler iklim ve yeni kaynaklar bulmak amacıyla başka bölgelere gitmiş ve buralardaki topluluklarla çatışmışlardır. Savaşlar toplumları bütünleştirmiş ve ortak yaşamdan gelen benzerlikler nedeniyle kavimler giderek tek soy ya da etnik topluluklar haline dönüşmeye başlamıştır.²

İnsanlık tarihinin gelişimi incelendiğinde, başlangıçtan itibaren belirli bir yerde yaşayan insan topluluklarının bir düzene göre kendilerini yönetecek bir başkanın otoritesi altına girmesi sonucu devlet kavramının ortaya çıktığı görülür. Bu tür devlet anlayışı eski Yunanistan'da görüldüğü gibi başlangıçta bir 'Şehir Devleti' şeklinde olmuş, daha sonraki

¹ Muzaffer Erendil, *Devlet'in Kavram ve Kapsamı*, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğı Yayınları, Ankara 1990, s. 1.

² Anıl Çeçen, *Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti*, Fark Yayınları, Ankara 2007, s. 20.

tarihsel süreç içinde Krallıklar ve İmparatorluklar şeklinde genişlemiş, daha sonra da milli nitelikli devletlerle süreç devam etmiştir.³

Bu anlamda genel bir tanımlama olarak devlet; “*Bir hükümet yönetiminde örgenleşmiş* siyasal topluluktur.*”⁴

Devlet, insanların toplum yaşamında başvurdukları bir örgütlenme biçimidir. Bir aile, bir dernek, bir sendika, bir parti gibi... Devlet bu anlamda öncelikle sosyal ve tarihsel bir gerçekliktir.⁵ Bununla beraber devlet, karmaşık ve çok yanlı bir toplumsal olgudur. Politik, ekonomik, toplumsal ve hukuksal unsurların bütün halidir. Devlet bir toplumun siyasal yönden örgütlenmesidir. Devletin ortaya çıkması ile beraber, sosyal toplumlar siyasal toplum haline dönüşür. Devlet kendisini oluşturan varlıkların ve unsurların bütünü olmakla beraber soyut bir olgudur. Bu soyut durumun bazı özellikleri vardır. Devletin kurulması için bir toplumda öncelikle kolektif bir isteğin bulunması, bireylerin devletin yönetimine karşı çıkmamaları gerekir.⁶

Devletin en önemli unsuru toprak yani ülkedir. Milletler, dünya üzerinde yaşayacakları bir toprağa sahip olmalıdır. Bu toprak olmadıkça, devlet olunamaz. Milletın üzerinde yaşadığı ve sınırları milletlerarası anlaşmalarla çizilmiş ve onaylanmış bir toprağa sahip olmak devlet olmanın vazgeçilmez koşuludur. Ayrıca bu topraklar üzerinde yaşayan milletlerin bu toprakla maddi, manevi ve tarihsel ilişkileri olması gerekir. Bu konu çerçevesinde bağımsızlık çok önemli bir yer tutar. Bağımsız devlet anlayışında, milletlerarası yükümlülüklerin hiçbir dış etki olmadan yerine getirilebilme şartı da önemlidir. Bağımsız bir devlet, milletlerarası anlaşmalarla saptanmış coğrafi sınırlar içinde; milletın ve ülkenin hayrına gerekli gördüğü çalışma ve uygulamaları serbestçe yapar, millet ve yurdun güvenliği için gerekli göreceği kuvveti teşkilatlandırır ve gerektiğinde kullanır, dış

³ M. Erendil, a.g.e., s. 1.

*Örgenleşmek: Parçaları bir araya getirerek düzgün iş görecek bir bütün oluşturmak.

⁴ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979, s. 73.

⁵ Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş*, 2. Basım, Say Kitap Pazarlama, İstanbul 1981, s. 1.

⁶ A. Çeçen, a.g.e., s. 78-79.

dünyada kendini elçileri vasıtasıyla temsil eder; siyasal, ekonomik ve benzeri antlaşmalar yapar ve gereğini yerine getirir.⁷

Devlet, ülke sınırları içinde tek egemen güçtür. Başka hiç bir otorite ile eşit değildir. Bu 'asli' bir yetkidir. Yani, başkasından alınmamıştır ve doğrudan devletin devlet olmasından kaynaklanan bir yetkidir. Devletin bağımsızlığı devletlerin birbirlerinin işlerine karışmamalarını gerektirir. Ülkenin halkı o ülkenin nasıl yönetileceği kararını kendileri verir.⁸

Devletlerin tarihsel yapısı incelendiğinde, üç temel devlet tipi görülür. Bunlar sırayla köleci devlet, feodal devlet ve burjuva devlettir. 20. yüzyılda ortaya çıkan sosyalist devlet ise bunlardan farklı olarak yeni bir devlet biçimi olarak görülür. Devletlerin tipi sınıf yapısı ile belirliken, devletin biçimi siyasal iktidarın yapısı, siyasal rejimin niteliği ile belirlidir. Devlet biçimi egemen sınıfın kurduğu siyasal rejimden ayrı tutulamaz. Aynı tip devlet biçimlerinin çeşitliliği iktisadi rejimdeki değişimlere, sınıflararası ve egemen sınıfların içindeki farklı nitelikli gruplar arasındaki ilişkilere bağlıdır. Ulusal gelenekler, siyasal kurumların gelişimleri, halkın siyasal bilinç düzeyi ve yabancı devletlerle olan ilişkiler devlet tipini belirleyici unsurlardır.⁹

Bilindiği üzere devlet kavramının unsurlarından en önemlisi millet yani ulus kavramıdır. Bu kavramın doğuşu, tarihsel süreç içinde incelendiğinde, Batı'da meydana gelen toplumsal ve siyasal değişim süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı görülür. Avrupa'da feodalizmin yıkılması ile sonuçlanan, yeni siyasal, ekonomik ve toplumsal ilişkiler insanların ulus bilinci etrafında birleşmesine etken oluşturmuştur. Bu ise merkez devletlerin kurulması ve ekonomik bağılıkların gelişmesini ve ulus olgusunun meydana gelmesini hızlandırmıştır.

⁷ M. Erendil, a.g.e., s. 3.

⁸ S. Tanilli, a.g.e., s. 7-8.

⁹ S. Tanilli, a.g.e., s. 6-7.

2.2. Ulus Devletin Oluşumu ve Tarihsel Süreci

İnsan toplulukları, sosyal gelişimin ardından, aşiret örgütlerinden milli örgütlenme düzeyine ulaşarak millet haline gelmişlerdir. Yüzyıllar süren bir tarihsel süreç içinde, toplumsal ve kültürel gelişmelerin sonunda ortaya çıkan bu oluşum ‘millet’ olarak adlandırılır.¹⁰

Reform ve Rönesans’tan önce, millet vasfını kazanmış topluluklara ne eski Yunan ne de eski Roma’da rastlamak mümkün değildir. Daha çok Ortaçağ’da Avrupa’da din birliğinin hâkim olduğu ve her şeyin dini inanç eksenine dayandığı bir yaşam tarzı görülmektedir.¹¹

Otuz Yıl Savaşları’nın ardından 1648’de imzalanan Westphalia Anlaşması’yla birlikte Avrupa’daki siyasi yapılanma büyük değişikliğe uğramış, Avrupa milletlerarası düzenin siyasi birimi haline gelmiştir.¹²

Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu Westfalya Anlaşmasının getirdiği ve bu anlamda egemenliğe damgasını vuran toprak ve otorite gibi unsurları bakın nasıl anlatıyor:

“1. Otorite ve Sınır: Westfalya anlaşması ile birlikte otorite ve sınır arasında doğrudan bir irtibat kuruldu. Devletin fiili gücünün ulaştığı alanları belirleyen bir sınır kavramının gelişmesi, evrensel ahlak ve hukuk ilkelerinin sınırötesi geçerliliklerinin kabul edilmesi ile çelişki teşkil etmiyordu. Böylece evrensel hukukun sınırötesi geçişkenliği ile ulusal hukukun sınırlar ile belirlenmiş uygulama alanları arasında yeni bir tanımlama ve ayırım yapma zorunluluğunu beraberinde getiriyordu.

Devletin otorite kullanımı ile ulusal egemenlik alanlarını ayıran kesin bir hat olarak görülen sınır arasında kurulan bu ilişki biçimi ulusal egemenlik açısından yeni bir durumdur. Daha önce imparatorluk dönemlerinde mesela Roma İmparatorluğu’nda da benzer hukuki standardizasyon vardı, ama otorite ile toprak ve sınır arasındaki kesin hatlarla belirlenmiş bir bağımlılık ilişkisinin kurulması Westfalya Anlaşması ile birlikte ulus devlet ile egemenlik alanı arasındaki kaçınılmaz bağımlılık ilişkisinin en açık bir şekilde ortaya konmasını sağladı.

¹⁰ Mehmet Eröz, *Atatürk Milliyetçilik Doğu Anadolu*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1987, s. 59.

¹¹ Hamza Eroğlu, *Atatürk ve Milliyetçilik*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1992, s. 6.

¹² Jürgen Habermas, *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, (Çev., Medeni Beyaztaş), Bakış Yayınları, İstanbul 2002, s. 9.

2. Uluslararası Tanınma: Yine daha önceki dönemlerde, özellikle Avrupa'da ülkeler birbirlerini karşılıklı olarak, eşit, muadil görmezken, bu gelişmelerle birlikte Avrupa'da ilk defa karşılıklı tanınma gereği ortaya çıktı. Bu da, ulusal egemenliğin bugün anladığımız klasik anlamının ana unsurlarını belirlemeye başladı."¹³

17. yüzyılda belirlenen bu yeni devlet biçiminin en önemli özelliği belli bir teritoryum* üzerinde egemenlik iddia etmesiydi. Bu yeni devlet anlayışı idari yeteneği ve kapasitesi bakımından eski imparatorluklar ve site devletleri gibi siyasi modellere göre daha fazla üstünlüğe sahipti. Modern devlet, işlevi itibarıyla bir yürütme devleti olarak uzmanlaşmış ve bu hali ile hukuki bir kurumsallığa erişmiş olan pazar ekonomisinde ayrılaşmış, ayrıca vergi devleti olarak kapitalist ekonomiyle bütünleşmiştir.¹⁴

Günümüzün dünyasında devletlerin niteliklerini incelediğimizde genel karakterlerinin ulusal nitelikte olduğunu görürüz. Ulusal devlet anlayışı ve oluşumu dünyada milliyetçilik akımlarının ortaya çıkmasından sonra genellik kazanmıştır. Bu milliyetçilik düşüncelerinin kaynağının 1789 Fransız Devrimine uzandığını görebiliriz. Bu siyasal ve sosyal olay; dünyanın birçok halklarını etkilemiş, uyandırmış ve bilinçlendirmiştir. Sosyal, siyasal ve ekonomik nedenlere bağlanan Fransız İhtilali'nden sonra; özgürlük ve eşitlik fikirlerinde bir gelişme ve yaygınlaşma olmuştur.

2.2.1. Fransız İhtilali, Sieyes ve Ulus Devletin Temel Tezleri

Bilindiği gibi Ortaçağ'da derebeyleri adeta birer küçük bağımsız hükümdarlardı. Ancak, zamanla bunlardan bazıları güçlenerek diğerlerini egemenlikleri altına almış ve böylece güçlü krallıklar kurulmuştur. Bu aşamada derebeyleri siyasi bağımsızlıklarını kaybetmiş fakat kurulan krallıklar içerisinde ekonomik, sosyal, siyasi hak ve yetkilerinin birçoğunu korumuşlardır. Böylece ülkenin en etkili sınıfı haline gelmişlerdir. Bütün Avrupa'da olduğu gibi Fransa'da da bu durum geçerliydi.

¹³ Ahmet Davutoğlu, "Küreselleşme ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği", <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg20/davutoglu.pdf> (Erişim Tarihi: 07.09.2008).

* Bağımsız olmayan, bir hükümet veya otorite altında olan coğrafik alan.

¹⁴ J. Habermas, a.g.e., s. 65.

Feodalite döneminden kalma, iller arasında gümrük duvarları vardı. Bu nedenle de, Fransa'nın bir ilinden diğer iline götürülen bir eşyadan gümrük vergisi alınıyordu. Bu da ister istemez ülkenin illeri arasındaki ilişkileri kısıtlıyor ve bölgeciliği körüklüyordu. Bu nedenle de ülkede ulusal birlik ve bütün Fransa'yı kapsayan bir yurtseverlik yoktu. Bunun yerine merkezi Versailles Sarayı olan koyu bir merkezîyetçilik örgütüne sahipti.

1789 yılına kadar Fransa, 'Eski Krallık Rejimi' denilen bir rejimin çerçevesi içinde yaşıyor, Fransız halkı, kralın kişiliğinde birleşen ve aynı dönemlerde Avrupa ülkelerinin çoğunda olduğu gibi mutlakîyetle yönetiliyordu. Kral, ülkenin siyasi, sosyal, ekonomik, hukuk alanlarındaki bütün güçlerini kendi bünyesinde toplamıştı. Bu yüzden de ülkenin yönetimi ve geleceği üzerinde mutlak söz sahibi idi. Özellikle XIV. Luis (1683-1715) döneminde bu hat safhaya ulaştı. Krallar, Paris'in dışında büyük masraflarla yaptırılan Versailles Sarayı'nda, çevresinde bulunan Yüksek Aristokratlar ile şaşalı bir hayat yaşıyordu.¹⁵

Bu dönemde asıl önemli olan, ne temsil, ne hükümdarın kutsal kaynaktan geldiği masalı, ne tanrılar tarihidir. Çok daha önemli olan krallık kavramının sürekliliğidir. Bu o kadar ileri bir haldedir ki, kralın ölümünü haber vermekte kullanılan: "Kral öldü, yaşasın kral"¹⁶ deyimi, bu sürekliliği açıklar niteliktedir. Toplum özü kısım itibariyle aristokrat kalmıştı. Dayandığı temeller ise doğuştan gelen imtiyaz ile toprak serveti ve zenginliği idi. Ama bu eski yapı, müspet bilgilerin ilerlemesi, aydınlık felsefesinin zihinleri saran etkileri yüzünden zayıflamaya başlamıştı.

1789'da, soylu sınıfı, bir düzen içerisinde yaşıyor olsa da Ortaçağ'da elinde bulundurduğu kamu gücü yetkilerini kaybetmişti. Hatta La Fronde iç savaşından (eskisi 1648-1649, yenisi 1649-1653) sonra, yenilen ve kısmen de iflas eden soylular boyunduruk altına girmişlerdi. Ama yine de soylular 1789 yılına kadar toplum hiyerarşisindeki yüksek yerlerini korudular.

Halktan gelen papazlar ve din adamları aristokrasiden sayılmazdı. Aristokrasinin temelini soylular teşkil ediyordu. Rahipler düzeni tam ortasından ikiye bölünmüş imtiyazlı bir

¹⁵ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, 3. Basım, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 1985, s. 7-8.

¹⁶ Kurt Schilling, *Toplumsal Düşünce Tarihi*, (Çev., Nihal Önal), Varlık Yayınevi, İstanbul 1971, s. 28.

düzeni. Hatta Sieyes'e göre düzenden çok, bir meslekti. Piskopos, başrahip gibi din adamları aristokrasiden oldukları halde rahipler, yani papazlar ve onların yardımcıları sosyal bakımdan halka bağlıydılar. Soylular sayıca 350.000 kişiyi buluyordu. Bu da nüfusun %1,5'unu teşkil ediyordu.¹⁷

5 Mayıs 1789 başlangıç tarihi olarak kabul edilen Fransız İhtilali'nin oluşmasına meydan veren koşulları iç ve dış etkiler olarak inceleyebiliriz. Öncelikle, iç etkilerden bahsetmek gerekirse bunu dört kategoride toplamamız gerekir.

1. Siyasi Nedenler- XIV. Luis'den sonra gelen XV. Luis (1715-1774) ve XVI. Luis'in (1774-1792) kişiliklerinin zayıflığı, var olan çöküşü ve çözülmeyi önleyemediği gibi aksine hızlandırmıştır. Versailles Sarayı'nda ihtişam içerisinde yaşayan kral, halktan tepki almaya başlamıştı. Aristokrat sınıf ise bu israftan, sorumsuzluklardan ve entrikalardan ders almak yerine kralı taklit ediyordu. Halk ise derebeylik döneminden çok kötü bir haldeydi. 16 Mayıs 1790 tarihinde meydana gelen olayların, bir ihtilale dönüşmesine çok az kalmıştı. Bu olaydan itibaren kral Paris sokaklarında gezemez hale gelmişti. Krala karşı büyük bir nefret doğmuştu.

2. Düşünce Alanındaki Gelişmeler- Bu dönemlerde Montesqueiu, Rousseau, Voltaire, Diderot*, ortaya koydukları düşüncelerle Fransız Devrimi'nin hazırlayıcısı olmuşlardır.¹⁸

Bu dört düşünürün yücelttiği özgürlük ve hakların elde edilmesi anlayışının toplumların çeşitli kesimlerince benimsenmesi sonucu Fransız İhtilali evrensel bir boyut kazanmıştır. Fransız İhtilali'nin hazırlanması konusunda en büyük katkıyı yapan düşünür ise kuşkusuz Sieyes'tir. Orta halli bir burjuva ailesinin çocuğu olan Emmanuel Sieyes birçok tarihçi tarafından; États Généraux'un 17 Haziran 1789 tarihli oturumunda Ulusal Meclis

¹⁷ Albert Soboul, *1789 Fransız İnkılabı Tarihi*, (Çev., Şerif Hulusi), Cem Yayınevi, İstanbul 1969, s. 13,25.

*Montesqueiu- (1689-1755) İngiltere örneği Anayasalı Monarşi kurulmasından yanaydı, güçler ayrılığı prensibini savunmuş, hükümet yetkisinin yasama, yürütme ve yargı organları arasında bölünmesini istemiştir. 1712'de yazdığı Acem mektupları, 1747'de basılan Kanunların Ruhu önemli eserleridir.

Jean-Jacques Rousseau- (1712-1778) Cenevre tipi halkın egemenliği üzerine kurulu bir cumhuriyet istiyordu. 1746 yılında yayınlanan Toplumsal Sözleşme eseri mevcuttur.

Voltaire- (1694-1778) Vicdan ve düşünce özgürlüğünden yanaydı.

Diderot- (1713-1784) Siyasi, sosyal ve düşünce gibi alanlarda halkı aydınlatmaya çalışmıştır. (Kaynak: R. Uçarol, a.g.e., s. 11.)

¹⁸ R. Uçarol, a.g.e., s. 9-10.

önerisiyle devrimi başlatan ve 1799'da Bonaparte'ın 18 Brumaire Darbesi'ni hazırlamasıyla devrimi sona erdiren adam olarak yorumlanır. Sieyes'in temel yapıtı olan 'Qu'est-ce que le Tiers état?' (Üçüncü Tabaka Nedir?) eserinde egemen olan düzenin kabul edilmezliğinin ana gerekçesi olarak ayrıcalıkların akıldışı ve doğal hukuk karştı olmasını gösterir. Sieyes'e göre her tür ayrıcalık nesnelere doğası gereği haksızdır, iğrençtir ve her siyasal toplumun yüce ereği ile çelişiktir.¹⁹ Ayrıcalıkları ortadan kaldırdığı zaman geriye Tiers état kalır, yani ulus diyen Sieyes bir ulusun varlığını sürdürmesi ve refaha ulaşması için yapılması gereken özel ve kamusal işlerin ulus tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini söyler. Ayrıcalıkların topluma herhangi bir yarar sağlamasının söz konusu olmadığını belirten Sieyes, daha sonra kendisinin 'ulusal egemenlik kuramının yaratıcısı' olarak değerlendirilmesine yol açacak olan üç ana ilkeyi şöyle sıralar:

Birinci ilke; ulus gerçek anlamda temsil edilmelidir. Kırsal alanlarda senyörlerin, kentlerde soyluların halkı temsil etmelerine son verilmelidir. Onların yerine halkın içinden çıkan, onun çıkarlarını temsil eden kişiler mecliste yer almalıdır. Kısaca 'tiers état' siyasal haklarını kendi başına uygulamalıdır.

İkinci ilke; Tiers état temsilcilerinin sayısının ilk iki tabakanın toplam temsilcisine eşit olmasıdır.

Üçüncü ilke ise oylamaların tabaka başına değil, adam başına olmasıdır. Her tabakanın ayrı ayrı oy vermesi durumunda, soylular ile ruhban sınıfı Tiers état'a karşı her zaman için ikiye karşı bir şekilde üstünlük sağlayacağı için Sieyes bu üçüncü ilkeyi temsilde eşitliğin sağlanmasının zorunlu koşulu olarak görür.

Sieyes iktidarın 'kamuya ait' olduğunu yani ulusa ait olduğunu ve egemenliğin ulusal irade ile ortaya konulduğunu, bir bölünmez olan ulusun herhangi bir dış güce bağımlı olmadığını savunur. Ulus ya da ulusal irade, meşruluğunu da kendi içinde barındırır. Kısaca ulus hiçbir biçimde ya da kurala bağılı olmaksızın her an her şeyi isteyebilir; 'iradesi, her zaman

¹⁹ Emmanuel Sieyès, "Ayrıcalıklar Üzerine Deneme" ve "Tiers Etat Nedir?", (Çev., Süheyp Derbil), *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1-2, 1951, s. 129., aktaran Mehmet Ali Ağaoğulları, *Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi, Ankara 2006, s. 191.

en yüce yasadır.’ Ayrıca ‘bir ulus, ne ulus olmaktan vaz geçebilir... ne ortak iradesinin ortak irade olmayacağına karar verebilir’ ne de kendisini yok edebilir.

Sieyes, ulusun temsili konusunda da üç temel kavram geliştirmiştir. Bu kavramlar kısaca temsilcinin kendisini seçen grubu ya da seçim bölgesini değil, ulusun tümünü temsil etmesi; temsilcinin bir bölgenin ve özel bir grubun değil tüm ulusun çıkarlarını temsil etmesidir.

Sieyes, bu çok önemli siyasal temsil kuramına bağlı olarak modern demokrasilerin temel taşı olan ‘çoğunluk ilkesi’ düşüncesine geniş bir şekilde yer verir. Ortak iradenin yalnızca çoğunluğun görüşünde ve çoğunluğunun isteği ile oluşması gerektiğini yazan Sieyès temsilciler meclisinde her zaman için çoğunluğun kararlarının geçerli olması gerektiğini savunur.²⁰

Sieyes’in tarif ettiği Tiers Etat, düzenin büyük çoğunluğunu yani yaklaşık 24 milyondan fazla insanı temsil ediyordu. Sieyes’in 1789 yılında yayınlanan bu eserinde ortaya attığı halk sorusuna ‘Halk bir bütündür.’ diyerek karşılık vermiş, eserin birinci bölümünde de halkın ‘tam bir millet’ olduğunu söylemiş ve şu sonuca varmıştır: “*Şu halde halk millete ait her şeyi kendinde toplamaktadır. Halk olmayan hiçbir şeye millettendir diye bakılamaz.*”²¹

3. Toplumsal Yapı- Yukarıda da bahsettiğimiz gibi ihtilal öncesi Fransa’da Ortaçağ’dan gelen ve toplumsal eşitsizliğe dayanan bir yapı mevcuttu. Soylular: Sayıları %1,5, %2 civarında olmasına rağmen ülke topraklarının 4’te 1’ine sahiptiler. Papazlar: Sayıları Fransız nüfusunun %1’i kadarken ülke topraklarının %10’una sahiptiler. Burjuvalar: Genellikle büyük yerleşme merkezlerinde oturan ticaret ve sanayi ile uğraşan sınıftı. Vergi verdikleri yani devletin ve kilisenin giderlerine katıldıkları halde siyasi haklardan yoksundular. Köylüler: Nüfusun en büyük bölümünü oluşturdukları halde toprakların ancak %20’sine sahiptiler. Her türlü vergi ve ülkenin yükü bunların üzerindedir. Ancak

²⁰ Emmanuel Sieyès, *Üçüncü Sınıf Nedir?*, (Çev., İsmet Birkan), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2005, s. 33,171., aktaran M. A. Ağaoğulları, a.g.e., s. 173,203.

²¹ A. Soboul, a.g.e., s. 31-32.

tüm siyasi haklardan yoksundular. Ayrıca Ortaçağ'dan kalma eski senyörlerine para vermek gibi birçok yükümlülükleri vardı.

4. Ekonomik Nedenler- 18. yüzyıl boyunca süren uzun savaşlar ve israf Fransa'nın mali ve ekonomik durumunu zayıflatmıştı.

Fransız İhtilali'nin dış nedenlerine gelince en önemlisi 18. yüzyılda meydana gelen Aydınlanma Çağı'dır. Rönesans ve Reform Avrupa'da Yeniçağ içerisinde düşünce alanında önemli roller oynamışlardır. Rönesans, insan düşüncesini skolâstik kalıpların dar çerçevesinden kurtararak, serbest gelişimini sağlamıştır. İkinci önemli gelişme ise Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığa kavuşmasıdır. Amerika'daki 13 İngiliz kolonisinin önce vergi sonra siyasi bağımsızlıklarına kavuşmak için 1774 yılından itibaren İngiltere ile savaşmaya başlamaları Fransa tarafından hak ve özgürlüklerin savunulması için yapılan bir mücadele olarak algılanmıştır. Hatta Fransa, Amerika'nın bağımsızlığı için İngiltere'ye karşı savaşa girmiştir. Bu bakımdan Amerikalıların 1776 yılında yayınladıkları "Bağımsızlık Bildirgesi" ve 1783 yılında bağımsızlıklarına kavuşmaları Fransa'yı da etkilemiştir.

Bütün bu sebeplerin ardından XVII. Luis'in çağrısı üzerine 5 Mayıs günü Versailles Sarayı'nda 300 Papaz, 300 soylu ve 600 Halk temsilcisi ile Etats Generaux Meclisi toplanmıştır. Meclis altı hafta çalışmış ve sonuç alamamıştır. Bunun üzerine 17 Haziran 1789 günü üçüncü sınıfın temsilcileri kendilerinin halkın %96'sını temsil ettiklerini söylemiş, kendilerinden meydana gelen meclisi 'Ulusal Meclis' ilan etmiş ve meclisin rızası olmadan hiçbir vergi toplanamayacağını bildirmişlerdir.

Böylece Fransa'nın içine düştüğü mali buhrana çözüm olmak için toplanan Etats Generaux, mahiyet değiştirerek ilhılalci bir şekil almıştır. Başına Bailly'in getirdiği bu meclise, durumundan memnun olmayan küçük papaz sınıfından ve soylulardan bazıları da geçmiştir. Kral bu durum karşısında diğer papaz ve soyluların da meclise katılmasını istemiştir. Bunun üzerine Ulusal Meclis bir anayasa hazırlamaya başlamış ve kendisini 9 Temmuz 1789 yılında 'Kurucu Meclis' olarak ilan etmiştir.

Bu gelişmelerden korkan ayrıcalıklı sınıf yanına kralı da alarak meclisi dağıtmak istemiştir. Bu durumdan korkan halk 14 Temmuz 1789'da mutlakîyetin sembolü haline gelmiş olan Bastille Hapishanesi'ni basarak yakmış ve Paris Belediyesi'ni ele geçirerek Commune adı ile yeni bir şehir idaresi kurmuştur. Diğer taraftan kralın yabancı koruma askerlerine karşı ulusal ordu kurulmuş ve başına da Lafayette getirilmiştir.

Kurucu Meclis 4 Ağustos 1789 yılında Fransa'da derebeylik sistemini kaldıran kararlar aldı. Ayrıca papazlar ve soylular kendi istekleri ve feodal hakları ile aldıkları vergilerden vazgeçeceklerdi. 28 Ağustos 1789 yılında ise 'İnsan ve Yurttaş Hakları Demeci'ni kabul ve ilan etti. Daha sonra 20 Haziran 1791 yılında Fransa'dan kaçmak isterken Varrenne'de yakalanıp Paris'e geri getirilen krala 17 Eylül 1791 yılında anayasalarını onaylattılar.²²

Fransız İhtilali ile ortaya çıkan bu yeni siyasal düzen anlayışına Liberalizm veya Hürriyetçilik hareketi denmiştir. Ancak bu temel hak ve hürriyetlerin hükümdarlar ve insanlar tarafından kabul edilmesi yeterli değildi. Bu hak ve hürriyetlerin açıkça belirlenmesi ve nasıl kullanılacağına anayasada hüküm altına alınması Fransa'daki İhtilalin en önemli başarısı olmuştur. Fransa'da meydana gelen bu hürriyetçilik hareketinin Avrupalı hükümdarlar ve monarşiler tarafından kabul edilmesi beklenemezdi. Fransa'da kralın otoritesini yıkan bu hareket kendi geleceklerini de tehdit edeceği için Avusturya, Prusya, Rusya ve İngiltere gibi büyük devletlerle küçük krallıklar daha ilk günden itibaren Fransız İhtilali'ne karşı cephe aldılar. Bu durum İhtilal Fransa'sı ile bu devletlerarasında 1792'de başlayıp 1815'e kadar sürecek olan uzun savaşlara neden oldu.

1792–1815 yılları arasındaki Fransız İhtilali savaşları, Napolyon'un Avrupa'yı Fransız hegemonyası altına sokmak isteyen bir kuvvet emperyalizmi niteliği kazanmışsa da, bu savaşlar Fransız İhtilali'nin hürriyetçi ve özgürlükçü fikirlerinin Avrupa'ya yayılmasına büyük katkısı olmuştur.²³

1815 Viyana Kongresinde Avrupa haritasını kendi çıkarlarına göre yeniden düzenleyen büyük devletler, nasyonalizm adına liberalizm konusunda aynı hatayı tekrarlayarak

²² R. Uçarol, a.g.e., s. 7,20.

²³ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1980*, Cilt 1, 9. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1993, s. 6–7.

milletleri parçalamışlar ya da bu parçaları başka devletlerin sınırları içine sokmuşlar veya çizilen yapay sınırlar içinde çeşitli milletler bulmuşlardır. Bu anlamda Polonya toprakları, Avusturya, Rusya ve Prusya arasında paylaştırılarak Polonyalılar'ın büyük bir kısmı Rus Çarlığı'nın hegemonyası altına sokulmuştur. Oysa Napolyon 1807 yılında Prusya ile Rusya arasında tampon amaçlı olarak Varşova Büyük Dukalığı adı altında bağımsız bir Polonya devleti kurmuştu. Polonyalılar bağımsızlığın tadını almışlardı. Ancak 1815 Viyana Kongresi bu bağımsız Polonya'yı üç devlet arasında bölüştürerek Polonya milletinin bağımsızlığını yok etmişti. Bu durumdan Avrupa'da büyük toprakları bulunan ve bu topraklarda birçok millet yaşayan Osmanlı İmparatorluğu da etkileniyordu. Nasyonalist hareket bu milletleri de etkilemiş 1829'da Yunanistan, 1878'de Sırbistan, Karadağ ve Romanya, 1908'de Bulgaristan ve 1913 yılında Arnavutluk Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparak bağımsız birer devlet haline gelmiştir.²⁴

Bugün federal, milli ve milli devlete dönüşme yolunda olan bağımsız devletlerin sayısı elli yıl öncesine kadar iki buçuk kat artmıştır. Bu artış özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ile SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği)'nin, BM (Birleşmiş Milletler) Yasası'nın sınırları içinde İngiliz, Fransız, Hollanda, Portekiz ve Belçika sömürgelerinin bağımsızlıklarını ilan etmelerinden kaynaklanmıştır.²⁵

Yeni kurulan bu devletlerin özellikleri; milli nitelikte oluşları, halkın genel yapısı itibariyle ırk, dil ve kültürel bağları bakımından benzerlik göstermeleridir. Milli devletler halk bakımından daha yalın; imparatorluk devletleri ise, daha karışık ve bileşik yapıya sahiptirler. 19. yüzyılın bu milli devletleri, günümüze kadar sürekli artmışlar, buna karşın imparatorluklar tarih sahnesinden silinmişlerdir.

Siyasal anlamda yaşanan bu gelişmelerle birlikte, milli devlet en temel felsefi altyapısını 19. yüzyılda Hegel sayesinde elde etmiştir. Bir milletin duygu ve bilincinin ancak 'devlet şuurunda' birleşmesiyle anlam kazanacağını ve devletin oluşabileceğini ifade eden Hegel, aksi durumda millet unsurunun bir mana ifade etmeyeceğini belirterek devlet merkezli bir millet görüşünü geliştirmiştir.²⁶

²⁴ F. Armaoğlu, a.g.e., s.10.

²⁵ Esat Çam, *Devlet Sistemleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No. 381, İstanbul 1976, s. 3.

²⁶ J. Habermas, a.g.e., s. 9.

Kısaca, 1789 Fransız İhtilali, Avrupa'nın siyasi yapısında çok önemli değişikliklerin meydana gelmesine yol açtı ve yeni bir devir başlattı. Egemenliğin ilahi menşei reddedilerek bunun kaynağının millet olduğu ileri sürüldü. Asilzade ve ruhban sınıfının ayrıcalıklı durumuna son verildi. Devletin yönetimi ihtilalin gerçek temsilcisi olan burjuvaziye teslim edildi. Feodalizm kaldırılarak köyüler daha iyi koşullara kavuşturuldu. Ortaçağdan kalma cemiyet düzenine son verildi. İnsanların doğal kanunlara bağımlılığı, hür ve birbirleri ile eşit olduğu ilan edildi (İnsan Hakları Beyannamesi). Rousseau'nun 'halkın egemenliği', Montesquieu'nun 'kuvvetlerin ayrılığı' görüşleri doğrultusunda Aydınlanma Felsefesi prensiplerine dayanan, Avrupa'nın ilk modern sistemli ve yazılı anayasası olan anayasa ilan edildi (1791). Bu anayasa 1924 Türkiye anayasasına kadar pek çok Avrupa ülkesinin anayasalarına örnek oluşturdu.²⁷

Ulus devletin tarihsel gelişim sürecinden bahsettiğimiz bu bölümden sonra ulus devletin temel unsurlarından bahsedeceğiz.

2.3. Ulus Devletin Temel Unsurları

Ulus devletlerin önemli özellikleri arasında, devletin öğesi olan milletin, yani toplumun ortak bir ülküye veya bilince sahip olmasıdır. Bu bilinç doğal olarak milleti devlete bağlayan en güçlü bağdır. Bu bilinçlenme daha çok, kendini 'Milliyet' ve 'Milliyetçilik' şeklinde gösterir ki, bunlardan milliyet kavramından 'millet niteliği taşıyan halkın durumu' anlaşılır.²⁸

Milliyetçilik, ulus devletin oluşmasında en belirleyici özelliğe sahip etkidir. Ulus devlet şeklinde örgütlenen siyasi iktidarın dayandığı meşruiyet ilkesi olan ulus kavramının içeriği, yüklendiği bu işlevi yerine getirecek şekilde milliyetçilik akımı tarafından belirlenmektedir. Tarihsel, sosyolojik bir kategori gösteren ulus devlet, Avrupa'da

²⁷ Kemal Beydilli, *Batı Uygarlığının Yükselişi*, Ed. Cemil Öztürk, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2005, s. 27.

²⁸ M. Erendil, a.g.e., s. 5-6.

başlayan merkantilizm politikası ve sömürgeciliğin ortaya çıkardığı kapitalizmle birlikte gelişme süreci gösteren bir oluşum olmuştur.

Ulusal anlayış iki temel boyut üzerinden incelenmelidir. Ulusalcılığın hem biçim ve anlam verdiği hem de modern devlet yapısını geliştirmeye çalıştığı gerçeğini görmek gerekir. Ulusalcılık sadece siyasal niteliği ile değil, çağdaş bireylerin temel kimlik kaynaklarından en önemlisi olarak ele alınmalıdır. Ulus kavramı, özerk ama görece olarak zayıf birey ile karmaşık ve güçlü küresel güçler arasında aracılık eden bir dizi kimlik kategorisi içinde en anlamlı olandır.²⁹

Milliyetçilik ile ulus devlet arasındaki ilişki karşılıklı bir belirleyicilik özelliği taşır. Ulus devletin bir ulus yaratmaya ve bir topluluğa aidiyet duygusu kazandırmaya çalışması, ortak kültür, simge ve değerler yaratma arzusu, milliyetçiliğe neden olur. Milliyetçiliğin inşasındaki süreç ise ulus devleti doğuracak bir yapıya zemin hazırlar. Milliyetçiliğin, ulus devlete köken miti sağlaması karşılıklı ilişkideki belirleyiciliğini ortaya koymaktadır.³⁰

Ancak, milliyetçiliğin ulus devlet ile olan bu karşılıklı ilişkisi dünya ölçeğindeki ülkelerde farklı şekilde gelişmeler göstermiştir. Avrupa'nın genelinde milliyetçilik, uluslaşma ve ulus devlet aşamalarının sonrasına denk düşerken, Almanya ve İtalya gibi ülkelerde ulus devlet olgusundan önce ortaya çıkmıştır. Sömürge ülkelerinde yaygın olan milliyetçilik ise, ulus devlet kurmaya çok önemli etkinlik kazandırmıştır. Yabancı işgali görmüş, sömürge deneyimi yaşamış ülkeler, milliyetçilik aracılığı ile ulus devletlerine kavuşmuşlar, daha sonra da bu ulus devlete uygun ulus oluşturmuşlardır. Bu durumda ulus devlet ideolojisi doğal olarak uluslaşma olmakta ve uluslaşma laiklikle ulusal bütünlük arasında bir yol izleyerek bu yöndeki reformlarla yürümektedir.³¹ (Bkz. Çizelge 2.3.1)

²⁹ Montserrat Guibernau, *Milliyetçilikler 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler*, (Çev., Neşe Nur Domaniç), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1997, s. 91.

³⁰ Mehmet Karakaş, *Türk Ulusçuluğunun İnşası*, Vadi Yayınları, Ankara 2000, s. 45.

³¹ Süavi Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993, s. 76-77.

Çizelge 2.3.1 Uluslaşma, Ulus Devlet ve Milliyetçilik Oluşumlarının Temel Dinamikleri, Tarihsel Öncelikleri ve Örnek Çizelgesi

Oluşumun Esas Dinamiği	Süreç Tarihsel Öncelik	Örnek
1. Burjuvazi ve kapitalist kurumlar	Uluslaşma - Ulus Devlet - Milliyetçilik	İngiltere, Fransa, Flandr, İskandinavya, dominyonlar
2. Burjuvazi-küçük burjuvazi ve Aydınlar	Uluslaşma – Milliyetçilik - Ulus Devlet	Almanya, İtalya, Çekoslovakya
3. Aydınlar, yabancı işgali ve sömürgecilik	Milliyetçilik - Ulus Devlet - Uluslaşma	Balkanlar, Orta Doğu, Güney Amerika, Afrika, Asya
4. Aydınlar, küçük burjuvazi ve yabancı işgali	Milliyetçilik – Uluslaşma - Ulus Devlet	Doğu Avrupa, bazı Balkan Ülkeleri, İspanya, Portekiz

*Kaynak: S. Aydın, a.g.e., s. 76.

Ulus kavramını tanımlamak için değişik görüş ve kuramlar ortaya atılmıştır. Bu görüşlerin en önde geleni objektif benzerlikler ve sübjektif veya kültürel unsurlara dayanan ulus anlayışıdır. Bu anlayışa göre, insan topluluğunun ulus aşamasına geçebilmesi için, ortak ülke, ortak dil, ortak soy, ortak din ve ortak tarih gibi objektif faktörlerin yanı sıra ortak kültür, ortak şuur, ortak duygu, ortak ruh birliği gibi manevi unsurlara da ihtiyacı vardır. Dil, din, kültür ve büyük ölçüde ırk birliğine sahip oldukları halde, tek bir millet ve tek bir devlet meydana getirememiş toplumlar da mevcuttur. Dolayısıyla, objektif ve sübjektif faktörlerin birbirlerini tamamlamaları ve takviye etmeleri gerekmektedir.³²

Türk ulus devletinin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, müşterek milli fikrin, ahlakın, hissin, heyecanın, hatıra ve ananelerin millet bünyesinde meydana gelmesi ve kökleşmesini temin eden müşterek mazinin, birlikte yapılmış tarihin, vicdanları ve zihinleri doğrudan doğruya birleştiren müşterek dilin en mühim etkenler olduğunu söyledikten sonra millet tarifini şöyle yapmıştır:

³² Yusuf Sarınoy, *Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996, s. 9-10.

- 1- Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan;
- 2- Beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimi olan;
- 3- Ve sahip bulunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden vücuda gelen cemiyete millet namı verilir.

Hemen arkasından da Türk milletinin oluşumuna tesir ettiği hususları şu şekilde sıralamıştır:

- 1- Siyasi varlıkta birlik
- 2- Dil birliği
- 3- Yurt birliği
- 4- Irk ve menşe birliği
- 5- Tarihi karabet
- 6- Ahlaki karabet.³³

Din birliğinin de bir millet teşkil ettiğini söyleyenler olmuştur. Ama bunu bizim ülkemiz için söylemek imkânsızdır. Çünkü Türk Milleti tablosunda bunun tam tersi olmuştur. Şöyle ki; Türkler İslam dinini kabul etmeden evvel de büyük bir millettir. Bu dini kabul ettikten sonra, bu din, ne Arapların ne Acemlerin ne de başka İslam dinine mensup milletlerin Türkler ile birleşip bir millet teşkil etmesine tesir etmemiştir. Aksine Türk milletinin milli bağlarını gevşetmiş, milli his ve heyecanını uyuşturmuştur.³⁴

Ulusal kimlik ve ulusal nitelikler konusunda şimdiye kadar buna benzer birçok tanımlamalar ve sınıflandırmalar da yapılmıştır. Bunlardan biri de Smith'in tanımlamasıdır:

- 1- Tarihi bir toprak/ülke, ya da yurt
- 2- Ortak mitler ve tarihi bellek
- 3- Ortak kitlesel kamu kültürü
- 4- Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler
- 5- Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkânına sahip oldukları ortak bir ekonomi.

³³ A. Afetinan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 2. Basım, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 20,22.

³⁴ A. Afetinan, a.g.e., s. 21.

Bu tanımlama ve açıklamalardan anlaşıldığı gibi bir toplumun ulus niteliği kazanması için belirli ölçütler dâhilinde ‘türdeş’ olduğunun ifade edilmesi gerekmektedir. Bu özelliklerin başında kültür birliği, dil birliği, soy birliği, ortak vatan ve ortak geçmiş olan tarih gelir.³⁵

Ulus devletin önemli özelliğinden biri milli egemenlik kavramıdır. Milli egemenlik, o devletin üstünde hiçbir yabancı devletin, bağımsızlığı engelleyecek veya yok edecek bir hak, etki veya yetkisinin bulunmadığı anlamını taşır. Halk iradesinin varlığını belirtir. Daha önceki yüzyıllarda mutlak krallıklar ve imparatorluklar güç ve egemenliklerini Tanrı’dan aldıklarını öne sürerken 18. yüzyıldan itibaren güçlenen demokrasi, dünya milletlerini etkileyerek milli egemenlik ilkesi haline gelmiş, böylece egemenlik kavramı kişisel olmaktan çıkarak milletin ortak kişiliğinde kamusal bir irade şekline dönüşmüştür.

Ulus kavramı belirli bir millete ait, ona özgü ve onu temsil eden tüm nitelik, nicelik değerleri ve değer yargılarını anlatır. Ulus devlet olmanın başlıca koşullarından biri de ülkede yaşayan insanların tümünün tek bir toplum ve bir millet olma bilincine sahip olmalarıdır. Ulus devlet kendine özgü ulusal müesseselere sahip olan devlettir. Bu müesseseler sosyal alanda, eğitim alanında, ekonomik ve siyasi alanlarda yer alırlar. Bunlar, ulus devletin temel dayanaklarıdır. Ulus devlet bir milli bayrağa ve bir milli marşa sahiptir. Bu iki önemli unsur toplumun millet oluşuna katkı sağlar. Ulus devletin millete karşı görevleri olduğu gibi, milletin de devlete karşı görevleri vardır. Bu iki varlık birbirini tamamlar. Ulus devletin millete karşı görevlerinden başlıcaları: Bu işlevlerinin başında etnik ve dinsel kimlikleri ne olursa olsun vatandaşlarına olanakları ölçüsünde milleti yurtiçi ve yurtdışı tehlikelerden korumak, milletin güven içinde yaşamasını sağlamak, adaleti ve sosyal hizmetleri yerine getirmek gelir. Ulus devletin ana görevlerinden diğer biri de milli varlığa yönelebilecek dış tehlikelere karşı gereken tedbiri almaktır. Özellikle devlet olma şartlarından en önemlisi olan bağımsızlığın korunması ulus devletin en başta gelen görevidir.³⁶

Kendi içerisinde ise toplumsal sınıfların veya etnik dinsel alt grupların birbirleri karşısında hukuksal eşitlik, adalet ve güvenlik sağlamaktır.

³⁵ Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, (Çev., Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 31-32.

³⁶ M, Erendil, a.g.e., s. 7,11.

Ekonomik düzlemde ise sermayesine güvenli bir pazar ve ekonomisinin büyümesini gerçekleştirecek ortamı sağlamak ve kolaylaştırmak, para arzını ve para kurumlarını düzenlemek, bu bağlamda makro istikrarı sağlanmaktadır. Bununla birlikte gerekli hukuk çerçevesini yürürlükte tutmak, vatandaşın çalışma olanaklarını ve asgari refahını, eğitim-kültür, sağlık düzeyinin yükselmesini güvence altına almak yolu ile daha ileri bir toplum yaratmaktadır.³⁷

Ulus kavramının sosyolojik ve kültürel boyutlarının olmasının yanı sıra, siyasal içeriği de geniştir. Ulus ve devlet kurma süreçlerinin paralellik göstermesi nedeniyle modernleşme bağlamında da ulus kurma ve devlet kurma olgularının beraber ele alınması gerekmektedir.³⁸

Siyasi bir tarif olarak ulus devlet, modern devlet yapılanmasına milli unsurların eklenmesi ile vücut bulmuş bir siyasi yapılanma modelidir. Toplumsal ve siyasi yapının ‘ulus’ üzerine bina edilmiş olması, egemenliğin ulusa aitliği, yine ulus esaslı olarak toplumsal bütünlüğün hedeflenmesi ve ülke sınırlarının ulusun yaşadığı alana göre belirlenmesi bu milli unsurların esaslarını meydana getirir. Bu esaslara bakılarak, modelin 19. yüzyılın popüler akımları olan milliyetçilik ve demokratik düşüncenin yeni kurumsallaşan modern devlet üzerinde oluşturduğu etkiyi biçimlendirdiği ileri sürülebilir.³⁹

Ulus devlet özelliği, hem ülkenin hem de ulusun bölünmezliğini, birliğini zorunlu kılar. Ülkemizde, Türkçe’nin resmi dil, devlet, eğitim ve yayın dili olması; hukukun tekliği; merkezi yönetim, kültürel ve siyasal bütünlük bunu tamamlar. Anayasamızın 3. maddesi ulusal devlet olma ilkesini; 126 ve 127. maddeler de Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin siyasal coğrafi düzeninin merkezi devlet olduğu ilkesini tanımlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, merkezi ulusal devlettir. Burada “merkezilik” özelliğinin vurgulanmasının nedeni, “federal” devletin de ulus devlet olabileceği gerçeğidir. Bilindiği gibi birçok federal devlet ulusal devlet olabilmektedir. ABD, İsviçre çağdaş ulusal

³⁷ Gülten Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?*, 4. Basım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 271.

³⁸ Y. Furkan Şen, *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet*, Yargı Basım Yayım, Ankara 2004, s. 44.

³⁹ Köksal Şahin, *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 111.

devletlerdir ancak bunların siyasal yapıları “federal yapı”dır. Bu yönüyle ulusal devlet yapısı, “ilhanlık (imparatorluk) devlet yapısını” ve “ümmeççi devlet yapısını” reddetmektedir.⁴⁰

Ulus devlet oluşumunda ‘ulusal değerlerin’ oluşması çok önemlidir. Ulusu yaratmak için ulusun parçası olan bireylerin birbirlerine benzemesi veya benzetilmesi gerekir, aynı kılık kıyafette, düşüncede, dilde, kültürde, şarkı ve türkülerde olduğu gibi. Devlet, ulus merkezidir. Siyasal, toplumsal, ekonomik ve her türlü kararlar merkezde alınır.⁴¹

Ulus devlet olgusu çok boyutlu bir kavramdır. Tarihi, siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeler ulus devlet olgusunu ortaya çıkaran önemli faktörlerdir. Ulus devlet, kurumsallaşmış siyasi iktidarın belli bir tarihsel aşamada şekillendiği yapısal biçim; ulus, bu yapılanmanın meşruiyet kaynağı olan kurgu, milliyetçilik ise bu meşruiyet kaynağını tek geçerli siyasi değer olarak kabul eden siyasi akım olarak düşünülebilir. Ulus devlet kendisinden önce de var olan bir siyasi yapılanmanın kurumları üzerinde yükselmiş ve bu kurumların düşünsel-yapısal değişiklikler göstermesi sonucu ortaya çıkmıştır.⁴²

Ulusla ilgili bütün tanımlamalarda dil, en önemli unsur olarak ifade edilir. Bir ulusun varlığının kabul edilebilmesi için, ulusu oluşturan bireyler arasında dil birliğinin bulunması büyük önem taşır. Dil, ulus devletlerde ulusu tamamlayıcı en önemli unsur olma özelliğine sahiptir. Ulus devlet üyelerini bir arada tutan dil birliğidir. Dil birliği temel eğitimin yaygın kullanımında çok önemli bir rol üstlenir. Ulusal birlik ve bütünlüğün temel amacı, kuşkusuz konuşulan ortak dildir. Atatürk’ün dilde sadeleştirme, arılaşma girişimlerini başlatırken temel hedefi: dili yabancı sözcüklerin işgalinden kurtarmaktır.⁴³ Bu nedenle bir konuşmasında bu konudaki kararlılığını şöyle vurguluyor; “*Milliyetin çok belirgin niteliklerinden biri dildir. Türk Milleti’ndenim diyen insan, her şeyden önce ve behemehâl*

⁴⁰ Ali Güler, “Bir Çağdaşlaşma Modeli Olarak Atatürkçülük”, http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/guler_01.pdf (Erişim Tarihi: 08.09.2008).

⁴¹ M. Şehmus Güzel, *Devlet-Ulus*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 11.

⁴² Y.F. Şen, a.g.e., s. 50,57.

⁴³ Ünsal Yavuz, *Ülke ve Ulus Bölünmezliği ve Bütünlüğünün Yararları Açısından Atatürkçülük ve Türk Devrimi, 2000’li Yıllarda Kalkınma ve Küreselleşme Açısından Türkiye’de Ulus Devlet Olmanın Önemi*, Dicle Üniversitesi Rektörlüğü, Diyarbakır 2000, s. 34.

*Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk düşüncesine bağlı olduğunu iddia ederse, buna inanmak doğru olmaz.”*⁴⁴

Ulus düşüncesinin en temel unsurlarından biri de kültür ve tarih birliğidir. Bu özellik daha sonra kullanılan ulus tanımlamalarında da kullanılmıştır. Günümüzün dünyasına bakıldığında birçok farklı kültürün varlığını görürüz. Bu farklı kültürler ulusları birbirinden farklı kılan özellikleri barındırır. Her kültür kendi ulusuna ait anlam ve değerler taşır. İngiliz, Fransız veya Türk kültürü bu kendine özgü değerleri ile ulusunun niteliklerini yansıtır.

Ulus devletin temel unsurları arasında yer alan “ulusal kültür” anlayışı ulus devletin bütünlüğünü sağlayan en önemli etkenlerden biri olma özelliğini taşır. Ancak ulusal kültür bazı durumlarda farklı olarak yorumlanmaktadır. Bir görüşe göre; siyasal ve sosyal bir eylem biçimi olarak kabul gören ulusal kültür, Batı düşüncesinde bireyin formatıdır. Ulus, bir kültürle vardır ve bir kültür için vardır. Kültür bir değerler sistemi olarak toplumları birbirinden ayırmaktadır. AB (Avrupa Birliği) ülkelerinde yaşayan bireyin hissettiği, öncelikle kendini bir mikro kültüre ait, sonra bir ulusa ait ama mutlaka kendini Avrupalı olarak görmektir. Avrupa ruhu da bu çizgide algılanmalıdır.⁴⁵

Dennan ve Wilson’a göre; kültür aynı zamanda devletlerin sınır çizme yönündeki diplomatik girişimlerinde belirleyici bir faktör olarak önemlidir. Kültür, devletlerarasındaki bütün görüşmelerde, özellikle bu görüşmeler sınır bölgelerindeki ekonomik ve siyasal koşulları yansıtması nedeniyle bir güç olarak önem kazanır. Sınır bölgelerindeki yerel ve bölgesel kültürler, sadece tepkisel özneler değildirler. Proaktif rolleri içinde, ister sınırlarda ister başka yerde, siyaset yapma biçimini, temsilini ve kabulünü etkileme özelliğine sahiptirler. Ayrıca bütün sınırlarda devletlerin ve ulusların siyasal-kültürel uçları vardır. Sınır bölgelerinde yaşayan bireyler ve grupları, ülke içinde ve ülke dışında diğer birey ve

⁴⁴ Taha Toros, *Atatürk’ün Adana Seyahatleri*, Çukurova Gazeteciler Cemiyeti Kültür Yayınları, 2. Basım, Adana 1981, s. 61.

⁴⁵ Léon Dyczewski, *La Culture Eupopéenne Face aux Cultures Nationales*, Ed. Peter Koslowski, *Imaginer l’Europe*, CERF, Paris 1992, s. 44,56., aktaran Rukiye Akkaya, *Küreselleşme Olgusu Karşısında Ulus Sorunu*, Legal Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 99.

gruplara bağlayan siyasal, ekonomik ve toplumsal iletişim, uluslararası ilişkilerde kültürün ne kadar önemli bir unsur olduğunu ortaya koyar.⁴⁶

Ulusun belirleyici unsurları içinde yer alan bir diğer önemli temel unsur olan ‘soy birliği’ kavramı ise bütünleştirici olmasına karşılık somut içerik açısından tarifi en zor olanıdır. Bu zorluğun en büyük nedeni soy birliği unsurunun kabile, etnik, grup ve benzeri gibi toplulukların tanımları içinde de yer almasıdır. Sosyolojik verilerle tanımlanmaya çalışılan soy birliği ile hukuki yönü ağır basan vatandaşlık arasında belli bir iletişim bulunmaktadır. Avrupa ölçeğinde ulus devletlerin vatandaşlık düzenlemelerinde soy birliğine atıf yapan kan bağı önemli bir karine teşkil etmektedir.⁴⁷

Ulus devlet ile ilgili diğer bir önemli konu ise kendilerini korumak için ulusal güvenlik stratejileri geliştirilmek zorunda olduklarıdır. Burada sözü edilen ulusal güç, o toplumun sosyal, politik, ekonomik, kültürel, psikolojik, teknolojik ve askeri alanlardaki güç yeteneklerinin toplamıdır. Bu güç unsurları ulusal güvenliği sağlayan araçları meydana getirir. Ulusal güvenlik milletle iç içedir. Örneğin; bir ülkenin ekonomik yaşamını ilgilendiren en küçük bir ayrıntı bile ulusal güvenliğin bir parçasıdır. Sürdürülebilir bir kalkınmanın ve yaşamın temel koşulu, güvenceye alınmış bir barış ve huzur ortamıdır. Bu ortamın güvenliği için güçlü bir ulusal güvenlik sistemi gerekir. Bunu sağlamak siyasi otoritenin en önemli görevidir.

Ulusal güvenlik stratejisinin belirlenmesinde temel unsur her ülkede farklı olan tehdit algılamalarıdır. Genel hatları ile uluslararası toplum tarafından bütün ülke yönetimleri açısından bir tehdit olarak kabul edilen eylem ve davranışları şöyle sıralamak mümkündür: Açlık (Refahın paylaşımındaki büyük dengesizlik); İşsizlik; Kontrol dışı göç hareketleri, Örgütlü suçlara bağlı olarak: uluslararası silah kaçakçılığı, uluslararası uyuşturucu kaçakçılığı, uluslararası insan kaçakçılığı, kara para aklama, mali suçlar ve kitle imha silahlarının yayılması, terörizm gibi.⁴⁸

⁴⁶ Hastings Donnan ve Thomas M. Wilson, *Sınırlar Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları*, (Çev., Zeki Yaş), Ütopya Yayınevi, Ankara 2002, s. 29-30.

⁴⁷ Ozan Erözden, *Ulus-Devlet*, Dost Kitabevi, Ankara 1997, s. 112.

⁴⁸ Tülay Alim Baran ve Edip Başer, *II. Dünya Savaşı'ndan XXI. Yüzyıla Türkiye*, Ed. Cemil Öztürk, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2005, s. 351.

Sonuç olarak; ulus devleti oluşturan temel unsurlarının Gazi Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde vücut bulduğunu görmekteyiz. Din eksenli tebaa anlayışından kurtulunmuş, bu ortak değerleri sayesinde uluslaşma gerçekleşmiş ve günümüzün modern devlet yapısı yaratılmıştır.

3. TÜRK ULUS DEVLET YAPISININ OLUŞUMU VE ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

3.1. Milliyetçiliğin Osmanlı Devleti Üzerindeki Yansıması

Avrupa, 19. yüzyılın başlarında dünyanın küresel niteliğini keşfetmiş, bu kürenin içindeki zenginlikleri bilime, teknolojik ve ekonomik zenginliğe çevirmek için harekete geçmişti. Gelişen toplumsal düzen içinde burjuva sınıfının ve sermayenin, ihtiyacı olan bilimi ekonomiye aktarmak için teknolojinin önemini kavraması, Avrupa'nın dev adımlarla ilerlemesini sağlamıştır. Artık harp gemilerinin yanı sıra okyanusları geçmek için inşa edilen dev gemiler yapılmaya başlanmıştır. O tarihten itibaren Osmanlı donanması artık yetersiz kalmıştır. Osmanlı Devleti, sırayla Hint Okyanusu'nu, Kızıldeniz'i sonra da Akdeniz'i kaybeder. Çünkü Osmanlı Devleti'nin ve Osmanlı deniz gücünün arkasında bir ticaret kapitalizmi, deniz ticareti kapitalizmi yoktur. Oysa Avrupa devletleri her alanda hızlı bir şekilde gelişmektedir. Ticaret kapitalizmi aşaması beraberinde iki şeyi getirir. Modernleşme ve uluslaşma süreçleri birbirlerini paralel etkileyerek ortaya çıkar. Bu iki unsuru başarılı bir şekilde uygulayan ülkeler dünyanın gelişmiş gücü haline gelir. Bu süreci kaçıran Osmanlı bir ortaçağ devleti görünümünde kalmıştır.⁴⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nun, 19. yüzyılda içinde bulunduğu dağılma ve çöküş sürecinde, kaybettiği savaşların yanında, Fransız İhtilali'nin doğurduğu "Nasyonalist" akımın büyük etkisi olmuştur. Bu akımın etkisi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içindeki yabancı milletler birer ikişer bağımsızlıklarını ilan ederek, imparatorluktan kopmuşlardır. Şimdiye kadar imparatorluk sınırları içinde yaşayan farklı dil ve ırka mensup topluluklar bu yeni akımın etkisi ile merkezi otoriteye hizmet etmek yerine kendi ulusal değerleri ve kendi ulusal çıkarları etrafında birleşerek Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmişlerdir.⁵⁰ Sırasıyla, 1829 yılında Yunanistan, 1878'de Sırbistan, Romanya ve Karadağ, 1908'da Bulgaristan ve 1912'de Arnavutluk Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak bağımsız birer devlet haline gelmişlerdir.

⁴⁹ Ergün Aybars, *Ulus ve Ulus Devlet-Küreselleşme, 2000'li Yıllarda Kalkınma ve Küreselleşme Açısından Türkiye'de Ulus Devlet Olmanın Önemi*, Dicle Üniversitesi Rektörlüğü, Diyarbakır 2000, s. 20-21.

⁵⁰ Ü. Yavuz, a.g.e., s. 33.

Fransız İhtilali'nden bütün Avrupa'ya yayılan nasyonalist akımın yol açtığı milliyetçilik rüzgârı, en çok Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları içinde yer alan Müslüman olmayan yabancı milletleri etkilemiştir. Bu etkileşimde kuşkusuz Avrupa devletlerinin teşviki de büyük rol oynamıştır. Milliyetçilik akımı daha sonra imparatorluğun Müslüman azınlıkları olan Araplar üzerinde de etkili olmuştur. Kısa bir süre sonra da Araplar arasında başlayan bağımsızlık hareketi yayılmış, bunun sonucunda Osmanlı Devleti'nin çöküş süreci hızlanmıştır.⁵¹

Bu akımları da Avrupa devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayarak kendi etkileri altına almak maksadıyla yeni bir siyaset stratejisi olarak uygulamaya başlamışlardı. Bu siyaset gereği Balkanlarda Osmanlı tebaası olarak yaşayan milletlerin bağımsızlık istekleri kışkırtıldı ve desteklendi. Bu politika Osmanlı egemenliği altındaki topraklarda yaşayan bütün milletler için uygulandı.

1829'dan itibaren Balkanlar'da başlayan parçalanma 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı sonrasında imparatorluğun Avrupa'daki topraklarının %20'sini kaybetmesi ile sonuçlanmış ve bu topraklarda yaşayan beş milyon nüfus Osmanlı Devleti'nden kopup gitmiştir.⁵²

İmparatorluk içerisinde ise yerel ve bölgesel ayaklanmalar meydana geliyordu. Napolyon Bonaparte, Mısır'ı işgal ettiği zaman üzerine sevk edilen Osmanlı Ordusu kuvvetleri içinde küçük rütbeli bir subay olan ve sonraları Mısır Valiliğini ele alan Mehmet Ali Paşa'nın 1830-1839 yılları arasında süren isyanı, Osmanlı İmparatorluğu'nda ulusçuluk akımından çok dış destekli bir parçalama havası taşıyordu.

19. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı modernleşmesi zor dönemden geçiyordu. Eski tarz yönetimin temel kurumlarının kaldırılmasına rağmen, modern kurumlaşmanın gecikmesi otorite boşluğuna yol açmış, bu durum da ulusal ve bölgesel ayaklanmaların yayılmasına ve dış müdahalelerin başarı kazanmasına neden olmuştur. Modernleşmesi geciken eski bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu yerel ve bölgesel ayaklanmaları bastırmada aciz kalmıştır. 19. Yüzyıldaki bu ayaklanmalar, eski tip köylü direnişi ve haydut hareketleri

⁵¹ F. Armaoğlu, a.g.e., s. 41-42.

⁵² Ü. Yavuz, a.g.e., s. 33.

değildi. Modern çağın ideolojilerinin yönlendirdiği, doğmakta olan ulusal burjuvazi ve aydın sınıfın önderliğindeki hareketler haline dönüşmüşlerdi.⁵³

Bu dönemde artık Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa için askeri bir rakip olmaktan çıkmasının yanı sıra, sanayi devrimi aşamasına gelmiş olan Avrupa kıtası için köhne imparatorluk ekonomisi ile de rakip olmaktan çıkmıştır. O günlere kadar Batı dünyasına ve batılılara tepeden bakan Osmanlı, yavaş yavaş fikir değiştirmeye başlamış, önce gizliden başlayan hayranlık daha sonra Osmanlı aydınları tarafından artık açıkça dillendirilmeye başlanmıştır.

3.2. Ulus Devlet Öncesi Osmanlı Devletinde Modernleşme ve Yenilikçilik Hareketleri: İslamcılık, Batıcılık, Türkçülük, Osmanlıcılık

Batılılaşma süreci Osmanlı'da batıdaki şeklinden çok farklı bir şekilde gelişmiştir. “Reform hareketleri”, “modernleşme” ve “laikleşme” gibi kavramlarla ifade edilen bu süreç, batı dünyasında olduğu gibi kendiliğinden ve bağımsız olarak gelişmemiştir. Osmanlı'nın farklı toplum yapısı içinde farklı koşullarda gerçekleşen bir süreç sonucu ortaya çıkan bir “toplum modeli” olarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu model, Osmanlı devlet adamlarının ve aydınlarının kendi toplumlarının gerçeklerini göz önüne alarak geliştirdikleri bir model olmadığı için etki alanı çok sınırlı kalmıştır.⁵⁴

Ekonomik ve askeri alanlarda denetimi elinden kaçırarak ve çağın gerisinde kalan Osmanlı İmparatorluğu'nun sürekli yenilgilere uğrayarak küçülmesi ve güç yitirmesi karşısında yeni önlemler almak, devleti güçlendirilmek ve devlet hizmetlerini çağdaş ilke ve yöntemlerle yürütebilecek bürokrasi kadrolarının yetiştirilmesi gerekiyordu.⁵⁵

Osmanlı İmparatorluğu, çöküşü engellemek ve değişen siyasal koşullara uyum sağlamak için bazı ıslahat hareketlerine girişti. 3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni bir devir açıldı. Tanzimat Fermanı ile modern

⁵³ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınları, İstanbul 1983, s. 32,37.

⁵⁴ Taner Timur, “Osmanlı ve Batılılaşma”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, Sayı 5, 22 Temmuz 1985, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 139,143.

⁵⁵ Doğu Ergil, *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara 1981, s. 16-17.

anlamda vatandaşlık haklarının teminat altına alınması, kötü yönetime son verilmesi Müslim ve gayri Müslimler arasındaki ayırımı son verilerek Osmanlı Devleti'nin daha çağdaş bir görünüme kavuşturulması amaçlandı.⁵⁶

Padişah II. Mahmut'un ölümünden sonra yerine geçen Sultan Abdülmecit tarafından hazırlanan "Gülhane Hattı Hümayunu" adı ile anılan Tanzimat Fermanı bir yenilik ve teminat devrini başlatmış olması bakımından önemlidir. Ferman, şahıs ve mal güvenliğini teminat altına alacak kanunlar getireceğini vaat ederek çağdaş hukuk anlayışına doğru yönelen bir adım olmuştur. Tanzimat Fermanı hukukta, yargıda idare ve maliyede bir dizi yeniliğin başlangıcı olmuştur. Tanzimat kendisinden önce yapılmış yeniliklerin bir tekrarı olmamış yeni ve modern prensipler getirerek batılılaşmayı sistemleştirmiştir. Tanzimat Fermanı Avrupa'nın beğenisini kazanmayı gaye edinmiş ancak mevcut siyasal sistem ve idari yapıda köklü bir değişiklik getirememiştir. Buna karşılık devleti I. Meşrutiyet'e kadar sosyal, siyasi ve hukuki yeni bir düzen ile donatma konusunda teşkilat ve fikir yönünden geliştiren bir süreç olmuştur.⁵⁷

Tanzimat dönemi, anayasacılık hareketi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. 3 Kasım 1839 tarihinde Mustafa Reşit Paşa tarafından ilan edilen Tanzimat Fermanı hukuksal açıdan Charter* niteliğine sahip, ancak bir anayasa veya kanun değildir. Tanzimat Fermanı ve arkasından ilan edilen diğer fermanlar, yaptırım gücünden yoksun olduğu için Osmanlı toplumu üzerinde etkili olamamıştır.⁵⁸

Tanzimat reformlarının en başta gelen amacı Balkanlarda alevlenen ulusçuluğun yayılması sonucu meydana gelen toprak kayıplarının durdurulmasıydı. Yıkımın ölçüsü Osmanlı Devleti'nin toprak kaybıydı. Balkan uluslarının ayaklanması; Sırbistan'ın muhtariyeti ve Yunan bağımsızlığı dikkatleri iç sorunlara çevirdi. Maliyede ve idarede yapılan reformlarla bu olumsuz gelişmelerin önüne geçileceği düşünüldü. Tanzimat hareketi, merkeziyetçilik

⁵⁶ Kemal Beydilli, Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü, Ed. Cemil Öztürk, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2005, s. 67.

⁵⁷ Hamza Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, Savaş Yayınları, Ankara 1990, s. 56-57.

* Belirli bir sınıfa veya halka, ayrıcalık ya da hak ve özgürlük veren hükümler iradesini açıklayan belgeler veya sözleşmeler.

⁵⁸ İsmet Giritli ve Jale Sarmaşık, *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul 1998, s. 85,87., aktaran Ramazan Yıldırım, *Devlet Yapısı ve Nitelikleri (Anayasa Hukuku Ders Notları)*, 2. Basım, Akader Yayınları, Diyarbakır 2003, s. 57-58.

ve yeni yurtseverlikle, yani Osmanlıcılıkla imparatorluğun kurtulacağını düşünenlerin eseriymiş.⁵⁹

Tanzimat dönemi devlet adamlarının ilk kuşağının pragmatik* reformcu olmaları, bir kuşak sonra siyasal ideolojiye, grup ve kişi çekişmesi programlı bir siyasal muhalefet hareketine dönüşmüştür. Mustafa Reşit Paşa'nın aydın mutlakıyetçiliğiyle başlayan dönem, Mithat Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne ilk Anayasayı getirmesi ile noktalandı.

Osmanlı aydınları ve düşünürleri siyasal ideolojilerini ve programlarını belirlemiş değildi. Siyasal düşünce ve muhalefet henüz emekleme devrinde olmasına rağmen gelişmelere bakıldığında Osmanlı ülkesinin geleneksel siyaset ve hayat tarzından çıkmaya başladığı anlaşılıyordu. Bundan sonra Osmanlı toplumunun modernleşme olayının kalıpları içinde değerlendirilmesi gerekiyordu.⁶⁰

Bütün bu yenilikçi çalışmalar yeterli olamamıştı. Osmanlı aydınlarının zorlaması ve 1876'da Mithat Paşa ve arkadaşlarının çabaları ile⁶¹ Kanun-u Esasi (Anayasa) II. Abdülhamit tarafından kabul edilerek I. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Böylece bir anayasa ilk kez olarak kamu hukukuna girmiştir. Ancak kabul edilen Kanun-u Esasi'ye göre yürütme kuvveti ve yasama faaliyeti hükümdarın nüfuzu altına sokulmuştur. Anayasa bu hali ile birçok imkân ve yetkiyi hükümdarda topladığı ve son söz hakkını yine padişaha bıraktığı için Osmanlı devlet hayatında radikal bir değişikliğe neden olamamıştır. I. Meşrutiyet halkın baskısı sonucu ortaya çıkmış bir hareket değildir. Anayasanın hazırlanması ve ilanı, ne siyasi bir doktrinin ne de milli bir reaksiyonun sonucu meydana gelmiştir. II. Abdülhamit, başlangıçta Kanun-u Esasi'ye taraftar görünmüş ve bütün otoriteyi kendisinde toplamıştır. I. Meşrutiyet'le başlayan II. Abdülhamit zamanında güdülen siyaset ve idare biçimi Osmanlı Devleti'ni başarısızlığa sürüklemiş, liyakat sahibi mülki ve askeri kişiler yerine hükümdara sadakat ön planda tutulunca başta ordu olmak üzere her yerde korku, endişe ve emniyetsizlik hâkim olmuştur. Hafiyelik ve jurnalcilik usulleri ile sürdürülen

⁵⁹ İlber Ortaylı, "Tanzimat", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 6, Sayı 49, 26 Mayıs 1986, İletişim Yayınları, İstanbul 1986, s. 1545.

* Felsefede Faydacılık ya da Pragmatizm hem iyinin teorisi hem de doğrunun teorisi.

⁶⁰ İ. Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 189.

⁶¹ 1876 Kanun-u Esasi'nin hazırlanmasında başlıca rolü "Yeni Osmanlılar" oynamışlardır. Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1938)*, 8. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 31-32.

Padişahın tek otoritesi Osmanlı Devleti'nin gelişmesine engel olmuştur. 1876–1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nı bahane eden Abdülhamit henüz bir yılını bile doldurmeyen Meclis-i Mebusan'ı kapatarak mutlakıyet rejimine geri dönmüştür. I. Meşrutiyet'in en önemli tarafı sonraki olaylara öncülük etmesi ve yeni fikir hareketlerinin olgunlaşmasına yol açması olmuştur.⁶²

Batılılaşma dönemi Osmanlı Devleti'nin temeli sayılan kurumları derinden sarsan değişik kavram ve fikirleri de beraberinde getirmişti. Vatan, millet, eşitlik gibi Avrupa kaynaklı olan kavramlar, yabancı ülkelerde kurulan Osmanlı elçilikleri, Avrupa'ya gönderilen öğrenciler ve yeni açılan okullar ve bu okullara davet edilen yabancı öğretim üyeleri ile kurulan ilişkiler Türk aydınlarını etkiliyordu.

İmparatorluğun en kritik döneminde tahta çıkan II. Abdülhamit'in siyasi anlayışı bir anlamda Türklük milli şuurunun ortaya çıkışını hızlandırmıştı. İslami bir politika izleyen II. Abdülhamit'in, reformların gelişmesini engellemesi, devletin idaresini aydın grubun elinden alması ve iktisadi zenginliğin gayrimüslimlerin eline geçmesi Padişahın yönetimine karşı duyulan tepkilerin artmasına neden olmuştu.⁶³

19. Yüzyıl sonlarında Batı dünyası bilim, kültür, teknoloji ve düşün alanlarında büyük gelişmeler gösteriyordu. Batı uygarlığının bu gelişimi bütün dünyada yankı buluyordu. Buna karşılık Osmanlı bir din-devlet; görünümünde modernleşmenin çok uzağında bir görünüm sergiliyordu. Bu geri rejime karşı siyasal platformda ilk ayaklanmalar genç kuşaklar arasında başladı. II. Abdülhamit yönetimine karşı üç çevrede gelişen siyasal bir odaklanma oluştu. Birincisi yüksek okullarda, özellikle Tıp ve Harp okullarındaki gençler arasında başlayan gizli örgütlenmeler, ikincisi üyelerinin çoğu subay olan ancak ordu dışındakileri de içine alan gizli komiteler, üçüncüsü ise Paris, Cenevre, Kahire gibi merkezlerde bir araya gelen aydınlar. Bu grupların hepsi “Jön Türk” olarak adlandırıldı. Bütün bu gruplarda yer alanlar görev yaptıkları alanlarda ve çevrelerinde olup bitenleri yakından izliyor ve giderek kan kaybeden Osmanlı Devleti'ni kurtarmanın yollarını arıyorlardı. Abdülhamit rejimine karşı olan gelişmeler yeraltında devam ediyordu.

⁶² H. Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, s. 57,59.

⁶³ David Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*, (Çev., Şevket Serdar Türet, Rekin Ertem ve Fahri Erdem), Kervan Yayınları, İstanbul 1979, s. 6,8.

1889'dan Meşrutiyet'in ilan edileceği 1908'e kadar hafiye ordusu ile aydın gençler arasındaki savaş devam etti.⁶⁴

Abdülhamit'in anayasayı bir yana bırakarak meclisi kapatması ve mutlakiyetçi idaresi aydın kesimin tepkisi ile karşılandı. Ancak uzun bir süre ciddi anlamda bir muhalefet gücü oluşturamadılar. Nihayet, 1889'da gizli bir cemiyet olarak kurulan İttihat-ı Osmanî Cemiyeti hızla güçlenerek sivil ve askeri kesimi içine alan muhalif bir güç haline geldi. Daha sonra adını "İttihat ve Terakki" adını alan⁶⁵ bu cemiyet, bütün muhalif kesimleri bir araya getiren siyasal bir kuruluş oldu. Bu süreçte Osmanlı Devleti büyük sorunlarla boğuşuyordu. Doğuda Ermeni meselesi tırmandırılıyor, Girit Yunanistan'a terk ediliyor, Makedonya devletlerarası bir yönetime devrediliyor, Arap vilayetlerinde ard arda ayrılıkçı isyanlar baş gösteriyordu. Kapitülasyonların yol açtığı yabancı sömürüsü ve bunun sonucu olarak bütün Osmanlı Devleti'ni kapsayan ağır bir ekonomik çöküntü, şahsi ve otoriter bir idareye dayalı Abdülhamit yönetimini acz içinde bırakıyordu. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda büyük bir hezimete uğrayan Osmanlı ordusu ve Abdülaziz devrinde dış borçlanmalar karşılığında alınan çok sayıda harp gemisi, Rus harbinde bir işe yaramamış modern silah ve gemilerin alınmasının yanında iyi eğitim görmüş insan gücünün ne kadar önemli olduğunu ortaya çıkmıştı. Abdülaziz devrinin bu büyük filosu ve ordunun modernize edilmesi Abdülhamit'e karşı muhtemel bir kalkışma kaygısı ile ihmal edildi.⁶⁶

Bu kargaşa ve büyük çöküntüye son vermek amacıyla bir çıkış arayan Jön Türkler, 23 Temmuz 1908'de gerçekleştirdikleri ihtilalle Kanun-u Esasi'yi tekrar yürürlüğe koydu ve II. Meşrutiyet dönemi başladı. Meşrutiyet'in ilanı bir yıl bile geçmeden 1909 Nisanı'nda (eski tarihle 31 Mart) başlayan irticai kalkışma, Harekât Ordusu'nun müdahalesi sonucu bastırılıyor ve irtica kalkışmasını hazırlamakla suçlanan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ile yeni bir süreç başlıyordu.

1908 ihtilali de gerçek anlamıyla laik ve demokratik bir anayasa getirememiş, mevcut düzeni birkaç önemsiz değişikliklerle devam ettirmiştir. Bu süreç içinde dış kaynaklı sorun ve

⁶⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 9. Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 389-390.

⁶⁵ M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak 'Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti' ve 'Jön Türklük' (1889-1902)*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 180.

⁶⁶ K. Beydilli, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü*, s. 77,80.

felaketlere içteki siyasal ve sosyal çöküntüler eklenmesi sonucu, 1908 ihtilali amacını gerçekleştirmekten çok uzak kalmıştır. 1911–1912 Trablusgarp, 1912–1913 Balkan Harpleri ile Osmanlı Devleti sarsılmış, 1914–1918 Birinci Dünya Harbi ile de büyük çöküşü yaşamıştır.⁶⁷

19. Yüzyılın sonlarında meydana gelen bu tehlikeli gelişmeler nedeniyle Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını önlemek için çeşitli fikir akım ve mücadeleleri yürütülüyordu. Osmanlı Devleti'nin bütünlüğü için sürdürülen bu teorik görüşler Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük olarak ortaya çıkmıştı.⁶⁸ Bu akımlar I. ve II. Meşrutiyet döneminde yaygınlaşmış ve çeşitli çevrelerde tartışmalara yol açmış ve tesirli olmuştu. İslamcılık Tanzimat'a kadar Osmanlı Devleti'nin temeliydi. Hukuk sistemi şeriata dayalıydı.

Tanzimat ile birlikte başlayan Batıcılık hareketleri ve Sultan Abdülaziz döneminde gelişen Türkçülük akımı ve Genç Osmanlılar'ın çalışmaları yabancı işgallerine tepki duyan Müslüman halk tarafından ilgi görüyordu. Türkçülük, millet duygusuna, Osmanlılık siyasi ve hukuki düşünce tarzına, İslamcılık ise din hissine bağlıydı.⁶⁹

Pragmatist bir anlayışla oluşturulan yeni Osmanlıcılık düşüncesi esas anlamda Osmanlı devlet ideolojisinden radikal bir kopuşun ifadesidir. Toplumun statü kompartımanlarını bölen, imparatorluğun nüfusunu kategorilendirmede dini temel kriter olarak kabul eden esas yerine batının Fransız İhtilali sonrasında kabul ettiği vatandaşlık ve hukuksal eşitlik esaslarına dayalı modern bir siyasal anlayışı hedefliyordu.⁷⁰

Aydın kesim, II. Abdülhamit döneminde Türk varlığını anlamak, yeni bir biçimde kavramak ve ifade etmek konusunda kendi aralarında yoğun bir şekilde tartıştılar. Özellikle dil, tarih ve kültür alanlarını yeni baştan yorumlamaya çalıştılar. Bu tartışmalar ışığında milliyetçilik ağır basmaya başlamıştı. Milliyetçilik fikri yüzyılın fikri olarak hızla yaygınlık kazanıyordu. Osmanlı aydınlarının kendini algılama biçimi, “Din cihetiyle İslam, heyet-i içtimaiyemiz cihetiyle Türk'üz” şeklindeydi. Bu algılama biçimi, tarihi ve

⁶⁷ H. Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, s. 59-60.

⁶⁸ Recai Galip Okandan, *Amme Hukukumuzun Ana Hatları, Birinci Kitap Osmanlı Devletinin Kuruluşundan İnkırazına Kadar*, 3. Basım, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1959, s. 229, 235-448,465.

⁶⁹ H. Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, s. 60-61.

⁷⁰ Celelettin Vatandaş, *Ulusal Kimlik Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*, Açılım Kitap, İstanbul 2004, s. 113.

toplumsal gerçeğe uygun olarak sonuna kadar devam etti. Ancak Türk milliyetçiliğinin tavır ve düşünce olarak önemli sıkıntıları bulunuyordu.

Batı dünyasının etkileri Türk aydınlarının arasında 19. Yüzyılın ikinci yarısında kültürel düzeyde bir Rönesans'ın doğmasına neden olmuştur. Bu önemli akım Avrupalı Türkologların, Türklerin kültürel geçmişlerinin İslamiyet'ten çok önceki yüzyıllara kadar uzandığını ve Türklerin eski ve büyük bir ulustan geldiklerini gösteren araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Gökalp, Türk aydınlarını bu anlamda etkileyen eserlerin arasında J. de Guignes'in (Paris 1756-8) *Histoire générale des Huns, des Turcs, des mongols, etc.*, Arthur Lumbey David'in (Londra 1836) *Grammaire Turke* ve Leon Cahun'un (Paris 1896) *Introduction a l'histoire de l'Asie*'nin bulunduğunu belirtmektedir.⁷¹

Avrupalı bilim adamlarının bu eserlerinin yanında Ahmet Vefik Paşa ve Süleyman Paşa gibi aydınların kaleme aldığı 'Bilimsel Türkçülüğü' irdelendiği yapıtlar Gökalp'ın kafasında ilk ulusal duyguları uyandırmıştır. İstanbul Üniversitesi'nde tarih hocası olan Ahmet Vefik Paşa, Osmanlılar'ın büyük Türk ulusunun sadece bir kabilesi olduğunu, ana dillerinin Türkiye dışında birçok lehçesinin konuşulduğunu açıklamıştır. Çağdaşı olan Süleyman Paşa ise 'Tarih-i Alem' isimli eserinde Türklerin İslamiyet öncesi tarihini anlatmıştır. Süleyman Paşa bu yapıtında Avrupalı Türkolog ve Sinologların çalışmalarına yer vermiştir. Bu çalışmalar Türk aydınlarının Türklerin tarihlerine ve İmparatorluğun dışında kalan Türklere karşı ilgilerinin artmasına yol açmıştır.⁷²

Osmanlılık kavramı ve İslamcılığın yeni bir dirilişe kaynaklık edecek heyecan ve güce sahip olmayacağı görünmekle birlikte bu iki görüşe de bağlı kalınması gibi bir zorunluluk vardı. Gökalp, Türk gençliği kendi milli ülküsüne sahip çıkmadığı anda İslamcılığın ve Osmanlılığın da mahvolacağını anladı. Kazanlı bir Türk olan Yusuf Akçuraoğlu, "...*Türk milliyetçiliğinin sebab-i gayesi, her şeyden evvel Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamiyet ve istiklalinin muhafazası hizmet idi.*" diyerek önemli bir tespitte bulunur. Akçuraoğlu daha sonra yayınladığı *Üç Tarzı Siyaset*'te de merkezi değerini Devlet-i aliyye olduğunu yazar ve şu soruyu sorar: "*Hangi beşeri camiaya hizmet edilmesi gerekir; Osmanlıya mı,*

⁷¹ Uriel Heyd, *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, (Çev., Kadir Günay), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, s. 124.

⁷² U. Heyd, a.g.e., s. 124-125.

*Müslüman'a mı, Türk'e mi?" Akçuraoğlu'nun cevabı: "Osmanlıya hizmet eden her üç camiaya da hizmet etmiş olur." "Bununçündür ki, her üç cemiyete mensup bir şahıs, Devlet-i Osmaniye'ye çalışmalıdır."*⁷³

Akçuraoğlu'nun üç alternatiften Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülüğün hatalı ve faydalı taraflarını işaret ettiği bu değerlendirme de kuşkusuz Osmanlı Devleti'nin dertlerine çözüm getirecek bir formül değildi. Ancak Türklük faktörünü gündeme getirmesi bakımından önem taşıyordu.⁷⁴

Osmanlı aydınları bu kaotik ortamdan bir ulus inşa ederek kurtulmanın yollarını arıyordu. Bu ulusun bir ismi olmalıydı. Osmanlı yeni kurulacak bir ulus için isim olamazdı. Osmanlı, bir ulusun değil, farklı dine, ırka, etnik kökene mensup farklı kültürlerin tarihsel köklerine sahip Osmanlı Hanedanı'nın yönetimi altındaki bir topluluğun ismiydi. Seçilen isim imparatorluğun nüfusunun yarısını oluşturan ve söz konusu aydınların etnik köken itibarıyla mensup oldukları topluluğun ismi olan 'Türklük' olgusuydu.⁷⁵

Osmanlı Devleti'nde Türkler, ulusal bir tarih anlayışı ve öğretisinden yoksun bırakılmıştı. İmparatorluk süresinde tarih olarak okutulan, bilinen ve ezberlenen sadece İslam tarihi idi. Türklerin tarihi ve Türklük'le ilgili her şey unutulmuş gibiydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan Cumhuriyetin ilanına kadar geçen süreçte tarihle ilgili üç görüş ve uygulama sürdürülmüştür. İmparatorluğun başlangıcından Tanzimat'a kadar geçen dönemde sadece İslam tarihi üzerinde durulmuş ve tarih en ince ayrıntılarına kadar okutularak ezberletilmiş ve toplumun okuryazar kesimi İslam'ın ve İslam tarihinin bilgileri ile koşullandırılmıştır. İkinci uygulama Tanzimat ile I. Meşrutiyet arasındaki yıllarda sürdürülmüş, medreselerin yanında kurulan bazı okullarda ilk kez Türk tarihi üzerinde dersler verilmiştir. Ancak bu dönemde İslam tarihi ile birlikte ve sadece yeni okullarda okutulan tarih, bütünüyle Türk tarihi değil, ağırlıklı olarak Osmanlı Hanedanı'nın tarihi olmuştur. Üçüncü uygulama Türk tarihinin bilinmesi, öğretilmesi ve araştırılmasının gereği duyulduğu I. Meşrutiyet sonrasındaki çalışmalarla başlamıştır. Batı'da okuyan bazı düşünürlerin gelişen ulusçuluk

⁷³ Nevzat Kösoğlu, Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri, Ed. T. Bora ve M. Gültekingil, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, Cilt 4, 2. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 221-222.

⁷⁴ D. Kushner, a.g.e., s. 7.

⁷⁵ C. Vatandaş, a.g.e., s. 125.

akımlarından etkilenerек Türklerin de gerçek bir tarihi olduğunu savunması ve bu konuda çalışmalar yapması ile devam eden bu süreç daha sonraki yıllarda daha da artarak sürecektir.⁷⁶

Osmanlı Devleti'ni parçalanmaktan kurtaracak arayışlarda Milliyetçilik ve Türklük unsurlarının öne çıktığı bu sıralarda, 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ile birlikte bu devletin üzerinde kurulu topraklarda büyük bir egemenlik boşluğu meydana gelmişti. İngiliz ve Rusların 'hasta adam' adını taktıkları Osmanlı Devleti'nden geriye kalan mirastan pay kapmak için emperyalist güçler harekete geçmişti. Birinci Dünya Savaşı'nda beş cephede birden savaşmak zorunda kalan Osmanlı Devleti, cephe savaşlarını kaybetmemesine karşın müttefiki Almanya'nın yenik duruma düşmesi nedeniyle yenilen ülkeler arasında sayılmış ve Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır.⁷⁷

Osmanlı hükümeti Mondros Mütarekesi'ni iyi karşılamış, hatta başarı olarak bile kabul etmiştir. Anlaşmayı imzalamakla yetkili hükümet temsilcileri Mondros dönüşü Yeni Gün ve Tasvir-i Efkar Gazetelerine son derece iyimser açıklamalarda bulunmuştur. Rauf Orbay'a göre, devletin bağımsızlığı ve saltanatın hukuku bütünüyle kurtarılmıştır ve İstanbul'a tek bir düşman askeri çıkmayacaktır.⁷⁸

Mütarekenin Osmanlı Devleti'nin varlığını ortadan kaldırmayı amaçladığı konusunda şüpheleri ilk kez 1926 Nisan tarihli Hakimiyyet-i Milliye Gazetesi'nde Mustafa Kemal Atatürk dile getirmiştir:

“Mondros Mütarekesi şartlarını nihayete kadar tetkik ettikten sonra, bende şu kanaat hasıl olmuştur. Devlet-i Osmaniye bu mütarekename ile kendini, bilakayd-ü şart düşmanlara teslim etmeye muvafakat değil, düşmanların memleketi istilası ona muaveneti de vaat etmiştir.

Bu mütarekename, olduğu gibi tatbik edildiği halde, memleketin baştan nihayete kadar işgal ve istilaya maruz olduğu kanaatini hükümete dermeyan ettim.”⁷⁹

⁷⁶ Suna Kili, *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*, 5. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1995, s. 198-199.

⁷⁷ A. Çeçen, a.g.e., s. 119,121.

⁷⁸ *Yeni Gün ve Tasvir-i Efkar* aktaran Celal Bayar, *Ben de Yazdım Milli Mücadele'ye Giriş*, Cilt 1, Baha Matbaası, İstanbul 1965, s. 96-97.; Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul 1976, s. 61-62.

⁷⁹ *Hakimiyyet-i Milliye* aktaran Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, 2. Basım, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2003, s. 3-4.

Atatürk'ün ileri görüşlülüğünü gösteren bu değerlendirme doğru çıkıyor ve itilaf devletleri hemen işgal hareketlerine girişiyordu.

İngiltere, Fransa ve İtalya Osmanlı topraklarını işgale başlamıştı. İngilizler boğazlar ve İstanbul'u ele geçirmiş, Fransız kuvvetleri güneyden, İtalyanlar batıdan, Yunanlılar ise Trakya'dan ilerleyerek Osmanlı ülkesinin ortasına doğru yol alıyorlardı. Ermeniler Büyük Ermenistan için ayaklanıyor, Güneydoğu'da İngilizler kendilerine bağlı bir Kürdistan için harekete geçiyorlardı.

Osmanlı Devleti'nin bütün mal varlığı galip devletlere teslim ediliyordu. Ulaşımdan yeraltı kaynaklarına, fabrikalar, var olan bütün işletmeler yabancılara devrediliyor ve böylece Osmanlı'nın bütün ekonomik alt yapısı işgalcilerin eline geçiyordu. İşgalci güçlerin acelesi vardı, çünkü Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından önce her alanda devir ve teslim işlemlerini bitirerek Sevr ilanının gerçekleşmesini antlaşmadan önce garanti altına almak istiyorlardı. Kısaca imparatorluktan geriye en küçük bir izin bile kalmasını istemiyorlardı.⁸⁰

Meclis-i Mebusan çalışmalarını İngiliz donanması İstanbul'a girene kadar sürdürdü. İmparatorluk başkentinin işgal altına girmesi üzerine son toplantısında Misak-ı Milli kararı olarak dağıldı. 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu sona eriyor ve Türk milleti yeni bir ulus devlet yaratmak için harekete geçiyordu.

3.3. Türk Ulus Devletinin Doğuşu

3.3.1. Milli Bilincin Uyanışı ve Türk Ulus Devletinin Kuruluşu

Dönemin toplumsal ve siyasi koşulları göz önünde bulundurulduğunda, milli birliği sağlamanın ne kadar güç olduğu kuşku götürmezdir. İstiklal Savaşı öncesi Mustafa Kemal Paşa'nın milli birliği sağlamak ve Türk Milletini Ulusal Kurtuluş Savaşı'na hazırlamak için Anadolu'nun çeşitli illerinde düzenlediği kongreler, son derece önem taşır. Bu işgalci

⁸⁰ A. Çeçen, a.g.e., s. 120,123.

güçlere karşı yürütülecek savaşın stratejisi ve siyaseti bu kongreler sonucunda ortaya çıkmış, aynı zamanda halkın Türk Milliyeti duygu ve şuru ile birleşmesi, kaynaşması; millet oluşu, milletin kendi kaderinin yönetimini kendi eline alışı, egemenliğe sahip çıkması yine bu dönemlerde başlamıştır.

Yeni devletin kuruluş hazırlıkları, diğer deyişle ile teşkilatlandırma çalışmaları, karar sahibi Mustafa Kemal'in Samsun'a ayak basması ile başlar. Milli Mücadele'nin Mustafa Kemal Paşa tarafından dile gelen ilk cümlesi, "1919 yılı Mayıs'ının 19 uncu günü Samsun'a çıktım."⁸¹ ile başlar. 19 Mayıs bir başlangıçtır. Fikir ve karar sahibi Mustafa Kemal Paşa'nın hedefine varan yolda ilk adımdır.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da hemen güvenilir komutanlarla ilişki kurmuş ve onlar aracılığıyla ulusal direnişin merkezine orduyu almak için çalışmalara başlamıştır. Ama ordu ve askerlik onca yıllık savaşlardan sonra sevilmiyor, üniforma altına alınmak bir felaket haberi ile eşdeğer tutuluyordu. Öte yandan Ulusal direnişi ordu tek başına yapamazdı. Ne bunun için gereken maddi kaynaklara ne de toplumsal desteğe sahipti. Halk genellikle orduya, özellikle subay kadrosuna kurtarıcı gibi değil, yenilmiş ve işgale yol açmış olarak bakıyordu. Şu halde ulusal direnişe bir halk hareketi niteliği kazandırmak ve orduyu da onun emrine koşmak gerekiyordu. İşte o zaman ordu halkın ordusu olacak, onun doğal ve yasal haklarını koruduğu ölçüde de özveri ile desteklenecekti.

Mustafa Kemal, bu denklemi çok iyi sezmiş ve başarıyla uygulamaya koymuştur. Ulusal örgütlenme içinde en fazla çaba harcadığı konulardan biri, ordu ve halkın temsilcilerini bir araya getirmek ve bir program çerçevesinde bağdaştırmaktı. Bu program tüm toplum katlarını, varsılı ve yoksulu, köylüyü ve kentliyi, hatta farklı etnik ve dinsel kökenlileri birleştirecek kadar genel ve kapsamlı, hepsini temsil edebilecek esneklikte ilkelere oturtulmalıydı. Böyle bir birleştiricilik için gerekli ideolojinin maddi çerçevesi de oluşmuştu: Ulusçuluk. Hangi katman ve zümreye bağlı olursa olsun Anadolu halkı, eğer, daha kapsamlı, daha anlamlı, daha yapıcı ve daha güven verici bir toplumsal varlığa bağlanabilirse, doğan toplu güçle ve birlik bilinciyle Anadolu yabancılardan

⁸¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev (Nutuk)*, Cilt 1, 3. Basım, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1966, s. 1.

kurtarılabilirdi. Bağımsızlık Savaşımı deneyiminden geçen böyle bir birlik ile yepyeni bir sosyal - siyasal oluşum (formation) yaratılabilirdi.⁸²

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğü ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya çalıştığı genel fikir, *Nutuk*'ta da belirttiği üzere, “*Hakimiyet-i Milliye'ye müstenid, kayıtsız ve şartsız müstakil bir Türk devleti tahsis etmek*” idi. Bu temel fikri bir karar olarak gerçekleştirecek parola ise “*Ya İstiklal ya ölüm*” düsturunda yer alıyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a varır varmaz, müfettişliğin kendisine yüklediği vazifeleri yerine getirmek amacıyla hazırladığı 22 Mayıs 1919 tarihli rapor, ordu müfettişliğinin birçok noktalarda ilgili talimatın sınırını aşarak, bütün memleket kaderi ile ciddi bir şekilde uğraştığını göstermektedir. Milli Mücadele'nin ilk ana programını teşkil eden rapor, özetle şu fikirleri kapsamaktadır:

- a) Samsun Bölgesi Rumları siyasi emellerinden vazgeçerse asayiş kendiliğinden düzelir.
- b) Türklüğün yabancı mandasına ve kontrolüne tahammülü yoktur.
- c) Yunanlıların İzmir'de hakları yoktur, işgal geçicidir.
- d) Millet, Milli hâkimiyetin esasını ve Türk Milliyetçiliğini kabul etmiştir. Bunu gerçekleştirmeye çalışacaktır.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da güvenliğin korunmasını sağlayacak tedbirleri aldıktan ve ordu ile ilk teması kurduktan sonra, Samsun'un İngiliz işgalinde ve kıyıda bulunması ve civarındaki Rum çetelerinin faaliyetlerinden ötürü karargâhın içerde daha emin bir yere naklini gerekli görmüş ve büyük davayı yürütmek için 25 Mayıs 1919'da Havza'ya hareket etmiştir.⁸³

Samsun'dan ayrılan Mustafa Kemal Paşa 25 Mayıs 1919'da Havza'ya vardı. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, Osmanlı Hükümeti'ni harekete geçirememiş, Babiâli Yunan işgalini kaldırmak için İtilaf Devletleri'nin merhamet ve insafına sığınmaktan başka çere

⁸² D. Ergil, a.g.e., s. 109-110.

⁸³ H. Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, s. 114-115

görememiştir. Milli lider ve inkılapçı Mustafa Kemal ise Havza'dan verdiği emirlerle Anadolu'nun her tarafında mitingler tertip ettirmekle işe başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa 28 Mayıs 1919 günü Havza'dan bütün memlekete, kumandanlara, mülki amirlere, milli teşkilat kurmaları, miting tertip etmeleri yolunda şu tamimi göndermiştir:

“İzmir’e ve daha sonra ne yazık ki Manisa’ya ve Aydın’a düşmanın girişi, gelecek tehlikeyi daha açık olarak sezdirmiştir. Yurt bütünlüğümüzün korunması için, ulusal tepkilerin daha canlı olarak gösterilmesi ve sürdürülmesi gerekir. Ulusal yaşayışı ve bağımsızlığı bozan düşmanın yurda girişi ve yurt parçalarını koparıp alması gibi olaylar, bütün ulusa kan ağlatmaktadır. Üzüntüler dindirilmiyor. Ulusun katlanamayacağı ve dayanamayacağı bu olayların hemen önlenmesi, bütün uygar uluslarla, büyük devletlerin adaletinden ve etkisinden sabırsızlıkla beklendiği yolunda, önümüzdeki hafta içinde ve çeşitli illeri göre, pazartesi başlayıp çarşamba gününe dek gerekli işlemin arkası alınarak, yapılacak büyük devletlerin temsilcileriyle Babîâli’ye etkili telgraflar çekilmesi ve yabancıların bulunduğu yerlerde bunlara da etki yapmakla birlikte, milli gösterilerde düzenin son derece korunması ve Hıristiyan halka karşı bir saldırıya ve düşmanlık gösterisine benzer davranışlardan sakınılması çok gereklidir. Sizler bu konularda duyarlı ve etkili bulunduğunuzdan, işin iyi yönetileceğine ve başarılacağına güvenim tamdır. Sonucun bildirilmesini rica eylerim.”⁸⁴

Mustafa Kemal Paşa, Havza’da halkın yakın ilgisini görmüştü. 30 Mayıs 1919’da ilk protesto mitingi Havza’da yapıldı. Mitingden sonra her türlü saldırının silahla önlenmesi için ant içildi. Mustafa Kemal Paşa, 3 Haziran 1919’da askeri kumandan ve mülki amirlere telgraflar göndererek Paris’te toplanacak barış konferansına gidecek heyetle ilgili olmak üzere, milli vicdanın kesin isteğine uygun kararlar alınmasının gerekliliğini bildirmişti. Müdafaa-i Hukuk ile Redd-i ilhak Cemiyetleri’nin Türk Milleti’nin haklarının korunması yolunda harekete geçmesinin zorunluluğunu ifade etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa için artık icraat zamanıydı. Kayıtsız şartsız ve bağımsız Türk Devleti’ni kurmak için harekete geçmişti. Bu karar monarşik rejimin kaldırılmasını ve Anadolu’da yeni bir rejimle bağımsız bir Türk ulus devletinin kurulmasını amaçlıyordu.

⁸⁴ Mustafa Kemal Atatürk, a.g.e., s.17.

Mustafa Kemal Paşa Havza'dan ayrılarak 12 Haziran 1919'da Amasya'ya vardı. Gezilirlik mevkiinde Mustafa Kemal Paşa'yı karşılayan Amasyalılar milli kahramanda milli kurtuluşun kudretini bulmuşlardı.⁸⁵

Mustafa Kemal Paşa büyük salonda halka hitaben yaptığı konuşmada şöyle diyordu:

“Amasyalılar!

Padişah ve Hükümet, İtilaf Devletleri'nin elinde tutsak bir durumdadır. Memleket elden gitmek üzeredir. Bu kötü duruma çare bulmak için sizlerle işbirliği yapmaya geldim. Hep beraber sevgili vatanımızı ve bağımsızlığımızı kurtarmak için bütün gücümüzle çalışacağız.

Efendiler, İzmir'den sonra Manisa ve Aydın'ın işgali, gelecekteki tehlikeyi daha açık göstermiştir. İşgal ve ilhak gibi olaylar soylu ulusumuzun kalbini parçalıyor. Yurdumuzun tamamen korunması için mitingler yaparak ulusal duyguyu çok canlı bir biçimde göstermek gerekir. Katlanması olanaksız olan bu acıklı durum karşısında hemen bir örgüt kurmak ve büyük devletlerin temsilciliklerine etkili telgraflar çekmek lazımdır.

Amasyalılar, burası, Havza'dan ötesi Pontus oluyor. Sivas'ın doğusu Ermenistan'a kalıyor. Yurdumuz İngiliz mandası altına giriyor. Tarihi büyük Türk ulusu, böyle bir tutsaklığı kabul edemez. Ulusumuzun tarihi onuru vardır.

Sayın Amasyalılar, memleketin her tarafında köklü çalışmalar başladı. Türk Yurtseverlerini çabasıyla batı memleketlerimizde ulusal cephe kurdu. Güneyde Fransızlarla işbirliği yapan Ermeniler saldırmaya başladılar. Erzurum'da Ermenilere karşı mücadele başlamıştır. Amasyalılar, ne duruyorsunuz? Burada her türlü haklarımızı korumak üzere bir 'Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti' kurmalıyız. Amasyalılar, düşmanların Samsun'dan yapacağı bir çıkarma hareketine karşı ayaklarımıza çarıklarımızı çekerek, dağlara çekilecek, vatani en son kayasına kadar savunacağız. Tanrı Ulusumuza yenilgiyi gösterirse bütün evlerimizi, mallarımızı ateşe verecek ve vatani bir harabeye çevirerek boş bir çöl halinde düşmana bırakacağız. Amasyalılar, buna hep beraber yemin edelim.”⁸⁶

14 Haziran 1919'da Amasya'da Mustafa Kemal Paşa'nın uyarısına uygun olarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur.

⁸⁵ H. Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, s. 116-117.

⁸⁶ Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s. 27-28.

Amasya, milli bağımsızlık mücadelesinde ilk önemli adımın atılmasına imkân vermiş, “karanlık oda” denilen yerde hazırlanan Amasya Tamimi 21 - 22 Haziran 1919’da yayınlanmıştır.⁸⁷

Amasya Tamimi Mustafa Kemal Paşa’nın daha önce askeri kumandanlara ve mülki amirlere gönderdiği tebliğ ve tamimlerle, halka açıkladığı hususların bir program ve karar halinde ifadesidir. Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanan Amasya Tamimi, Rauf Bey (Orbay), Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Albay Refet Bey (Bele) ve Mustafa Kemal Paşa’nın yanında bulunanlar tarafından imzalanmıştır.⁸⁸

Ulus kavramının iyice pekiştiği ve Atatürk’ün yaveri Cevat Abbas Bey’e dikte ettirdiği genelgenin esasları şunlardır:

- 1- Yurdun bütünlüğü, istiklali tehlikededir.
- 2- İstanbul’daki Hükümet, üzerine aldığı sorumluluğun gereklerini yerine getirmemektedir. Bu durum milletimizi yok olmuş tanıtıyor.
- 3- Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.
- 4- Milletin durumunu ve davranışlarını göz önünde tutmak ve haklarını dile getirip bütün dünyaya duyurmak için her türlü etkiden ve denetimden kurtulmuş milli bir kurulun varlığı gereklidir.
- 5- Anadolu’nun her yönden en güvenli yeri olan Sivas’ta milli bir kongrenin tez elden toplanması kararlaştırılmıştır.
- 6- Bunun için bütün illerin her sancağından, halkın güvenini kazanmış üç delegenin mümkün olan süratle yola çıkarılması gerekmektedir.
- 7- Herhangi bir kötü durumla karşılaşılabilceği düşünülerek bu iş milli bir sır gibi tutulmalı ve delegeler gereken yerlere kimliklerini gizleyerek gelmelidirler.
- 8- Doğu illeri adına 10 Temmuz’da Erzurum’da bir kongre toplanacaktır. O güne kadar diğer il delegeleri de Sivas’a ulaşabilirlerse Erzurum Kongresi’nin delegeleri de Sivas’ta yapılacak genel kongreye katılmak üzere yola çıkacaklardır.⁸⁹

Genelgede yer alan en önemli hüküm de “Milletin istiklalini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.” düsturudur. Milli egemenliğe ve milli bağımsızlığa yer veren bu ilke, daha sonraki tarihi gelişmeyle Türk Devrimi’nin temel dayanağı olacaktır. Tamim, bölgesel değil, bütün bir ülkeyi içine alacak kuruluşu öngörmekte ve bu amaçla bir kongrenin

⁸⁷ H. Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, s.117.

⁸⁸ Tayyib Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1959, s. 145,147.

⁸⁹ H. Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, s. 117-118.

toplanması gereğini belirtmektedir. Amasya Tamimi'nde öngörülen fikirler, eskimiş, yıpranmış ve iktidarda bulunanların zorla devama çalıştıkları işgalcilerle işbirliği yaparak korumaya çalıştıkları düzene karşı bir harekettir. Son çare olarak milletçe başvurulan bir hareketi dile getirmektedir. Amasya Tamimi ile Türk Devrimi'nin aksiyon safhası, yani ihtilal su yüzüne çıkmış, milli hâkimiyete ve milli istiklale dayanan milli hareket haksızlığa karşı bir isyan parolası olarak belirmiştir. Amasya Tamimi bir ihtilal beyannamesidir ve Anadolu'da ihtilalin başladığını göstermektedir.⁹⁰

Bütün ülkede tertip edilen mitingler, protestolar, milli hissin, milli heyecanın tepkileridir. Bu tepkiler hür yaşamak azim ve kararında olan bir milletin şuurlu tepkisidir.

Amasya Tamimi, Anadolu'da kurtuluş hareketlerini tek elden düzenlemek yolunda milli bir birliğe yol açmış ve milli bir kongrenin toplanmasını öngörmüştür. Amasya Tamimi özetle yürütme yetkilerini kullanmak imkânı vermekle ve Sivas'ta bir kongre toplanmasını amaç edinmekle İstanbul'daki Merkezi Hükümetin yerine geçmeyi öngörmüştür. Amasya Tamimi ilk defa iktidarın millette olduğunu belirtmiş ve ilan etmiştir. Amasya Tamimi'nden sonra millet söz sahibi olmuştur.

Türk İnkılap tarihinde Amasya Tamimi, hukuki ve siyasi önemiyle, yeni Türk Devleti'nin kuruluşunu hazırlayan bir temel vesika olması bakımından özel bir anlam ifade eder.⁹¹

İstanbul'daki işgal kuvvetleri, makamları ve özellikle Amasya Tamimi ile hız kazanan Milli Mücadele Hareketi'ni endişe ile izliyor, bu hareketi yayılmadan söndürmek için ve Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a getirmek için Babiali üzerine çeşitli baskılarda bulunuyordu.

21-22 Haziran 1919 gecesi, Amasya'da varılan karar gereğince Erzurum Kongresi'ne katılmak üzere Mustafa Kemal Paşa, 28 Haziran 1919 sabahı Sivas'tan hareket etmiş ve 3 Temmuz 1919 günü Erzurum'a varmıştı. Kongre 23 Temmuz 1919 günü, 54 delege ile toplanmıştır. Kongre başkanlığına seçilen Mustafa Kemal Paşa açılış konuşmasında dünya ve memleket genel durumunu izah etmiş ve kongre çalışmalarının hedef ve maksatlarını,

⁹⁰ H. Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, s. 118.

⁹¹ H. Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, s. 119-124.

memleket ve dünya efkârına açıklayarak “mukadderatına hâkim bir milli iradenin ancak Anadolu’dan çıkabileceğini ve milli iradeye dayanan bir milli meclis kurulmasını ve kuvvetlerini milli iradeden alacak bir hükümetin teşkilini” ilk hedef olarak göstermişti.⁹²

İstanbul Hükümeti İngilizler’in de tesiri ile çağırıldığı halde gelmediği ve ahaliyi hükümete karşı tahrik ve teşvik ettiği için Mustafa Kemal’i azletmiş, resmi bir sıfatı kalmadığını da vilayetlere bildirilmesi karar altına almıştı. Dâhiliye Nazırı Ali Kemal, 23 Haziran 1919’da vali ve mutasarrıflara yolladığı gizli bir tamimle Mustafa Kemal Paşa’nın azledildiğini, resmi bir sıfatı kalmadığı için artık emirlerinin de dinlenmemesi gerektiğini bildirmişti.⁹³

Mustafa Kemal Paşa görevine son verildiğine ilişkin telgrafı alır almaz 7 - 8 Temmuz gecesi Harbiye nezaretine ve Padişah’a çektiği telgrafla memuriyet ve askeri vazifesinden istifa ettiğini bildirdi. Mustafa Kemal Paşa bu tarihten itibaren bütün resmi sıfatlarından sıyrılmış olarak ve sadece kendine ve milletine güvenerek milli mücadeleye başlamış oluyordu.

Görevinden ayrılan ve askerlikten de istifa eden Mustafa Kemal Paşa’ya ilk olarak Onbeşinci Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa “Ben ve kolordum, hepimiz emrinizdeyiz paşam” diyerek ilk desteği veriyordu.⁹⁴

Erzurum Kongresi 7 Ağustos 1919’da sona erdi. Bir tüzükle, doğu vilayetlerindeki milli cemiyetleri teşkilatlandırdı. Bir beyanname ile kararlarını ve prensiplerini ilan etti. Bunun haricinde ulusal gücü ve ulusal iradeyi egemen kılmak konusuyla ulus bilincini biraz daha pekiştiriyordu. Bu prensip ve kararlar kısaca şunlardır:

- 1- Ulusal sınırlar içinde bulunan yurt parçaları bir bütündür; birbirinden ayrılamaz.
- 2- Ne türlü olursa olsun, yabancıların topraklarımıza girmesine ve işlerimize karışmasına karşı ve Osmanlı Hükümetinin dağılması halinde ulus, birlikte direnecek ve savunacaktır.

⁹² Hakkı Güvendik, *Türk İstiklal Harbi II.Cilt Batı Cephesi I. Kısım, Yunanlıların Batı Anadolu’da İstila Hareketine Başlamaları-İzmir’in İşgali-Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a Çıkması-Milli Mukavemetin Kurulması (15 Mayıs-4 Eylül1919)*, T.C. Gnkur. Bşk. Harb Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara 1963, s. 119-120.

⁹³ Mustafa Kemal Atatürk, a.g.e., s. 26-27.

⁹⁴ H. Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, s.124-125.

- 3- Yurdun ve bağımsızlığın korunmasına ve güvenliğin sağlanmasına İstanbul Hükümetinin gücü yetmezse, amacı gerçekleştirmek için, geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet üyeleri ulusal kongrece seçilecektir. Kongre toplanmamışsa bu seçimi Temsilciler Kurulu yapacaktır.
- 4- Ulusal gücü etken ve ulusal iradeyi egemen kılmak tek ilkedir.
- 5- Hıristiyan azınlıklara siyasal üstünlük ve toplumsal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilemez.
- 6- Yabancı devletlerin güdümü ve koruyuculuğu kabul olunamaz.
- 7- Millet Meclisinin hemen toplanmasını ve hükümet işlerinin Meclis denetiminde yürütülmesini sağlamak için çalışılacaktır.⁹⁵

Kongre'nin kapanış konuşmasını yapan Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresi'nin değerlendirmesini *Nutuk*'ta şöyle yapıyor:

“Tarih ve olayların sürükleyişi ile, gerçekten içine düştüğümüz kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan kabarıp coşmayacak hiçbir yurtseverin düşünülemeyeceğine işaret ettim. Ateşkes anlaşması hükümlerine aykırı olarak yapılan saldırılardan ve yurda düşmanların girişinden söz açtım.

Tarihin bir ulusun varlığını ve hakkını hiçbir zaman tanımazlıktan gelemeyeceğini, bunun içinde yurdumuzu, ulusumuzu, kötüleyici yargıların yüzde yüz değerden düşeceğini söyledim.

Yurt ve ulusun kutsal varlıklarını kurtarma ve koruma konusunda son sözü söyleyecek ve bunun gereğini yaptıracak gücün, bütün yurda bir elektrik ağı gibi yayılmış olan ulusal akımdan doğan yiğitlik ruhu olduğunu söyledim...
...İçgücünün arttırılmasına yaramak üzere de bütün zulüm görmüş ulusların, ulusal amaçlarına ulaşmak için o günlerdeki çalışmaları üzerine, elde edilen bazı bilgileri özetledim.

Ve ulusun kaderinde sözünü yürütecek bir ulusal iradenin ancak Anadolu'dan doğabileceğini belirttim ve ulusal iradeye dayanan bir millet meclisi meydana getirilmesini ve gücünü ulusal iradeden alacak bir hükümetin kurulmasını ilk çalışma ereği olarak gösterdim.”⁹⁶

Memleketin o günkü ulaştırma imkânlarının yetersizliği göz önünde tutularak, yurdun muhtelif bölgelerinden katılacak delegelerin gelebileceği ve dış etkenlerden uzak bir yer olarak Sivas, kongrenin toplanma yeri olarak seçilmişti.

⁹⁵ Mustafa Kemal Atatürk, a.g.e., s. 47.

⁹⁶ Mustafa Kemal Atatürk, a.g.e., s. 46-47.

Erzurum Kongresi yapıldıktan sonra, Sivas Kongresi'ne katılmak üzere 29 Ağustos 1919'da Erzurum'dan hareket eden Mustafa Kemal Paşa 2 Eylül 1919'da Sivas'a geldi.⁹⁷ Sivas Kongresi'nin ilk oturumu 4 Eylül 1919 saat 15'te Mustafa Kemal Paşa'nın kısa bir konuşması ile açıldı. Yapılan seçim sonunda Mustafa Kemal başkanlığa, İsmail Fazıl Paşa ve Rauf Beyler ikinci başkanlıklara ve İsmail Hami ile Mehmet Şükrü Beyler de sekreterliklere seçildiler.

Kongre Anadolu'da ve Rumeli'de kurulmuş olan bütün Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetleri'ni "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adıyla tek cemiyet haline getirdi. Bu suretle milli teşkilat bütün vatana yayılmış oldu.

Bununla beraber milletçe müdafaa ve mukavemet esası kabul edildi ve vatanın herhangi bir parçası hükümetçe terk ve ihmal edildiği takdirde bir geçici hükümet kurularak idarenin millet adına ele alınacağı karar altına alındı. Misak-ı Milli'nin esasları kabul edildi.⁹⁸

Kongrede en çok tartışılan konulardan biri de manda sorunuydu. Sivas Kongresi'ne katılan delegelerin bazıları da Amerikan Mandası'nı kabul etmenin faydalı olacağı düşüncesindeydi. Mustafa Kemal Paşa ise en başından beri manda olayına şiddetle karşıydı. Uzun tartışmalardan sonra Mustafa Kemal Paşa delegelerle tek tek görüşerek siyasi bağımsızlığın milli mücadele için ne kadar önemli olduğunu anlattı ve delegeleri ikna etti. Böylece kongre, Amerikan Mandası'nı da reddetmekle kayıtsız şartsız istiklali kabul ettiğini açıklamış oldu.⁹⁹

İhtilalci hareket, Sivas Kongresi'nden sonra güç kazanmıştı ve artık milliyetçiler İstanbul'un emirlerini dinlememekteydi. Türkiye'de bu gelişmelerin bir Cumhuriyet'e doğru yönelmiş olması, Sivas Kongresi ertesi, İngiliz Yüksek Komiseri Amiral D. Robeck'in Lord Curzan'a yazdığı 17 Eylül 1919 tarihli raporda ifade edilmiştir. Sivas

⁹⁷ Rahmi Apak, Reşat Hallı ve Kadri Çoşkun, *Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi 2. Kısım Sivas Kongresi ve Heyeti Temsiliye Devri, İstanbul'un İtilaf Devlerleri Tarafından Resmen İşgali, Türkiye Büyük Millet meclisi Hükümetinin Kurulması, Batı Anadolu ve Trakya Cephelelerinde Yunan İleri Harekati, (4 Eylül 1919-9 Kasım 1920)*, T.C. Gnkur. Bşk. Harb Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara 1963, s. 19-20.

⁹⁸ H. Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, s. 129.

⁹⁹ Süleyman Beyoğlu, *Milli Mücadele'nin Örgütlenmesi ve Kuva-yı Milliye*, Ed.. Cemil Öztürk, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2005, s. 120-121.

Kongresi'nin içeride ve dışarıda yankılarını göstermesi bakımından önemli olan raporun ilgili kısmı özetle şöyledir:

“Alınan bütün haberlere göre, milli hareket, Anadolu’da müstakil bir cumhuriyet’e doğru gelişmektedir. Bu hareket, İstanbul’dan bilhassa Harbiye Nezaretinden desteklenmektedir. Bu yeni milliyetçi parti, bugünkü Damat Ferit Hükümeti’nden ziyade halk efkârını temsil etmektedir... Hükümetin kabul edeceği bir anlaşma, barış ve huzur getirmeyecektir. Çünkü milliyetçiler onu kabul etmeyeceklerdir. Onlar, silah kuvvetiyle kabul ettirmek gerekecektir. Hükümetin emri artık yapılmamaktadır.

Türk Milliyetçileri, Türkiye’nin Türklere kalmasını istiyorlar, yabancı himayesini red ediyorlar. Onlar, İmparatorluğun ölümünü değil, yeni bir hayat mukavelesini imza etmek azmindedirler.”¹⁰⁰

Sonuç olarak Sivas Kongresi, Anadolu’da ulusal bir meclisin kurulması için en büyük adım olmuştur. Bununla birlikte İstanbul Hükümeti’nin karşısında, başlarında liderleri Mustafa Kemal Paşa olan fedakâr Türk ulusu bulunmaktadır.

3.3.2. Atatürk Milliyetçiliği ve Türk Ulus Devlet Yapısı

Mustafa Kemal, dağılan bir imparatorluktan yeni bir Türk Ulusu kurma düşüncesini çok önceleri dile getirerek şöyle demişti: “İmparatorluk dağılmaktadır. Bütün sorun dağılmaktaki imparatorluktan yeni bir Türk devleti kurmaktır.” Çözüm imparatorluğu diriltmeye uğraşmak yerine yeni bir oluşuma yönelmektir. Bu yeni kurulması planlanan devlet ismini kurucusundan değil, içinden çıkıp geldiği özden alacaktır. Bu da Türk’tür ve sahip olunan ama unutulmuş olan sosyo-kültürel, ulusal nitelikler tekrar sahiplenilecek, çağdaş düzey doğrultusunda yorumlanıp yeniden hayata geçirilecektir.¹⁰¹

Atatürk’e göre Türk Ulusu, “Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkıdır.”¹⁰² Türkiye Cumhuriyeti bir potadır ve bu pota içerisinde yaşayan insanlar vardır. O, bizim içimizde Boşnaklar, Çerkezler, Lazlar, Kürtler, Gürcüler gibi etnik kökenleri ve Hıristiyan, Ortodoks, Süryani, Sünni ve Alevi gibi inançları farklı yurttaşların varlığını kabul ederken,

¹⁰⁰ H. Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, s. 131.

¹⁰¹ Ü. Yavuz, a.g.e., s. 33.

¹⁰² A. Afetinan, a.g.e., s. 18.

bunları aralarında hiçbir ırk ve inanç ayırımı yapmadan Türkiye Cumhuriyeti'ni kanları canları pahasına kuran insanlar olarak kabul etmektedir. Mustafa Kemal Atatürk bu durumu şöyle dile getiriyor: *“Eğer bu insanlar vatan denilen toprak parçasında, birlikte yaşama arzusu gösteriyorsa, kendilerine bırakılan mirası, yani vatan, bayrak, tarih v.b. kucaklamak, yüceltmek, gerektiğinde canını vermek özverisi gösteriyorlar ve Türk olmaktan duydukları mutluluğu coşku ile haykırabiliyorlarsa işte bunlar Türk'türler.”*¹⁰³

Atatürk'ün bu ulusçuluk ilkesi uzlaştırıcı, bütünleştirici, barışçıl birlikteliğin, toplumsal barışın, huzurun temel harcı olmuştur. Türk ulusçuluğu ilerleme ve gelişme yolunda uluslararası bütün çağdaş uluslara koşut, onlarla bir durumda yürümekle beraber Türk toplumunun özetle öz yapısını ve başlı başına bağımsızlık niteliğini saklı tutmaktır, diyerek Türk ulusçuluğunun tanımını yapan Atatürk, çağdaş ve uygar boyutlarda yeni bir devlet ve toplum yapısını hedef alırken çağın devlet gerçeğini göz önünde tutmuş ve bunun için de tarihsel kimliği hareket noktası olarak görmüştür. Bu açıdan bir değerlendirme yapıldığında Türk adının yeniden doğuşunu gerçekleştiren Mustafa Kemal Atatürk en büyük Türk ulusçusudur.¹⁰⁴

Türkiye Cumhuriyeti'nin tam bağımsız bir statüde kurulabilmesi Mustafa Kemal'in bu ilkeleri ışığında Misak-ı Milli'de belirtilen kararlılık sonucu gerçekleşmiştir. Türk ulusu tarih sahnesine çıkarken temsilcileri aracılığı ile ilan etmiş olduğu ulusal yemin tam bağımsız Türkiye devletine giden yolu açmıştır.

Büyük maddi ve manevi fedakârlıklar sonucu elde edilen askeri başarıdan sonra, sıra milletin ve devletin idaresinin, çağdaş medeniyetler düzeyine yükseltilmesine gelmişti. Bunun ilk koşulu siyasi ve idari yapıyı ve bu yapının dayandığı anlayışı değiştirmektir. Toplumun her kesiminin mücadeleye katılmak düşüncelerini dile getirmek imkânı sağlayan bir anlayışla Türkiye Büyük Millet Meclisi süreci hâkimiyeti kayıtsız şartsız millete veren anayasası ile Türkiye çağdaş bir devlet olma modelini seçmişti. Atatürk, kuvvetler birliğinin esas alındığı bu sistemi tarif ederken *“Zannederim bugünkü mevcudiyetimizin mahiyet-i asliyesi milletin temayülât-ı umumiyesini ispat etmiştir o halkçılıktır ve halk hükümettir. Hükümetlerin halkın eline geçmesidir.”* demiştir.

¹⁰³ Ü. Yavuz, a.g.e., s. 34.

¹⁰⁴ Ü. Yavuz, a.g.e., s. 33-35.

Atatürk'ün bu açıklaması yeni kurulan Türk Devleti'nin 'doğrudan demokrasi'yi hayata geçirdiğini göstermektedir.¹⁰⁵

Dokuz aylık bir müzakere süreci sonrasında 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması genç Türk Cumhuriyeti için siyasi ve hukuki yönden varlığının bütün dünya tarafından tescil edilmesi anlamını taşıyordu. Türk Devrimini yakından izleyen Dr. Stephan Ronart Milli Kurtuluş Savaşı'nı hukuki ve siyasi anlamda zafere ulaştıran Lozan barışını şöyle anlatıyor:

“Lozan Muahedesi, Büyük harbin dikte edilmemiş, müzakere edilmiş, ilk sulhu idi. Bu sulh, aynı zamanda, hem silahın hem siyasetin zaferi idi. Lozan'da temsil edilen on iki devletin menfaat çatışmaları ortasında, Ruhr işgalinin kargaşalıkları ortasında, petrol mücadelelerinin, milyarlarla oynayan cihan maliyeciliğinin cihan hâkimiyet politikaları ortasında, kazanılmıştı. Önceden çizilmiş hattan sapmayarak, kademe kademe, merhale, merhale. Tam dokuz aylık uzun bir çekişmeden sonra... Bu zafer, hemen hemen, bütün dünyanın elinden kopara kopara alınmıştı. Sevr'den hiçbir şey kalmamıştı. Osmanlı devrinin, küçük düşüren, yüz kızartan, bütün hatıraları silinmiş, kazanılmıştı. Kapitülasyonlar, kontroller, nüfuz mıntıkları, mali komiserler... Bütün bunlar, artık fena bir rüyanın ağır kâbusları idi, geçmişlerdi. Asırların hesabı görülmüş; temizlenmişti. Bundan böyle, milli politika ve ekonomisinde ne had, ne şart, ne de herhangi bir kayıt tanıyan müstakil, yeni, tam bir Türk Devleti, yaşanan bir varlık, gözle görünen, elle tutulan bir gerçeklik olmuştu.”¹⁰⁶

Lozan Antlaşması'nın hemen sonrasında Atatürk, ulus devletinin inşasına girişti. Meclis çok kısa bir zamanda 1921 Anayasasını hazırlayarak yürürlüğe koymuş, egemenlik hakkının kayıtsız şartsız “millet”in olduğu Anayasanın birinci maddesinde yer almıştır. 29 Ekim 1923 tarihinde yapılan bir anayasa değişikliği ile “Türkiye Devleti'nin hükümet şekli Cumhuriyet” olarak belirlenmiş böylece meclis hükümetinden parlamenter sisteme geçilmiştir. Daha sonra yeniden düzenlenen 1924 Anayasası ile Türkiye Cumhuriyeti çağdaş dünyanın anlayışını benimseyen modern bir devlet olma yolunda ilerlemeye başlamıştır.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Cezmi Eraslan, Siyasal Alanda Yeniden Yapılanma, Ed. Cemil Öztürk, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi*, Pegem A Yayınları, Ankara 2005, s. 169,173.

¹⁰⁶ Stephan Ronart, *Bugünkü Türkiye*, (Çev., B. T. Şaman), Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, İstanbul 1937, s. 95-96

¹⁰⁷ Mustafa Koçak, *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi Devlet ve Egemenlik (Eski Kavramlar - Yeni Anlamlar)*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006, s. 186,203.

Atatürk'ün Samsun'a ayak basmasından itibaren ortaya koyduğu ulusal irade, Türkiye Büyük Millet Meclisinde kişilik kazanınca T.B.M.M.'nin çıkardığı tüm anayasalarda ulusal irade temel olarak alınmış ve bu doğrultuda ulusal devlet yapısı benimsenmiştir. Bu anayasalarda milletin iradesi her şeyin üzerinde tutuluyor ve bağımsızlık devletin varlığı için zorunlu olarak ortaya konuluyordu. 1920'den bu yana bütün anayasalarda ulusal egemenlik Türk Devleti'nin temel taşı olarak yer almıştır. Türk anayasalarında ulus egemenliği tek ve bölünmez bir statüde vurgulanmış ve Türkiye Cumhuriyeti ulusal devletin temelini meydana getirmiştir. Egemenlik ile beraber yargı hakkı da iki temel hak olarak ulusun tekelinde tutulmuştur.¹⁰⁸

Üniter siyasal yapı üzerine yeni bir devlet kurulurken milli sınırlar içinde yaşayan bütün Türk vatandaşları eşit koşullarda Türk olarak benimsenmiştir. Devletin adındaki Türk anlamı devletin dayandığı toplumun adı olarak kabul edilmiştir. Misak-ı Milli sınırları içinde üst kimlik olarak Türklükte birleşen Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşları yeni Türk Devleti'nin temeli ve sahibi olmuşlardır.

İstiklal Savaşı ve ardından gerçekleştirilen inkılaplarla milli olmayan siyasi ve toplumsal değerler tasfiye edilmiş, bunların yerini, Türk'ün öz değerleri almıştır. Milli tarih, milli coğrafya, milli dil, milli ekonomi bu dönemlerden itibaren yaşamımıza yön vermiştir.

Yeni Türk devleti, Atatürk milliyetçiliğinden kaynaklanan bu yapısı ile milli bir devlet olma özelliğine sahiptir. Milliyetçi ve ırkçı bir devlet değildir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti Atatürk milliyetçiliğine dayanarak bir milli devlet statüsü ile bütün halkını eşit olarak kucaklar. Milliyetçiliği ise dışa dönük bir anlayışla savunur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti bir milli devlet olarak kendisine vatandaşlık bağı ile bağlı olan tüm insanların hak ve çıkarlarını bir millet bütünlüğü içinde korur ve içe karşı milliyetçilik yapmaz. Kendi iç bünyesinde var olan çeşitli farklı kökenlerden gelen tüm vatandaşlarını bir bütün olarak görür ve onların arasında Türk olan ya da olmayan şeklinde bir ayırım gözetmez.¹⁰⁹

Atatürk'ün ulus devlet anlayışı Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını korumayı, aynı zamanda Türk toplumunu çağdaşlaştırmayı amaç edinmiştir. Atatürk ulusçuluğu

¹⁰⁸ A. Çeçen, a.g.e., s. 190.

¹⁰⁹ A. Çeçen, a.g.e., s. 500-501.

yayılmacılığa karşıdır. Öteki devletlerin de bağımsızlığına saygı gösteren bir ulusçuluktur. Atatürk ulusçuluğu herhangi bir kişi, hanedan, kurum veya bir zümreye karşı olmakla kendine özgü halkçılık anlayışını da kapsar. Aynı zamanda laik bir ulusçuluktur. Vatandaşın Türklüğü soy açısından değil Türk ulusunun ülkü ve amaçlarına bağlılığıyla bölünmez bütünlüğünü savunmasıyla ve çağdaş olma çabasına göre ölçer.

Atatürk ulusçuluğu akılcıdır. Kapalı bir toplum anlayışını reddeder ve gerektiği zaman başka ülkelerin deneyimlerinden yararlanmayı önerir. Dünyadaki ulusal kurtuluş eylemlerini destekler. Ulusal sınırlar içinde yaşayan ve Türk ulusunun, Türk ülkesinin bütünlüğü, bugünü, yarını için yazgı birliğinde olan herkesi Türk sayar. Ulusu dinsel, mezhepsel, budunsal ayrılıklara, bölünmelere itecek her davranışın, her eylemin, her düşüncenin karşısında yer alır. Atatürk'ün ulus devlet anlayışı, çağdaş ve çağdaşlaştırıcı bir ulusçuluktur. Çağdaş ulusçuluk, çağdaş toplum anlayışı, çağdaş toplumda yaşayan bireylerin ortak inancıdır. Çağdaş ulusçuluğun laik, ulusal, ilerici bir eğitimin yaygın olduğu bir toplumda geliştiği aşikârdır.

Atatürk ulusalcılığı, onun eylem ve inkılâplarının en temelindeki 'Tam bağımsızlık' ülküsüne de kaynak oluşturmaktadır. Öyle ki, ulusların bağımsızlığı; ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda kendi eserini, diğer ülkelerin hak sınırlarına girmeden kendi istedikleri gibi sürdürebilmelerine, kısacası ulusalcılıklarının gereklerini istedikleri gibi yerine getirebilmelerine bağlıdır. Atatürk'ün ulusalcılığı, tam bağımsızlığın gereğidir.

Atatürk'ün ulusalcılığı 'birleştirmek' amaçlıdır. Bir ülkenin yükselebilmesi için, aynı duygu ve fikir çatısı altında bulunmak çok önemlidir. Bu önem, anayasamızda da 'Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür' şeklinde yer alır.¹¹⁰

Atatürk'ün Türk toplumuna kazandırdığı en önemli ilkelerden biri olan "Milli Devlet" anlayışının temelinde Türk Milleti'nin hak ve yetkilerini her boyutta serbest olarak kullanabilme iradesi bulunur. Atatürk'ün dil ve tarih görüşlerinin hedefi de Türk Halkı'nı aynı milli bilinç etrafında toplamak suretiyle millet hüviyetini kazandırmaktır. Bu anlamda ulus devlet için dil birliği, yurt birliği, tarihi geçmiş ve tarihi birlik, ahlaki yakınlık ve

¹¹⁰ S. Kili, a.g.e., s. 234,240.

siyasi birlik gibi unsurlar milli bilincin yaratılmasında önemli rol oynar. Ulus bu unsurların birleşmesinden meydana gelir. Ortada millet fikri yoksa milli devlet de yoktur demektir. Osmanlı İmparatorluğu, ümmet düşüncesi içerisinde devleti kuran öz evlatlarına sahip çıkamadığı için etnik gruplar içerisinde kaybolmaya mahkûm olmuştur.

Psikolojik ve sosyal açıdan bir toplumda ortaklaşa paylaşılan duygular bulunmalıdır. Millileşme; aşiret, kabile ve ümmet hayatından modern bir toplum kimliğine geçiş anlamını taşır. Atatürk ideolojisinin anlam kazandırdığı milli devlet ilkesi her yönüyle toplumu teşkilatlandırma ve modernleştirme gayesini taşır. Aşiretten millete geçiş bu şekilde gerçekleşmiştir. Bu anlamda görülüyor ki Türk Milliyetçiliği'nin ve Ulusu'nun doğuşu ve gelişimi yapay bir hareket değildir. Tümüyle, Türk Toplumunun savunma gücünün refleksidir. 1920'lerde ülke içerisinde Batıcılık, İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük şeklindeki fikir hareketleri, ülke dışında ise Sosyalist ve Faşist ideolojiler karşısında Mustafa Kemal tercihini yaparken Türk Milleti'nin kendine has özelliklerini hesaba katmasaydı ulus devletin var olma şansı düşük olacaktı. Atatürk ideolojisinin gücü; Türk toplum gerçeklerine dayalı olması ve bu sistemin kurucusunun 'Milli Aydın' tipini temsil etmesindedir.

Özetle Atatürk benimsediği prensiplerde sosyolojinin ve çağın metotlarını kullanmış, bugünkü modern Türkiye'yi yaratmıştır.¹¹¹

Kemalizm, içerisinde bulunduğu dönemin iyi bir gözlemcisi ve takipçisi olmuştur. Aydınlanma ile ortaya çıkmış ve 20. yüzyılın başında netlik kazanmış olan ulus devlet ve laik devlet kavramlarını tanımlayabilmiştir. Gazi Mustafa Kemal, dönemin yükselen bu iki kavramını ana hatlarıyla kavramış, Osmanlı liderlerinin düştüğü "paradigmatik kilitlenme" hatasına düşmemiştir. Çöken paradigmayı* terk ederek yükselen paradigmaya yüzünü dönmüştür. Gazi Mustafa Kemal'in en büyük başarısı üç kıtaya yayılmış bir imparatorluktan bir ulus devlet çıkarabilmiş ve bu ulus devleti pozitivist akılcı niteliklerle donatabilmiş olmasıdır.¹¹²

¹¹¹ Orhan Türkoğan, *Atatürk'te Milli Devlet Anlayışı*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul 1981, s. 97-103.

*Değerler dizesi, model ya da kuramsal çerçeve. Geniş bir düşünsel çerçeve.

¹¹² Mithat Baydur, *Kemalizm ve Değişen Paradigma*, İlk Yayınları, İstanbul 2004, s. 119-120.

Türk milli kimliği tarihin derinliklerinden gelen güçlü Türk devlet geleneklerinin motive ettiği bir olgudur. Bu olgu, genç Türk Devleti'nin oluşum döneminde modern dünyanın bir parçası olmak için şart olan ulus devlet modeline uymak için benimsenmiştir. Cumhuriyetin kurucuları, milleti dar anlamda etnik olarak değil, Batı kültürünü model alacak şekilde modernist bir yapı içinde düşünmüşlerdir. Cumhuriyetin ilk yıllarında geniş alanlarda gerçekleştirilen kültürel reformların amacı modern dünyaya uyum sağlamayı öngörür.¹¹³

Atatürk devrim modeli, kişi egemenliğini reddeder. Ulusun egemenliğine dayalı ulusçu, laik, tam bağımsızlığı öngören bir düşüncedir. Sömürüye yönelik ekonomik ve ticari ilişkileri reddettiği gibi ulusal bağımsızlığı, ulusal egemenliğe ters düşecek ideolojileri de reddeder. Atatürk'ün öngördüğü toplumu yönetim biçimi Batı'nın demokrasi anlayışıdır. Bu "Cumhuriyetçilik" olarak tanımlanır. Tüm ulusun egemenliği düşüncesini kapsar. Bu yönetim anlayışında sınıf, zümre, aile, kişi egemenliğine yer verilmez. Atatürkçülükte ulusçuluk, ulusal sınırlar içinde yaşayan aynı yazgıyı, aynı kıvancı, aynı ülküyü taşıyan ve Türk ulusunun bireyi olma, ulus olma bilincini paylaşan herkes Türk sayılmaktadır. Bu ulusçuluk anlayışı yayılmacı değildir. Diğer ulusların varlığına saygılıdır. Tüm ulusları, insanlık evreninin saygınlığı, onuru, kişiliği, ulus ve insan olmaktan doğan hakları ve ödevleri bulunan topluluklar olarak görür. Ulusların, devletlerin zayıf, güçsüz ulusları, henüz uluslaşmamış toplumları sömürmesine, onları egemenliği altına almasına karşıdır. Sadece bu yönüyle bile Atatürkçülükte ulusçuluk insancıl, evrensel boyutlara ulaşmıştır.¹¹⁴

İşte bu çağdaş yapı üzerine oturmuş Türkiye Cumhuriyeti ulus devleti diğer ülkelere göre çok daha güçlü temellere sahip bulunmaktadır. Bu sağlam temeller, tezimizin gelecek bölümünü oluşturan küreselleşme kavramına karşı olabildiğince dik duracağımızın ve olumlu taraflarından faydalanacağımızın garantisidir.

¹¹³ Ayhan Akman, Etnik-Sivil Kurumsal İnkileminin Ötesinde: Modernist Milliyetçilik Milliyetçilik Kuramında Etnik/Sivil Milliyetçilik Karşıtlığı, Ed. T. Bora ve M. Gültekingil, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, Cilt 4, 2. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 88-89.

¹¹⁴ S. Kili, a.g.e., s. 277,281.

4. KÜRESELLEŞMENİN TANIMI VE KAPSAMI

20. Yüzyıl sonundan itibaren bütün Dünyanın en çok konuşup tartıştığı konuların başında küreselleşme gelmektedir. Ulusların sosyal, ekonomik ve siyasi yapılarını derinden etkileyen küreselleşme birçok şekilde tanımlanmaktadır. Kısa bir özetle küreselleşmenin; mal, hizmet, sermaye ve insan kaynaklarının dünya çapında serbestçe dolaşımı ve etkileşimi sonucu, eskiye nazaran yeni bir hal ve biçim kazanmasına verilen ‘yeni’ bir isim olduğu söylenebilir.

Bu yeni isim özellikle küreselleşme taraftarı olan görüşlere göre; çağımıza yeni ufuklar açan ve insanlığın gelişmesine büyük katkıları olan bir oluşumdur. Thomas L. Friedman’a göre bütün dünyayı biçimlendiren tek güç küreselleşmedir. Küreselleşmenin karmaşık bir oyun olduğunu belirten Friedman, bu oyunun son perdesinin henüz yazılmadığını belirterek şu yorumda bulunmuştur:

“...Küreselleşme sistemi altında hem uygarlık çarpışmalarına hem uygarlıkların homojenleşmesine, hem çevresel felaketlere hem göz kamaştırıcı çevre kurtarma eylemlerine, hem liberal serbest piyasa kapitalizminin zaferine hem de ona karşı oluşan tepkiye, hem ulus devletlerin zamana meydan okuyuşuna hem de olağanüstü güçlü devlet dışı aktörlerin ortaya çıkışına tanık olabilirsiniz.”¹¹⁵

Küreselleşme terimi kullanımına göre birçok şey ifade etmektedir. Çoğunlukla son yıllarda dünyada meydana gelen gelişmeleri tanımlamak için de kullanılmaktayken kimilerine göre çokuluslu şirketlerin propaganda amacı için kullandıkları bir slogan ve bir mit, kimilerine göre ise ulusal sınırları ortadan kaldıran bir süreç olarak tanımlanıyor. Bazen üstünkörü biçimde neo-liberalizmle, ekonomik gelişmeler ve teknolojik dönüşümlerle birleştiriliyor. Küreselleşme terimi aynı zamanda sınır ötesi iletişim ağları, insan hakları savunma organizasyonları, çevre faaliyetleri, kadın hakları veya dünya barışı gibi konulara gönderme yapmak için kullanılıyor. Bazen de çevresel hareket içinde temiz gezegen için

¹¹⁵ Thomas L. Friedman, *Lexus ve Zeytin Ağacı Küreselleşmenin Geleceği*, (Çev., Elif Özsayar), 3. Basım, Boyner Yayınları, İstanbul 2003, s. 20.

‘Global Düşün, Lokal Davran’ sloganı ile verilen mücadelede küreselleşme bayrağı yükseltir duruma gelinmiştir.¹¹⁶

1960’lı yıllarda ortaya çıkan ‘küreselleşme’ kavramı, ülke ve dünya gündemine özellikle 1980’li yıllardan itibaren girmiş ve giderek artan bir yaygınlıkla tartışılmaya başlanmıştır. Bu kavramın neyi ifade ettiği, nasıl tanımlanması gerektiği farklı biçimlerde ele alınmaktadır. Bu kadar çok farklı bakış açılarının olması doğal karşılanırsa bile kavramın bir olguyu mu yoksa dünya çapında geçerlilik kazandırılmaya çalışılan bir ideolojiyi mi ifade ettiği konusu, ilgili tartışmaların odak noktası olmuştur.

John Naisbitt, yaptığı değerlendirmelerde küreselleşmenin geniş sosyal, politik, ekonomik ve teknolojik etkilerini anlatırken “megatrend” kavramını kullanmıştır. Ona göre 1980’lerde başlayan büyük değişim, insan ve toplumları oldukça farklı evrelere ulaştırmıştır. Buna göre büyük değişim “mega eğilimler ve yönetici rolleri” açısından,

- 1- Endüstriyel toplumdaki - Bilgi toplumuna
- 2- Zorlama teknolojiden - İnsan yönelimli yüksek teknolojiye
- 3- Ulusal ekonomiden - Dünya ekonomisine katılmaya
- 4- Kısa dönemlilikten - Uzun dönemliliğe ilgi duymaya
- 5- Merkeziyetçilikten - Yerinden yöneticiliğe
- 6- Kurumsal yardımdan - Kendine yardıma
- 7- Temsili demokrasiden - Katılımcı demokrasiye
- 8- Hiyerarşik iletişim ve kontrolden - Ağlara
- 9- Gelişmiş ülkelerin ilgi ve çabalarından - Gelişen ülkelerin ilgi ve çabalarına ilgiye
- 10- “Ya o ya şu” düşüncesinden - Çoklu seçme seçeneklerine doğru gerçekleşmiştir.¹¹⁷

‘Küreselleşme’ kelimesi, bu kelimeyi kendi disiplinlerinin bakış açısıyla tanımlamaya çalışan sosyal bilimciler için problem olmuştur. *Küreselleşme ‘doğrudan yabancı yatırım yapan çokuluslu girişimlerin faaliyetleri ve ulusal sınırların ötesinde değer yaratmak*

¹¹⁶ Mauro F. Guillen, Is Globalization Civilizing, Destructive or Feeble? A Critique Of Six Key Debates In The Social-Science Literature, *Annual Review of Sosyoloji*, Vol. 27, 2001, s. 2., aktaran Fahri Atasoy, *Küreselleşme ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 2005, s. 128-129.

¹¹⁷ A. Balcı, *Etkili Okul ve Okul Geliştirme*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2001, s. 114., aktaran Refik Balay, Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Yıl 2004, Cilt 37, Sayı 2, s. 72.; http://www.education.ankara.edu.tr/ebfdergi/pdfiler/2004_2/61-82.pdf (Erişim Tarihi: 18.07.2008).

*amacıyla iş ağlarının ortaya çıkması' olarak tanımlanabilir.*¹¹⁸ Ancak Anthony Giddens ve John Tomlinson gibi sosyologlar, küreselleşmenin bu tür bir ekonomik tanımının yetersiz olacağına hemfikirlerdir. Küreselleşmenin çok yönlü olduğuna inanan sosyologlar, ekonomi, politika, kültür, teknoloji ve daha birçok alanın eş zamanlı olarak içinde yer aldığı karmaşık bir süreçten söz etmektedirler.¹¹⁹

Bu, neden olduğu etkileri itibariyle karmaşık, çelişkili ve belirsizliklerle dolu süreci, ekonomik, kültürel ve siyasal niteliklerini ortaya koyabilmek ve anlamak için karakteristik özelliklerini, tarihsel arka planını, dinamiklerini ve düşünsel temellerini derinlemesine incelemek zorundayız.

Bu anlamda küreselleşme sürecine yön veren en belirgin gelişmeleri şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Birçok alanda mesafe kavramı ortadan kalkmakta, toplumlararası ilişkilerde ve yakınlaşmada büyük bir artış gözlenmektedir.
- 2- Gücün kaynağı olarak ilk defa bilgi ve teknoloji ön plana çıkmış durumdadır. Gelişmiş ülkeler başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde 'hizmet sektörü' 'sanayi sektörünün' öncü rolünü devralmaktadır.
- 3- Serbest ticaret anlayışının tüm dünyada artan bir oranda kabul görmesi ve dijital teknolojinin devreye girmesiyle, ekonomik alanda ülkeler arasında görülen bütünleşme, bağımlılık ve etkileşim dünya tarihinde görülmemiş düzeye ulaşmıştır.
- 4- Devletlerin aktörlüğüne dayalı uluslararası sistem hızla değişmektedir. Bu sahada uluslararası resmi kuruluşların ağırlığı giderek artarken, ticari şirketler ve sivil toplum örgütleri de ulusal/uluslararası karar ve uygulamalarda etkili konuma ulaşmıştır. Yaşanmakta olan değişim, güçlü bir uluslararası toplumun doğuşuna mukabil, temel aktör olan devletlerin giderek güç kaybetmesi şeklinde de ifade edilebilir.
- 5- Kültürel, siyasi ve sosyal alanlarda da ülkeler arasındaki benzeşme hiç olmadığı kadar artmıştır. Ulaşım ve iletişim araçlarındaki gelişmeler ve artan bağımlılık bunun devam edeceğine işaret etmektedir.
- 6- Hemen her alandaki değişimin hızı ve belirsizliği çoğu sektör, toplumsal kesim ve hatta ulus açısından geleceği kestirmeyi zorlaştırmakta, artan endişe ve umutsuzluk karamsar kitleleri arttırmaktadır. Günümüz toplumlarına 'Risk Toplumu' yakıştırmasının yapılmasına da¹²⁰ yol açan bu

¹¹⁸ Alan Rugman, *Globalleşmenin Sonu Radikal Bir Globalleşme Analizi*, (Çev., Sedat Eroğlu), MediCat Kitapları, Ankara 2000, s. 21-22.

¹¹⁹ John Tomlinson, *Globalization and Culture*, Polity Press, Cambridge 1999, s.16., aktaran A. Rugman, a.g.e., s. 22.

¹²⁰ E. Fuat Keyman, *Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri: Türban Sorununu Anlamak*, Ed. E. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay, *Global- Yerel Eksende Türkiye*, Alfa Yayınları, s. 24-27., aktaran K. Şahin, a.g.e., s. 23.

tablonun oluşmasında ekonomiden ekolojiye, sağlıktan terörizme kadar birçok alanda hiçbir ülkenin tek başına üstesinden gelemeyeceği sorunlarla karşılaşmasının etkisi büyüktür. Dolayısıyla bu sürecin belirgin özelliklerinden biri de insanlığın karşılaştığı küresel nitelikli ve tehlikeli sonuçlar doğurabilecek sorunlarda görülen artıştır.¹²¹

Bilim çevreleri küreselleşmeyi temelde iki boyutlu bir süreç olarak tanımlanıyor. Her türü somut ve soyut değerın dünya sathında kolayca yayılabilmesi, küreselleşmenin yatay genişlemesi olarak gösteriliyor. Bu, sermeye, mal ve emeğin dünyanın herhangi bir yerine kolayca transfer edilebilmesi anlamı taşıdığı kadar, kültürlerin geleneklerin, inanç sistemlerinin ve alışkanlıkların coğrafi sınır tanımaksızın yaygınlaşmasını da tanımlamakta. Bu yayılmanın sonucunda ortaya çıkan tabloda ise benzer alışkanlıklara kültürel ve moral değerlere, tüketim davranışlarına sahip uluslararası topluluğun ortaya çıkması ve 'küresel köy' sakinlerinin yeni kimlikleri ile giderek daha fazla birbirleriyle benzeşmesi gösterilebilir. Bu benzeşme ve türdeşleşme, çok özet olarak, 'küresel talep', 'küresel tüketim', 'küresel üretim' ve 'küresel pazar' gibi olgular olarak, yeni 'küresel ekonomi'nin gelişmesi ile sonuçlanmaktadır.¹²²

Küresel talep, küresel tüketim, küresel üretim ve küresel pazar gibi yeni olguların ışığında küreselleşme sürecinin ne anlama geldiği şu şekilde sıralandırılabilir:

- 1- Mekânla ilgili mesafelerin önemi azaldıkça mesafelerin aşılma maliyeti düşmekte, sınırlar önemsiz hale gelmektedir.
- 2- Devlet seviyesinin altında ve üstünde entegrasyonlar ve oluşumlar söz konusudur.
- 3- Dünya ticareti dünya milli gelirinden daha hızlı artmaktadır.
- 4- Uluslararası mali piyasalarda deregülasyon, birbirine bağlanma ve ağlanma vardır.
- 5- Yabancı doğrudan yatırımlar artmaktadır.
- 6- Çokuluslu ya da ulusötesi (transnasyonal) şirketler dünya siyasetini belirleyen aktörlerden birisi haline gelmektedir.
- 7- Sermaye kolayca ülke sınırları dışına çıkabilmekte ve istediği yerde yoğunlaşabilmektedir.
- 8- Sosyal ve kültürel tek tipleşme süreci yaşanmaktadır.
- 9- Ülkeler, sosyal gruplar ve fertler arasında iletişim, etkileşim ve karşılıklı bağımlılığın yoğunluk kapsamı artmaktadır.”¹²³

¹²¹ K. Şahin, a.g.e., s. 22,23.

¹²² Deniz Ülke Arıboğan, “Küreselleşme Üzerine”, *BusinessWeek Türkiye*, Sayı 14, (08-14 Nisan 2007), s. 88.

¹²³ Kadir Koçdemir, *Küreselleşme Koordinatları Okumak*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002, s. 148.

Yüzyılımızın en tartışmalı konusu olan küreselleşme bir kavram ve olgu olarak 400 yıl öncesine kadar geri gitmesine rağmen küreselleşme bilim, ekonomi ve siyaset çevrelerinin gündemine çok yakın bir geçmişte girmiştir.

Siyasi, ekonomik ve sosyolojik anlamda çok tartışılan bir konu olan küreselleşmenin ideolojik boyutunu İlhan Kutluer şöyle irdeliyor:

“İlke olarak sosyal gerçekliğin ampirik verilerden* hareketle tespiti ve açıklanması amacıyla olan sosyologlar, perspektif ve yöntemleri gereği meseleye küreselleşmenin olgusal yönü açısından bakmaktadırlar. Hemen belirtmek gerekir ki, sosyolojik perspektiften dile getirilen yaygın görüş, küreselleşmenin bir ideoloji olmaktan ziyade bir olgu ve dinamik olduğu yönündedir. Daha doğrusu sosyologlar, küreselleşmeyi, bir olgu ve süreç olması bakımından incelemektedirler. Sosyologlar açısından bakıldığında küreselleşmeyi ‘değerlendiren’, ona ‘değer’ yükleyen çeşitli söylemlerin varlığı ayrı bir şey, küreselleşmenin bir söylemden ibaret bulunmadığı ve sosyal bir olgu, sosyal bir dinamik olduğu hususu apayrı bir şeydir. Sosyoloji için önem arz eden, yadsınmaz olduğunu düşündükleri bu olgunun nasıl tanımlanacağı, nasıl açıklanacağı ve gelecekteki yönünün nasıl öngörüleceğiyle ilgilidir. Fakat bilimsel açıdan sorun tam buradadır ve küreselleşmeyi açıklama yönündeki teorik girişimler belli farklılıklar arz etmekte ve bilim adamları arasındaki tartışmalar, harareti giderek artan bir biçimde devam etmektedir. Farklı ve hatta rakip teorilerin varlığı, herkesin üzerinde anlaşığı bir tanıma şimdilik mümkün kılmamakta ve her teori küreselleşmeyi kendi hareket noktaları açısından tanımlamaktadır. Bu konuda kat edilen entelektüel mesafe, küreselleşme kavramının çok boyutluluğunu göstermesi bakımından anlamlıdır. Küreselleşme olgusunu tek bir faktöre indirgemek ya da bazı boyutlarının varlığını ihmal etmek sebebiyle oluşan teorik farklılıkların, tartışmalar ilerledikçe belirli ortak noktalarda buluşacağı aşikârdır.¹²⁴

Küreselleşmenin ekonomik, siyasal ve kültürel sonuçları etkinlik kazandıkça, taraftar olanlar kadar karşı çıkanların sayısı da giderek artış göstermektedir. Bunun nedeni açıktır: Küreselleşme adı verilen süreçte kazananlar olduğu kadar kaybedenler de mevcuttur. Üstelik kaybedenlerin sayısı da giderek artmaktadır. Ayrıca küreselleşmenin kaçınılmaz bir olgu olduğunu itiraf edenlerin yanında bu olgunun insani değerler doğrultusunda yönlendirilebileceği kuşkusunu taşıyan taraflar da olmaktadır.¹²⁵

* Yalnız görgüye dayanan, metodu araştırmalar ile değil, halkın görgü yolu ile elde ettiği bilgi.

¹²⁴ İ. Kutluer, a.g.e., s. 26-27.

¹²⁵ İ. Kutluer, a.g.e., s. 20.

Küreselliğin bu anlamda farklı tanımlanması, uluslararası toplum ve akademik çevreler tarafından bu konuda bir konsensüse varılmasına engel teşkil etmiştir.

İnsanlık tarihi göz önüne alındığında evrimin başlangıç kaynağı ateşin ve tekerleğin bulunuşundan günümüzdeki gen tekniği, nano teknolojilerin uygulanışına kadar teknolojinin insan yararına geliştiği, doğayı kendi amaçlarına uygun bir şekilde dizginlemesinin mümkün olduğu bu dönemlere gelinmiştir. Teknolojik gelişmeler tüm dünyanın yüzünü değiştirmiş, insanların yaşama biçimlerini şekillendirmiş, refahlarını arttırmış; yaratılan olanaklardan herkes az ya da çok pay alabilmiştir. Dünya da çiçek hastalığı kalmadıysa, bundan petrol zengini Arap şeyhleri kadar Hindistan'daki paryalar da yararlanmıştır hiç kuşkusuz. Ayrıca telefon gibi binlerce teknoloji gelişmesi dünyada herkes tarafından kullanılan yararlar olmuştur.¹²⁶

İyimser olarak değerlendirilen bu görüşlere göre, küreselleşme olgusu, insanlık ve demokrasi için bir can yeleğidir. Bu noktadan hareketle küreselleşme; çağdaşlaşma ve gelişme olarak tanımlanmıştır. Mutlaka desteklenmesi gerekmektedir. Bu tanımın özelliği, dünya kaynaklarının akıllı bir biçimde kullanılması, araçların geliştirilmesi, toplam dünya ticaretinin arttırılmasıdır. Bu yaklaşımda küreselleşmenin bir başka özelliği demokrasi ve insan haklarının az gelişmiş ülkelere taşınması, sağlanan iletişim olanakları ile insan hakları ihlallerinden herkesin haberdar edilmesidir. Kurulacak Batı barışı anlayışı ile çatışmalar önlenmeye çalışılmaktadır.¹²⁷

Küresel hareket, coğrafi alanların ekonomik bağlarla birbirine bağlanmasının dışında iktisadi ve dolayısıyla siyasal etki araçlarının 'ulus devlet'in tekeline çıkararak, devlet-dışı aktörlere doğru kaymasına da neden olmaktadır. Bu dönüşüm, uluslararası sistemi yalnızca iktisadi anlamda değil, siyasi ve sosyal anlamda da çözmektedir. Çokuluslu şirketler, bankalar, sivil toplum kuruluşları, uluslararası örgütler, organize suç ve terör örgütleri gibi birçok yeni aktörün katılımı, devletlerarasındaki resmi prosedürlerin dışında yeni bir ilişkiler ağı geliştirerek yeni bir yapının kurulmasına zemin hazırlamaktadır. Bu yüzden de sistem çok aktörlü ve çok nitelikli yapıya bürünmektedir.

¹²⁶ G. Kazgan, a.g.e., s. 238.

¹²⁷ Mesut Hakkı Caşın, Uğur Özgöker ve Halil Çolak, *Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi Avrupa Birliği*, Nokta Kitap, İstanbul 2007, s. 30.

Postmodern dünyada artık iktisadi açıdan kıymetli olan, fabrikada üretilmiş ve ticarete konu olan mamul mallar değil, bu malların üretimi için üretilmiş teknolojik imkânlar ve bilgi kapasitesidir. Bilgi toplumu haline dönüşmüş olan merkez ülkeler, sanayileşmiş ülke kriterini de aşarak, sanayi yolu ile üreten değil, bizzatı sanayinin kendisini üreten devletler haline geliyor.¹²⁸

Kısaca bilgi yeni küresel düzende en değerli ürün ve entelektüel sermaye, emeğin gücünün önüne geçiyor ve ortak zevk ve ilgiler ortak tüketim alışkanlıklarını devreye sokuyor ve pazar olgusu sınırlarını geliştirerek, küresel ortama yayılıyor. Ürünlerin markalaşma, pazarlama, reklam stratejileri de buna paralel olarak, yerellikten uzaklaşarak dünya düzeyinde yapılandırılarak büyük bir 'üretim, pazarlama, satış ve tüketim' ağı yaratılmaya çalışılıyor.

4.1. Küreselleşmenin ve Çokuluslu Şirketlerin Tarihsel Süreci

Küreselleşme sürecinin analitik bir değerlendirmesini yapmadan küreselleşme sürecinin boyutları konusunda açıklama yapmak ve fikir yürütmek doğru bir sonuç yaratmaz. İnsanlık tarihi bugünkü siyasal, sosyal ve ekonomik durumuna gelene kadar çok farklı aşamalardan geçmiştir. İnsanlık, tarihin bir dönemine kadar doğayla olabildiğince uyumlu bir biçimde kendi ihtiyaçlarını karşılayarak üretmiş ve bu yolla belli bir teknolojik gelişme düzeyine erişmiştir.

Bu anlamda Doğuda ve Batıda veya başka mekân ve coğrafyalarda farklı uygarlıklar çıkmış, farklı yapılanmalar kendini göstermiştir. 17. yüzyıla, yani kentlerin büyümeye başlamasına kadar, teknolojik gelişmeler ve coğrafi keşifler dışında toplumsal yapılarda büyük dönüşümler yaşanmamıştır. Ortaçağda Avrupa'da özellikle liman kentlerinin büyümesi ile başlayan, ardından maden havzalarının kentleşmesi ve sanayi kentlerinin kurulması ile devam eden süreç insanlık tarihi için her açıdan bir dönüm noktası olmuştur.

¹²⁸ D. Ü. Arıboğan, a.g.m., s. 88.; Francis Fukuyama, *Devlet İnşası 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim*, (Çev., Devrim Çetinkasap), Remzi Kitabevi, İstanbul 2005, s. 142.

Yeni dönemi Ortaçağ öncesinden ayıran en temel değişim zihniyet ve düşünce dünyasında olmuştur. 10. yüzyılda ticaretin hızlanması, ticaretten zenginleşen bir sınıfın ortaya çıkması, kentlerin giderek büyümesi ve özerk kent yönetimlerinin kurulmaya başlaması, kilisenin ve feodal beylerin güç kaybetmesi, Batı Avrupa'da düşünce ve fikir dünyasının gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Özellikle beşeri bilimler ve doğa bilimleri konusundaki gelişmeler, Batı dünyasının değişimini de beraberinde getirmiştir. Kilisenin gücünü yitirmesi, bilimsel gelişmeleri hızlandırmış, özellikle fizik bilimindeki yenilikler sanayi toplumunun düşünsel temellerini de ortaya çıkarmıştır. Descartes, Newton, Bacon gibi düşünürlerin çalışmaları aydınlanma düşüncesinin doğuşuna öncü rolü üstlenmişlerdir.

Teknolojik gelişmelerin hızlanması ve üretimin artması sanayi devrimini ortaya çıkarırken, feodalite yıkılmış ve yerine milli devletler ortaya çıkmıştır. Sanayi devriminin Batı toplumlarında başlaması ve diğer toplumlara karşı göreceli bir refah, Batı'nın dünyaya örnek olmasına ve Batı değerlerinin dünyaya ihracına yol açmıştır. Kısaca sanayi toplumu her alanda tarım toplumundan farklı bir dünyanın kurulmasını gündeme getirmiştir.

Günümüzün dünyasında gelişmiş ülkelerde başlayan siyasal, ekonomik ve soyso-kültürel birçok alanı kapsayan değişim rüzgârı, iletişim ve bilgi teknolojilerindeki yeni gelişmelere bağlı olarak bilginin büyük bir hızla artması ve bütün dünyaya yayılması farklı coğrafyalardaki toplumları derinden etkilemektedir.¹²⁹

Küreselleşmenin tarihsel sürecini anlatırken, son yarım yüzyıldaki küreselleşmenin, 16. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar gerçekleşen küreselleşmeden ciddi farklılıklar taşıdığı da göze çarpar. Bu farklılık kapitalizme büyük imkânlar sunan teknolojinin, 20. yüzyılın ortalarından itibaren gösterdiği inanılmaz atılımdır. Bu arada, teknolojik gelişmelerin zaman ve mekân sıkışması oluşturarak, siyasi sınır mefhumunu adeta ortadan kaldırması da en çok kapitalizmin işine yaramıştır. Kâr ve büyüme peşindeki firmalar tüm dünyayı kullanma, alışverişin hızlı ve rahat olmasını sağlama imkânlarına sahip olmuşlardır. Dikkat edilirse son çeyrek yüzyılda uygulamalar ve göstergeler sosyal

¹²⁹ Kemal Görmez, *Küreselleşme ve Yerelleşme*, Odak Yayınevi, Ankara 2005, s. 1,5.

kaygılarla yapılan tüm eleştirilere rağmen kapitalizmin bu imkânları sonuna kadar değerlendirmekte kararlı olduğunu gösterir niteliktedir.¹³⁰

Ancak bu konudaki en kesin gerçek küreselleşmenin en büyük dinamiği olan çokuluslu şirketlerin çok eskilere dayanan varlığıdır. Çokuluslu şirketlerin tarihi bir anlamda küreselleşmenin de tarihi sayılır.

Küreselleşmenin ekonomik gücünü çokuluslu şirketler oluşturur. Küreselleşmenin bu günkü yapısı çokuluslu şirketler tarafından meydana getirilmiştir. Çokuluslu şirketlerin tarihi ise oldukça eskilere dayanır. Uluslararası ticaret ve çokuluslu şirketler iki bin yıldan beri vardır. Moore ve Levis çokuluslu girişimcilerin eski çağlarda Asurlularda, Fenikelilerde, Grek ve Roma İmparatorluklarında var olduklarına dair kanıtlar bulmuşlardır.¹³¹

Ancak uluslararası ticaretin tarihsel gelişimine baktığımızda 4 önemli evreden oluştuğunu görürüz.

- 1- **Ticaret Dönemi** – Kişisel arayışlar sebebiyle 1500’lü yılların başında Columbus ve arkadaşlarının denize açılmasıyla başlamış ve 1850’lerde Sanayi Devrimi’nin ortaya çıkışıyla son bulmuştur. Bireylerin ülke dışında şanslarını denemek için dış ülkelerden aldıkları malları Avrupa’ya göndermek yoluyla kazandıkları dönem.
- 2- **Sömürgecilik Dönemi** – 1850’lerden I. Dünya Savaşının başlangıcına kadar geçen süre. Sanayi devrimi ile büyük işletmelerin kurulduğu dönem.
- 3- **Ayrıcalıklar Dönemi** – 1914- 1945’li yılları kapsamaktadır. I. ve II. Dünya savaşlarının şirketler üzerinde yaptığı etki ve ilk çokuluslu şirket olan “General Motors”un İngiltere, Fransa ve Almanya’da işletmeler kurması.
- 4- **Uluslararası Dönem** – II. Dünya savaşının bitiminden günümüze kadar olan süreç.¹³²

¹³⁰ K. Şahin, a.g.e., s. 33.

¹³¹ A. Rugman, a.g.e., s. 23.

¹³² Handan Temizel, Erol Turan, Metehan Temizel, “Küresel İşletmecilikte Ülkelerin Sosyo-Kültürel Yapılarından Kaynaklanan Sorunlar”,
http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5CHandan%20TEM%4%B0ZEL%20-

Ancak, modern anlamda ekonomik kavramların olgunlaşmaya başladığı dönem 19. yüzyıldır. 19. yüzyılda Batı Avrupa’da ekonomik hayat iki önemli olayın etkisinde biçimlenmiştir. Birincisi 18. yüzyılın sonlarında İngiltere’de gerçekleşen sanayi devrimi ve sonunda makineleşmeyi doğurmuştur¹³³, diğeri ise Fransız Devrimi’dir ki ekonomi alanında merkantilizm* ve korporatizmin** yerine üretim, ticaret özgürlüğünü, ekonomik liberalizmi getirmiştir. Çağların düzenini sarsan bu iki olayın ‘makineleşme ve ekonomik liberalizmin’ birleşmesi yeni bir ekonomik gelişmeyi, kapitalizmi doğurmuştur.

Teknik alandaki gelişmeler, ticaret ve sanayinin gelişmesi 18. yüzyıl Avrupa’sında yeni üretici güçlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunların gelişmesi için de toplumda ekonomik faaliyetleri kısıtlayan merkantilist devlet müdahalelerinin son bulması ve iş hayatına hâkim olan korporatif düzenin sıkı disiplin ortamının değişmesi gerekmiştir.¹³⁴

14. ve 15. Yüzyıldan başlayarak batı Avrupa siyasi toplumlarını ilgilendiren en büyük sorunlardan biri güçlü, merkezi ulusal bir devlet haline gelebilmektir. Bunun için de, güçlü ulusal merkezi devletlerin kurulmasına karşı çıkabilecek feodal beylerin, kilisenin ve küçük şehir devletlerinin direnişini kırmak, ulusal ekonomi kurmak zorunluluğu vardı.

%20Erol%20TURAN%20-

%20Metehan%20TEM%20C4%B0ZEL%20SCTEM%20C4%B0ZEL,%20HANDAN.pdf (Erişim Tarihi: 18.07.2008).

¹³³ Catherine, R. et Gousset, P., *L’Etat et L’essor Industriel Du Dirigisme Colbertien a L’Economie Concertee*, Paris 1965, s.126., aktaran Ayferi Göze, *Liberal Marksist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, 2. Basım, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1980, s. 13-14.

*Tarihî tetkikler çok eski zamanlardan beri devletin ekonomik hayata müdahale ettiğini göstermektedir. Zamana ve memleketine göre çeşitli şekillerde görülen bu müdahale, XVI nci yüzyıldan itibaren Merkantilizm adı altında daha sistemli bir şekilde yapılmıştır. Bu devrede başlıca servet addolunan, millî kudret ve kuvvetin sebebi olarak kabul edilen kıymetli madenlerin memlekete getirilmesi için, devlet muayyen bir ekonomi siyaseti takip etmiş ve bu maksatla sanayiye, nakliyeciliği, ticareti ve bilhassa milletlerarası ticareti millî menfaatlere uygun istikametlere yöneltmeye etmeğe çalışmış ve tedbirler almıştır. (Kaynak: Mahmut Koloğlu, *Kapitalizm İnkâr Edilebilir Mi?*, <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1950-07-03-04/AUHF-1950-07-03-04-Kologlu.pdf> (Erişim Tarihi: 16.10.2008).)

**Korporatizm, geniş anlamda, kapitalist ekonomi içinde, bu sistemin aksayan yanlarını düzeltmek, bu sistemin yol açtığı suiistimalleri önlemek amacıyla işçiler ve işverenler arasında işbirliğini organize eden ekonomik bir sistem. Dar anlamda ise, korporasyonlara dayanan ekonomik sistem. (Kaynak: Ayferi Göze, *Korporatif Devlet XIX ve XX inci Yüzyıllarda Avrupa’da Korporatif Devlet Teorileri ve Korporatif Devlet Sistemleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1968, s. 14.)

¹³⁴ Bkz. A. Göze, *Sosyal Devlet Sistemi*, İstanbul 1976, s. 64; A. Göze, *Korporatif Devlet, XIX ve XX inci Yüzyıllarda Avrupa’da Korporatif Devlet Teorileri ve Korporatif Devlet Sistemleri*, İstanbul 1967, s. 15., aktaran A. Göze, *Liberal Marksist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, s. 13-14.

Sadece zengin devletlerin güçlü olabileceklerine inanıldığından, güçlü merkezi devlet haline gelmek isteyen siyasal toplumların da zenginleşmenin yolunu bulmaları gerekiyordu. Siyasal toplumların ekonomik gücü ile bir tüccarın ekonomik gücü arasında bir bağlantı kurarak, zenginliğin ölçüsü elde bulundurulmuş altın, gümüş gibi değerli maddelerin miktarına bağlanmıştı. Böylece devletler kıymetli maden stokları yaparak ekonomik güce sahip oluyor ve bu yolla da siyasi amaçlarını gerçekleştirebiliyordu. Devlet aynı zamanda yeni doğmakta olan sanayi kuruluşları ile ilgilenmektedir, çünkü güçlü devlet olmanın ön şartı olan bu kuruluşların dış ülkelerin rekabetine karşı koruması gerekmektedir. Devlet sanayi alanında söz sahibi olduğu kadar zamanla ticaret hayatını da düzenlemektedir. Bu dönemlerde, ülkenin ticaret hayatı, ihracatın arttırılmasını ve ithalatın kısıtlanmasını sağlayacak bir biçimde düzenlenmektedir.¹³⁵

18. Yüzyılın ikinci yarısından sonra 19. yüzyılın başlarında ekonomik liberalizm metafizik temellerinden arınmış ve bilimsel bir temel üzerine oturmuştur artık. İngiltere’de, Adam Smith 1776 yılında yazdığı ‘An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations’ isimli kitabı ile ve milyarder bir borsacı olan David Ricardo’nun 1817 yılında yazdığı ‘Principles of Political Economy and Taxation’ kitabı ile modern ekonominin kuramcıları olmuşlardır.¹³⁶ Ayrıca Bastiat, Fransa’da bu gelişmeyi sağlayan düşünür olarak tanınmaktadır. Liberal devlet anlayışında bireyleri kendi çıkarlarını gerçekleştirmek doğrultusunda tamamen serbest bırakmak ve onlara ekonomik alanda tam bir özgürlük sağlamak anlayışı, siyasi bir içerik kazanmış bulunuyordu.

Bu siyaset şekli 19. yüzyılda serbest rekabet ortamından, tekeller ortamına geçişe en büyük etken oldu. Ekonominin sanayi, ticaret, ulaşım, bankacılık gibi belli başlı önemli büyük sektörlerinde serbest rekabet sistemi yerini tekellere bıraktı. İki aşamalı oluşan bu gelişmenin ilk aşaması concentration sonucu büyük işletmelerin hâkimiyeti gerçekleşmiş, ikinci aşamada ise kartel, tröst gibi değişik adlar altında, anlaşmalarla gerçekleştirilen işletmeler arası birleşmeler, üreticiler arasındaki serbest rekabetin doğurduğu mücadelenin bazı alanlarda kısmen bazı alanlarda ise tamamen ortadan kalkmasına neden olmuştur.

¹³⁵ A. Göze, *Liberal Marksist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, s. 14-15.

¹³⁶ N. Gregory Mankiw, *Principles of Economics*, The Dryden Press, Orlando 1997, s. 54.

Bütün bunların sonucunda büyük birimler ve tekeller kapitalizmi, küçük birimler ve serbest rekabet kapitalizminin yerini almıştır.¹³⁷ (Bkz. Çizelge 4.1.1)

Çizelge 4.1.1 Uluslararası Ticaretin Tarihsel Gelişimi

DÖNEMLER	DÖNEMLERİN ÖZELLİKLERİ	İŞLETME VE POLİTİK SİSTEM ARASINDAKİ İLİŞKİLER
Ticaret 1500-1850	Kişisel arayışlar	İşletmelerin mutlak egemenliği
Sömürgecilik 1850-1914	Sömürge İmparatorlukları	Sömürgeciliğe ait kuramlar
Ayrıcalıklar 1914-1945	Yüksek gümrük vergileri Ulusal Sanayi güçlendirme	Politik ayrıcalıklar
Uluslararası 1945-1970 1970-1990'lar	Pazar geliştirme Yüksek rekabet	Çokuluslu işletmelerin ortaya çıkışı, uluslararasılaşma ve bunun getirdiği sınırlamalar. Hükümetlerin birbirleriyle ilişkileri ve özellikle Avrupa ve 3.Dünya ülkelerinden işbirliği

*Kaynak: Esin (Can) Mutlu, *Uluslararası İşletmecilik*, Beta Yayınları, İstanbul 1999, aktaran H. Temizel, E. Turan, ve M. Temizel, a.g.m.

Endüstri devriminin bir sonucu olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle Batı'nın sanayileşen ülkelerindeki hızlı sermaye birikimi büyük şirketleri bu sermayeden en fazla kâr sağlayacak yatırım alanlarına yöneltmiştir. Bu yatırım alanları, Avrupa endüstrisinin ihtiyacı olan hammaddeleri sağlayacak doğal kaynakları ve ucuz iş gücü ile dönemin sömürgeleri ve bağımsız az gelişmiş ülkelerde bulunmuştur. Gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere transfer edilen sermaye önceleri doğal kaynakların işletilmesine, daha sonraları ise doğal kaynaklarla birlikte alt yapı işletmeciliği, elektrik, havagazı, ulaştırma gibi alanlara gelmiş, fakat şekil itibarıyla, dolaysız yatırımlardan çok hükümet garantilerini taşıyan tahvillerin 'portföy yatırım' satışı şeklinde olmuştur. Öyle ki, bu tahvil satışlarının yapıldığı Londra borsaları ve satışları düzenleyen bankerler ise İngiliz sömürgelerinin yönetiminde devlet yöneticileri kadar söz sahibi olmuşlardır.¹³⁸ (Bkz. Çizelge 4.1.2)

¹³⁷ A. Göze, *Liberal Marksist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, s. 14,24.

¹³⁸ Cem Alpar, *Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara 1977, s. 3-4.

Çizelge 4.1.2 1913 Yılında İngiliz Yatırımlarının Yöresel Dağılımı

	Milyon Sterlin	%
İngiliz Sömürgeleri	1 780.00	47.30
Latin Amerika Ülkeleri	756.60	20.10
ABD	754.60	20.00
Avrupa	218.60	5.80
Diğer Azgelişmişler	253.50	6.80
TOPLAM	3 763.30	100.00

*Kaynak: C. Alpar, a.g.e., s. 4.

Buradan çıkabilecek sonuç doğrultusunda sermaye ihracı bu dönemlerde ağırlıklı olarak geri kalmış sömürge ülkelerine kaymıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu dünyada, kapitalizm hızlı bir evrim sürecine girmiştir. Savaş sırasında silah sanayi ve endüstrisi üzerine çalışan şirketler çok büyük kârlar elde etmiştir. Bunun sonucunda biriken büyük sermayenin kendine yeni kâr merkezleri aramak için buldukları ülkelerin dışına çıkmaya başlaması çokuluslu şirketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1945'ten bu yana uluslararası ilişkilere hükmetmiş olan, hantal yapılı ve iki kutuplu Soğuk Savaş sistemi, bu yeni ortaya çıkan çokuluslu şirketlerin oluşumu ile hızlı bir değişime uğramıştır.¹³⁹

Bu değişim kısa bir süre sonra küreselleşmenin karşı konulmaz gücünü oluşturacak olan iletişim ve teknolojik devrimlerin öncüsüdür.

Kapitalizm, iki dünya savaşı ve derin bir kriz sonrasında yeni bir küreselleşme aşamasından geçiyordu. Amerikan ekonomisinin hegemonik gücü altındaki bu yeni küreselleşme bir yandan teknolojiye atılımlar yaparken, diğer yandan da ülkelerin siyasi, kültürel ve sosyal ilişkilerinde yepyeni dönüşümler gerçekleştirdi. 'İdeolojilerin Sonu', 'Medeniyetler Çatışması', 'alt kimlik- üst kimlik' gibi kavramlar, iktisat dünyasının teknik terimlerinin yanında yer almaya başladı.

¹³⁹ T. L. Friedman, a.g.e., s. 14.

Kısaca; birden fazla ülkede kazanç sağlayıcı iktisadi faaliyetlerde bulunan ve uluslararası üretimde bulunan firmalar olarak tanımlanan çokuluslu şirketler, birden fazla ülkede üretim ve satış faaliyetlerini yürütür ve şirketin mülkiyeti ve yönetimi birden fazla ülke vatandaşına ait olabilirler. Çokuluslu şirketler yapısı gereği ulusal sınırlar arasında mal ve hizmet üretir, ürettiği mal ve hizmetleri pazarlar, dağıtır; fikirleri zevk ve teknolojileri dünyanın her yerine yayar ve global ölçekte planlar yapıp, global stratejilerini hayata geçirir. Bu şirketler üretim, finans, teknoloji, enerji ve ticaret başta olmak üzere global ekonomik yapının tümünde temel belirleyici özelliktedir.¹⁴⁰

Günümüz dünyasında en çok tartışılan ve üzerinde çeşitli spekülasyonlar üretilen küreselleşmenin ekonomik ve sosyal gücünü temsil eden çokuluslu şirketler pazar alanlarını genişletmek için kendi aralarında da kıyasıya bir rekabet içindedir.

Bilindiği gibi kapitalist sürecin yakın tarihte toplam büyüme oranının yavaşlaması, dünyadaki tekelci çokuluslu şirket sayısının hızla artması, sermayenin finans sektöründe toplanması eğilimini hızlandırmıştır. Kapitalizmin itici gücü olan sermaye, birikim sürecinin ürünü küreselleşmeden kaynaklanmamıştır. Küreselleşme, kapitalizm var oldukça devam eden ama sadece kapitalizm çerçevesinde anlaşılacak bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Kapitalizm, sermayenin küresel ölçekte gerçekleştiğini göstermekten çok, üretimin dünya ölçeğinde yoğunlaşması ve merkezileşmesi nedeniyle, şirketler arasında giderek artan küresel rekabetin ve sömürünün küreselleşmesinde karşılığını bulduğu ve gittikçe daha çok kuşkuyla karşılanan bir alan haline gelmektedir. Tarihin sonu olarak, ulus devlet egemenliğinin sonu olarak, yeni bir dünya düzeni olarak, bütün halkların birleşmesi olarak ya da alternatifinin olmadığı bir gerçeklik olarak küreselleşme, bir mit olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mitleri doğru tanımlayabilmek için tekelci sermayenin tarihsel gelişimini anlamak şarttır. Küreselleşme olgusu kapitalizmin ne tekelci eğilimlerinin ne de onun emperyalist yanlarının üstesinden gelmiştir.¹⁴¹

¹⁴⁰ Coşkun Can Aktan ve İstiklal Y. Vural, *Çokuluslu Şirketler Global Sermaye ve Global Yatırımlar*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2006, s. 6.

¹⁴¹ John Bellamy Foster, *Emperyalizmin Yeniden Keşfi*, (Çev., Çiğdem Çıdamlı), Devin Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 184-188.

Küreselleşme olgusunun günümüzdeki boyutunu anlamak için her şeyden önce bu gücün dinamiği olan çokuluslu şirketlerin nesnel ve niteliksel yapısını incelemek gerekmektedir. Bu nesnel ve niteliksel yapıyı kısaca şöyle açıklayabiliriz: Çokuluslu şirketler ulusal ve uluslararası alanda milliyetçiliğin temel unsurları olan fiziki, siyasi, ekonomik ve ideolojik sınırlarını tanımayan ya da bu sınırları ortadan kaldırmak isteyen kurum 'institution' ya da kuruluşlar 'organisation' olduğu kadar belirli bir akademik disiplin ve bölümün de sınırlarını aşan bir özelliğe sahiplerdir. Çokuluslu şirketlerin 'ne yaptıkları ya da yaptıklarının ne olduğunu anlamak, kapsamlı ve tutarlı bir yorum yapabilmek için başka disiplinlere de başvurmak ve bu konuda disiplinlerarası 'interdisciplinary' çalışmalar yapmak gerekir. Çokuluslu şirketler yalnızca iktisat biliminin ilgi ve araştırma sahasına değil, sosyal, siyasal, hukuki ve hatta psikolojik yönlerinin de bulunması nedeniyle farklı bilim dallarının da uğraşı alanı içine girmektedir.¹⁴²

Fortune dergisinin yıllık olarak açıkladığı global en büyük 500 şirket araştırması çokuluslu şirketlerin ne kadar önemli ve ne kadar maddi gücü olduğunu gösteren değerli bir gösterge oluyor bizim için. **(Bkz. Çizelge 4.1.3, 4.1.4)**

¹⁴² Kadir D. Şatıroğlu, *Çokuluslu Şirketler Strüktürel ve Fonksiyonel Bir Evrim Yaklaşımı*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1984, s. 6.

Çizelge 4.1.3 Global 500 Şirket Sıralamasında İlk 25

Sıra	Şirket Adı	Ülkesi	Gelirler (Milyon \$)	Karlar (Milyon \$)
1	Wal-Mart Stores	ABD	378,799	12,731
2	Exxon Mobil	ABD	372,824	40,610
3	Royal Dutch Shell	Hollanda	355,782	31,331
4	BP	İngiltere	291,438	20,845
5	Toyota Motor	Japonya	230,201	15,042
6	Chevron	ABD	210,783	18,688
7	ING Group	Hollanda	201,516	12,649
8	Total	Fransa	187,280	18,042
9	General Motors	ABD	182,347	-38,732
10	Conoco Phillips	ABD	178,558	11,891
11	Daimler	Almanya	177,167	5,446
12	General Electric	ABD	176,656	22,208
13	Ford Motor	ABD	172,468	-2,723
14	Fortis	Belçika-Hollanda	164,877	5,467
15	AXA	Fransa	162,762	7,755
16	Sinopec	Çin	159,260	4,166
17	Citigroup	ABD	159,229	3,617
18	Volkswagen	Almanya	149,054	5,639
19	Dexia Group	Belçika	147,648	3,467
20	HSBC Holdings	İngiltere	146,500	19,133
21	BNP Paribas	Fransa	140,726	10,706
22	Allianz	Almanya	140,618	10,904
23	Credit Agricole	Fransa	138,155	8,172
24	State Grid	Çin	132,885	4,423
25	China National Petroleum	Çin	129,798	14,925

* Kaynak: http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2008/full_list/index.html (Erişim Tarihi: 18.07.2008)

Çizelge 4.1.4 Dünya Üzerindeki En Büyük 500 Şirketin Karargâh Üsleri Tablosu

GLOBAL 500 *Our annual ranking of the world's largest corporations* 2008 ▾

Full List | By Location | CEOs | Top Companies | Top Industries

Global 500 headquarters

*Kaynak: http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2008/full_list/index.html (Erişim Tarihi: 18.07.2008)

Görüldüğü üzere çokuluslu şirketler küreselleşme olgusunun tam ortasında yer almaktadırlar. Günümüzde çokuluslu şirketlerin çoğu AB, ABD ve Japonya merkezlidir. En büyük 500 şirketin 153'ü ABD, 64'ü Japonya, 39'u Fransa, 37'si Almanya, 34'ü İngiltere ve 29'u ise Çin orijinlidir.¹⁴³

Küresel düzeyde rekabette avantajlı olmak, adeta dünya ekonomisini yönlendirme gücüne sahip olabilmeyi gerçekleştirebilmek için de kendi aralarında da birleşmelere gitmektedirler.

¹⁴³ http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2008/full_list/index.html (Erişim Tarihi: 16.10.2008)

Çokuluslu şirketler birer dünya şirkettir ve dünya çapında faaliyet gösterdikleri için küresel hareketin en güçlü dinamikleridirler. Dünyadaki ulaştırma maliyetleri ve ticari engellemeleri azaldıkça; yurt dışında fabrika kurmak ve araştırma merkezleri tesis etmek yerine, yurt dışı pazarlara ihracat yoluyla ulaşmak daha kolay hale gelmiştir. Sermaye piyasaları daha çok bütünleşirken likidite artmış, yerleşik bir şirkete bile bono ve hisse senedi satabilme olanağı doğmuştur. Bu durum ise çokuluslu şirketlerin her ülke insanı için cazip bir kâr kapısı olarak görülmesine yol açmaktadır.

Son yıllarda küresel ölçekte ekonomik entegrasyonun artması, piyasa ekonomisinin etkisinin dünyanın her yerinde yayılması, uluslararası ticaret ve finansal faaliyetlerde serbestleşmenin ivme kazanması ile birlikte çokuluslu şirketlerin önemi hızla artmıştır.¹⁴⁴

II. Dünya Savaşı sonrasında Temmuz 1944 yılında ABD'nin New Hampshire eyaletinin küçük bir beldesi olan Bretton Woods'da toplanan BM Para ve Finans Konferansı'nda imzalanan "Uluslararası Para Anlaşması" ile uluslararası ödemelerde kullanılacak yeni bir sistem geliştirilmiştir.* Katılan ülke paraları için sabit kur esası belirlenmiş, katılan her ülkenin parasının değerinin, dolar esas alınarak saptanması kabul edilmiştir. Uluslararası para sisteminin kurallarını belirlemiş, en önemli sonucu ise Dünya Bankası ve IMF'nin kurulmasına karar vermiştir.¹⁴⁵

Ayrıca uluslararası ticareti teşvik eden GATT (General Agreement on Tariffs and Trade - Gümrükler ve Ticaret Genel Anlaşması) daha sonraları kurulan WTO (World Trade

¹⁴⁴ Cem Kozlu, *Uluslararası Pazarlama 'İlkeler ve Uygulamalar'*, 8. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003, s. 56-61.

*1944-1973 yılları arasında geçerli olan uluslararası para sistemi 1944 yılının Haziran ayında ABD'nin Bretton Woods adlı küçük bir kasabasında (New Hampshire) 44 ülkenin imzaladığı bir anlaşma ile yürürlüğe girmiştir. Bretton Woods Antlaşması 20 Temmuz 1944'de imzalanmıştır. Anlaşmada Uluslararası Kalkınma ve İmar Bankası (IBRD) veya günümüzdeki dille Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin kurulmaları öngörülmüştür. Anlaşmaya göre, her üye ülke, parası için bir parite saptamak zorundaydı. 1958'den sonra uluslararası para sisteminin gelişmesi, dolara dayalı bir altın döviz standardına doğru olmuştur. 1961 Şubat'ında, Bretton Woods sistemine önemli bir değişiklik getirildi. Endüstriyel ve mali olarak en güçlü on ülkenin merkez bankaları altın fonunu kurdular. Altın fonunda aktif rol oynamaya devam eden yedi merkez bankasının başkanları 17 Mart 1968'de Washington'da acele olarak toplandılar ve bir bildiri yayınlayarak çift altın piyasasını kurdular. Bretton Woods sistemi çeyrek asırdan daha fazla bir süre için uluslararası ekonomik ilişkileri düzenledikten sonra 1971 yılında önce doların altına konvertibilitesinin askıya alınması ve 1973 yılında da sabit kur sisteminin terk edilmesinden sonra artık işlevini yitirmiştir. Kaynak: Rahşan Atakan, "Forex ve Türkiye'deki Durumu", <http://muhasebemerkezi.marmara.edu.tr/sayi06.htm> (Erişim Tarihi: 16.10.2008).

¹⁴⁵R. Atakan, a.g.m.

Organization - Dünya Ticaret Örgütü) bunların yanında UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development - Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı), IBRD (International Bank for Reconstruction and Development - Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası) ki bu banka IMF gibi ödemeler dengesi açıkları yerine, belirli kalkınma projelerini ve dolayısıyla bu projelerin ithalat girdilerini finanse etmektedir. Bu gruba dâhil IFC (International Finance Corporation - Uluslararası Finansman Kurumu) kalkınmakta olan ülkelerdeki özel sektör yatırımlarına kredi sağlamaktadır. Bunun yanında amacı üyelerinin üretiminin ve üyeler arasındaki ticaretin artırılması olan OECD (Organization for Economic Cooperation and Development - Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) de bulunmaktadır.¹⁴⁶ Bu gibi uluslararası kuruluşlar, çokuluslu şirketlerin öneminin artmasını sağlarken, global ekonominin yapısını ve işleyişini köklü bir biçimde değiştirmektedir. Çokuluslu şirketler, yürüttükleri faaliyetler ve uyguladıkları global stratejileri sayesinde uluslararası ticari akımlar ile yatırımların düzeyini ve ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşacağı yerleri de tayin ederek küreselleşmenin en belirleyici gücü olmaktadır.

1964 yılında hükümetler arası bir örgüt olarak kurulan, ticaret ve kalkınma alanında BM Genel Kurulu'nun en önemli organı durumunda olan UNCTAD'ın 2002 yılında yayınlanan Dünya Yatırım Raporu'na göre; 2001 yılında global ihracat 7,4 trilyon dolar iken çokuluslu şirketlerin toplam satışları 18,5 trilyon dolar ve bu şirketlerce üretilen toplam katma değer 3,5 trilyon dolardır. Yine aynı yıl yabancı bağlı şirketlerin 54 milyon kişiyi istihdam ettiği tahmin edilmektedir.¹⁴⁷

UNCTAD'ın 2004 yılı raporuna göre ise; dünyanın farklı bölgelerinde yaklaşık 61 bin çokuluslu şirket ve bunlara ait 900 bin yabancı bağlı şirket faaliyet göstermektedir. Çokuluslu şirketlerin ne kadar güçlü olduğunu anlamak için global ticaret, yatırım, üretim, katma değerden aldıkları paya bakmak yeterli olacaktır. Çokuluslu şirketlerin, 2003 yılında, global dolaysız yabancı yatırım stoku yaklaşık 7 trilyon dolar olmuştur.¹⁴⁸

¹⁴⁶ C. Kozlu, a.g.e., s. 56-61.

¹⁴⁷ UNCTAD, World Investment Report 2002, http://www.unctad.org/en/docs/wir2002_en.pdf (Erişim Tarihi: 16.10.2008).

¹⁴⁸ UNCTAD, World Investment Report 2004, http://www.unctad.org/en/docs/wir2004_en.pdf (Erişim Tarihi: 16.10.2008).

2007 yılı raporuna göre ise; 2006 yılı itibariyle yaklaşık 78 bin çokuluslu şirket ve bunlara ait 780 bin yabancı bağlı şirket faaliyet göstermektedir.¹⁴⁹

Çokuluslu şirketlerin bu büyük finans gücünün, birçok ülkenin ekonomik yapıları üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu bu rakamlarda açıkça belli olmaktadır. Bu durum küreselleşme olgusunun dünyada ne kadar etkin bir güce sahip olduğunun kanıtıdır. Bütün dünya ekonomisinde yönlendirici gücü olan çokuluslu girişimler ve şirketler, iş dünyasında lider konumdadırlar. Bunlar, üç ana üstten (ABD, AB ve Japonya'dan) yönetilmekte ve içinde katma değer üretme faaliyetlerinin organize edildiği iş merkezlerinde faaliyet göstermektedirler. Küreselleşme süreci üçayaklı ve çokuluslu yönetim güdümlü olan bir süreçtir. Politika, kültür, hukuk ve ilgili diğer konular bu büyük gelişmelerden dolayı etkilenmektedirler.¹⁵⁰

Bu üç kutuplu merkez, 1990'lı yılların sonunda yeni bir dünya düzeni yaratmıştır. Bir başka deyişle ticaret ve rekabet çok sayıdaki ülke arasında değil, bu üç büyük bölge veya kutup arasında cereyan etmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin bu üç merkezin kararlarına ve isteklerine uymadan dış kaynak sağlaması veya ileri teknoloji transfer etmesi mümkün gözükmemektedir. Sayıları ve nüfusları çok olmasına karşın dünya ekonomisini etkileme gücü olmayan bu 'çevre ülkeleri', 'merkez' karşısında örgütlenme ve birlikte hareket etme gücüne sahip değildirler. 'Küreselleşmenin gereği sayılan 'dışa açık serbest piyasa düzeni', ileri sanayi ülkeleri (G7) -G8- ile diğer ülkeler arasındaki uçurum gitgide artmakta ve bu yüzden meydana gelen ekonomik krizler hızla siyasal krize dönüşmektedir.¹⁵¹

Çokuluslu şirketlerin bir diğer özelliği de değişik ülkelerdeki ulusal pazarları faaliyet alanları içinde, bir bütünün parçaları gibi görmeleridir. Oysa ulusal bir firma ihracat dışında böyle bir düşünce yapısına sahip değildir ve tek bir devletin kontrolü altındadır. Çokuluslu şirketler ise uzantıları üzerinden ekonomik, siyasal ve hukuki yönden en azından teorik olarak birçok devletin denetimi ile karşı karşıyadır. Bu nedenle farklı

¹⁴⁹ UNCTAD, World Investment Report 2007, http://www.unctad.org/en/docs/wir2007_en.pdf (Erişim Tarihi: 16.10.2008).

¹⁵⁰ A. Rugman, a.g.e., s. 17.

¹⁵¹ Erdinç Tokgöz, Küreselleşme, Ulus – Devlet ve Türkiye Ekonomisi, 2000'li Yıllarda Kalkınma ve Küreselleşme Açısından Türkiye'de Ulus Devlet Olmanın Önemi, Dicle Üniversitesi Rektörlüğü, Diyarbakır 2000, s. 28.

ülkelerin fiili denetimlere karşı çokuluslu şirketler birçok ülkede faaliyet gösteren uzantılar arasında birlik sağlayabilmek için yapısına uygun stratejik yetki ve denetim mekanizması geliştirip uygulamaktadır.¹⁵²

Küreselleşmenin merkezinde bulunan çokuluslu şirketler son derece karmaşık bir yapılanmaya sahiptir. Küreselleşmeyi anlamak için bu özel yapılanmayı çok iyi bilmek ve anlamak gerekir. Bu yapılanmanın temel özelliklerini özetle şöyle sıralamak mümkün:

- 1- Çokuluslu şirketler birçok ülkede faaliyette bulunurlar. Uygulamada, mülkiyetin ülkeler arasında dağılımından çok faaliyetlerin dağılımında yoğunlaşmıştır.
- 2- Asıl faaliyet alanları bir ya da birden fazla mal ve hizmetin uluslararası düzeyde üretimi, dağıtımı ve pazarlaması olup dış doğrudan yatırım ve teknoloji, yönetim ve organizasyon transferi yaparlar.
- 3- Çokuluslu şirketler kendilerine bağlı tüm kuruluş ve uzantılarının faaliyet ve yönetimlerini merkezi kararlarla etkiler ve kontrol eder.
- 4- Çokuluslu şirketlerin güçlü bir finans – kapital yapıları vardır
- 5- Modern ve üstün bir teknolojiye sahiptirler. Teknolojik araştırmalar genellikle şirket sistemi içinde araştırma geliştirme birim ya da kuruluşları tarafından yürütülür ve bu konularda oligopolistik yapıya sahiptirler.
- 6- Uzmanlaşılmal ve hizmetlerle ilgili olarak merkezi plan ve programlar şirket bütünlüğü açısından uluslar arası düzeyde yapılır
- 7- Çokuluslu şirketlerle anavatan devletleri arasında organik bir ilişki bulunur.
- 8- Çokuluslu şirketler temelde özel sermayeye dayanır. Ancak bu sermayenin sahipliği genelde anonimleşmiştir.
- 9- Şirketin bütünlüğü ve anaülke kar/kazanç ve ekonomik çıkarın global ölçüde maksimumlaştırılması ana ilkedir
- 10- Faaliyet alanlarıyla ilgili aksak rekabet şartlarını ‘monopol, oligopol’ evrim-oluşum sürecinde bizzat yada aralarında anlaşma yoluyla oluşturmuşlardır

¹⁵² K. D. Şatıroğlu, a.g.e., s. 17.

- 11- Çokuluslu şirketler, ulusal ve uluslararası ekonomik, siyasal, sosyal güçlükleri etkisizleştirerek yaygınlaşan kapitalizmin günümüzdeki aşaması niteliğindedir.
- 12- Çokuluslu şirketler, sistem ve ideoloji, gelişmişlik, az gelişmişlik farkları gözetmeksizin uluslararası boyutlarda yatay ve dikey bütünleşmelerle hem şirket bünyesinde hem de aralarında esnek, dinamik bir organizasyon şebekesi geliştirmişlerdir. Bu yapı içinde gizlilik, karar ve kontrollere uyum esastır.
- 13- Çokuluslu şirketlerin ulusal ve uluslararası istikrarsızlıklardan uzun dönemde etkilenme olasılıkları düşüktür.¹⁵³

Büyük bir hızla gelişen teknoloji, ulaştırma ve iletişimde verimliliği artırarak, dünya boyutlarının küçülmesine yol açmıştır. Bu durum ise ortak pazarların oluşmasına, ülkelerin bütünleşmesine ve teknik olanakların paylaşılmasına büyük kolaylıklar getirmiştir. Çağımızın rekabet dünyasında tüm bu gelişmeler çok yakından izlenmektedir. Bu noktada küreselleşmeyi bütün dünyaya yayan çokuluslu şirketlerin faaliyetleri bütün ülkeleri etkilemektedir.*

İçinde bulunduğumuz küreselleşme sürecinde, çokuluslu şirketlerin uluslararası yatırımlarının dünya ekonomisi için büyük önem taşıdığı ve ülkelerin kalkınmasına önemli katkılar sağladığını reddetmek mümkün değildir. Çokuluslu şirketlerin faaliyetlerinin ekonomik, toplumsal çevresel açılardan önemli maliyetleri de olduğu yadsınamaz. Bu

¹⁵³ K. D. Şatıroğlu, a.g.e., s. 25-26.

* ABD Çalışma Bakanı ve dünyanın önde gelen işletme ekonomisi hocalarından biri olan Robert Reich, küçük işletmelerin gücünü oluşmakta olan küresel ağlara bağlıyor. Bu duruma göre 21. yüzyılda milli bir ürün, hatta milli bir şirket olmayacaktır. Ürünler küresel bir ağ içinde birçok millete mensup şirketlerin katkısıyla imal edilip nihai tüketiciye sunulacaktır. Aslında bu süreç başlamıştır bile. Mesela, bir Amerikan vatandaşı General Motors'dan (GM) bir Pontiac Le Mans satın aldığı zaman, farkına varmadan uluslararası bir muameleye girmektedir. GM'ye ödenen 20.000 dolardan yaklaşık 6.000 doları rutin emek ve montaj işlemleri için Güney Kore'ye, 3.500 doları gelişmiş komponentler (motor, dingil, elektronik parçalar) için Japonya'ya, 1.500 doları stil verme ve tasarım mühendisliği için Almanya'ya, 800 doları küçük komponentler için Tayvan, Singapur ve yine Japonya'ya, 500 doları reklam ve pazarlama hizmetleri için İngiltere'ye ve yaklaşık 100 doları veri işleme masrafı için İrlanda ve Barbados'a gitmektedir. Geriye kalan 8.000 dolardan az kısım ise Detroit'teki stratejistlere, New York'taki avukat ve bankacılara, Washington'daki lobcilere, ülke sathındaki sigorta ve sağlık çalışanları ile GM hissedarlarına kalmaktadır. Bu hissedarların giderek artan bir kısmının da yabancı uyruklu olduklarını unutmamak gerekir. Kaynak: Mustafa Özel, <http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2004/ekim/24/mozel.html> (Erişim Tarihi: 17.10.2008).

açından çokuluslu şirketlerin bütün dünya ülkelerini, ekonomik, sosyal ve siyasi anlamda derin bir şekilde etkilediği ve ekilemeye devam edeceği bir gerçektir.

Küreselleşmenin çokuluslu şirketler açısından sonuçları düşünüldüğünde bu kurumların nitelikleriyle yakından ilgili olduğunu görürüz. Bu kurumları, belli kurallar sistemini tanımlayan, küresel ilişki ve etkileşime katılan aktörlerin davranışlarının nasıl olması gerektiğini ve nasıl sonuçlar vermesi gerektiğini belirleyen yaptırım gücüne sahip faktörler olarak tanımlayabiliriz. İşte bu yüzden de sosyal siyaset bakımından küreselleşmenin arzulanan sonucu vermesi için ancak küresel geçerliliği olan belli kurumların ülke aşırı hareket yeteneğinde olan aktörlerin davranışlarının belli kurallar çerçevesinde düzenlenmesi zorunludur.¹⁵⁴

Görüldüğü üzere küreselleşmenin en önemli dinamiği olan bu çokuluslu şirketlerin davranışlarının kontrol altında tutulduğu vakit onlardan faydalanmaya başlanabileceği karşımıza çıkan en büyük gerçektir.

4.2. Küreselleşmenin Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Küreselleşme sürecinin çokuluslu işletmeler açısından olumlu bir süreç olduğu kesindir. Küreselleşme süreci ile birlikte artan liberalleşme eğilimleri, ülkeler arasındaki sınırları nispeten daha geçirgen bir yapıya zorlamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu durum daha fazladır. Çokuluslu işletmeler açısından son derece önemli olan bilgi, mal/hizmet ve sermaye transferlerini daha kolay hale getirmektedir. Böylece çokuluslu şirketlerin kaynak bulma, sermaye transferleri ve daha önemlisi yabancı ülkelere elde ettikleri kârlarının kendi ülkelerine kolayca transfer edebilme olanağı doğmaktadır. Bu açıdan küreselleşme süreci çokuluslu işletmeleri küresel pazarda daha da güçlü bir konuma

¹⁵⁴ E. Lee, Globalization and Labour Standards, A Review of Issues In, *International Labour Review*, Cilt 136, Sayı 2, s.173-189., aktaran Hakkı Büyükbaş ve Kenan Ören, “Küreselleşme, Birleşmiş Milletler ve Uluslar arası Sosyal Düzen Arayışı”, http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2005/13/HBUYUKBAS-KOREN.PDF (Erişim Tarihi: 18.07.2008).

getirmektedir. Bu sebeple bu süreç içerisinde çokuluslu işletmeler hem küreselleşme sürecinden etkilenmekte ve hem de küreselleşme sürecini arttırıcı rol üstlenmektedir.¹⁵⁵

Teknolojik gelişmelerin hızlı yaşanmadığı 1960'lı yıllarda rekabet gücünün temel ilkesi üretim üstünlüğü idi, 1970'li yıllarda ise teknoloji tüm dünyada ülkelerin paylaştığı ortak bir kültür olmaya yani, üçüncü dünya ülkelerine de girmeye başlamıştır. Artık aynı malı daha ucuz üreten rekabet üstünlüğünü elinde tutmaya başlamıştır. 1980'li yıllarda korumacılığın azalmaya başlaması, ekonomilerin liberalleşmesi ve uluslararası ticaretin yaygınlaşması ile şirketler global stratejiler izlemeye başladılar. Ve bunu kalite üstünlüğü ile yapabileceklerini anladılar. 1990'lı yıllarda hız üstünlüğü rekabet üstünlüğü sağlamada kalite ve maliyet öğelerine eklenmiştir.¹⁵⁶

İşte bu üstünlük kurma stratejilerini belirleyen, uygulayan ve küreselleşmenin baş aktörü durumunda olan çokuluslu şirketler bütün dünyayı saran dev bir organizasyonun uygulayıcısıdır. Günümüzün dünyasında, yukarıda da belirtildiği gibi 78 bin çokuluslu şirket ve bunlara ait 780 bin bağlı şirket faaliyet göstermektedir. Bu şirketlerin içinde yer alan Wal-Mart Stores, Exxon Mobil, Royal Dutch Shell, BP, Toyota Motor, Chevron, ING Group, Total, Conoco Phillips, Daimler, General Electric gibi dünyanın en büyük çokuluslu şirketlerinin her birinin toplam satış gelirleri ve yarattığı katma değerler pek çok ülkenin milli gelirinden çok daha fazladır.

Bu gün içinde bulunduğumuz ekonomik ve siyasal konjektürün en önemli konusu olan küreselleşme olgusu, bütün ülkelerde tartışılmaktadır. Küreselleşmenin kaçınılmazlığı kadar neden olduğu olumsuzluklar bu tartışmaların özünü meydana getirmektedir. Küresel oluşumun bu anlamda neden olduğu tartışmalara girmeden önce küresel hareketin dinamiğini oluşturan çokuluslu şirketlerin olumlu ve olumsuz taraflarını kısa bir şekilde incelemek gerekir.

¹⁵⁵ Hasan Tağlal, Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2002, s. 46., <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/146.pdf> (Erişim Tarihi: 05.08.2008).

¹⁵⁶ Gülay Budak ve Gönül Budak, *İşletme Yönetimi*, 5. Basım, Barış Yayınları, İzmir 2004, s.117.

Çokuluslu Şirketlerin Olumlu Etkileri

- 1- Dünya ticaretinin artmasına katkı sağlarlar.
- 2- Gelişmeyi finanse ederler.
- 3- Uluslararası borçların finansmanına yardımcı olurlar.
- 4- Ticaretin önündeki tarife gibi engellerin kaldırılarak, serbest ticaretin gelişmesine katkıda bulunurlar.
- 5- Araştırma ve geliştirmeye verdikleri önem ile teknolojik yeniliklerin ve gelişmenin sağlanmasına yardımcı olurlar.
- 6- Az gelişmiş ülkelere gelişmiş teknolojiyi tanıtırılar.
- 7- Karşılaştırmalı üstünlük prensibine uygun olarak üretimi teşvik etmek yoluyla ürün maliyetlerini azaltırlar.
- 8- İstihdam yaratırlar.
- 9- İşçilerin eğitimini teşvik ederler.
- 10- Yeni mallar üreterek üretimin uluslararasılaşması vasıtasıyla satış imkânlarını yaygınlaştırırlar.
- 11- Pazarlama ustalıklarını ve kitlesel reklâmcılık metotlarını dünya çapında yayırlar.
- 12- Milli gelir ve ekonomik gelişmeyi artırır, az gelişmiş ülkelerin modernizasyonunu kolaylaştırırlar.
- 13- Gelir ve refahı artırırlar.
- 14- Ticaret ve kâra yardım eden düzenli bir ortamın korunması için devletlerarasında barışçı ilişkilerin savunucusu olurlar.
- 15- Ulusal sınırlamaları kaldırarak, uluslararası ekonominin, kültürün ve uluslararası ticareti yöneten kuralların küreselleşme sürecini hızlandırırlar.
- 16- ÇUŞ'un merkezinde işle ilgili yönetim ve teknik alanlarda istihdamı artırırlar.

Çokuluslu Şirketlerin Olumsuz Etkileri

- 1- Yabancı dış yatırımların sonucu olarak şirketin ana ülkesinde işlerin kaybına ve dolayısıyla istihdamın azalmasına neden olurlar.
- 2- Üretimin yabancı ülkelere kayması sonucunda, merkez ülkedeki vasıfsız ve yarı vasıflı işçiler karşılaştırmalı üstünlüklerini kaybederler.
- 3- Rekabet ve serbest girişimi azaltan oligopolistik kümeleşmeleri artırırlar.
- 4- Ev sahibi ülke içindeki sermayeyi artırır (yerel endüstrileri yatırım sermayesinden yoksun bırakır) ancak, ev sahibi ülkelere ihracat kârlarını da yükseltirler.
- 5- Borçlu yaratır ve zayıf olanı borcu sağlayana bağımlı hale getirirler.
- 6- Ürünlerin üretimlerini tekelleştirerek ve dünya piyasalarında dağıtımlarını denetleyerek ele geçirilmelerini sınırlarlar.
- 7- Az gelişmiş ülkelere uygun olmayan teknoloji ihraç ederler.
- 8- Üçüncü dünya ülkelerini birinci dünya teknolojisine bağımlı hale getirirken, az gelişmiş ülkelerdeki yavru endüstrilerin ve yerel teknik uzmanlaşmaların gelişimini engellerler.
- 9- Enflasyona katkıda bulunacak kartellerin yaratılmasına ortak olurlar.

- 10- Emek rekabetini piyasadan uzaklaştırarak istihdamı azaltırlar.
- 11- Çalışanlara verilen ücretleri sınırlarlar.
- 12- Uluslararası piyasalarda elde edilebilir hammaddelerin arzını sınırlarlar.
- 13- Yerel kültürlerin ve ulusal farklılıkların yerlerine, tüketici yönelimli değerlerin baskın olduğu homojenize bir dünya kültürü bırakacak şekilde aşındırırlar.
- 14- Zengin, fakir uluslar arasındaki uçurumu genişletirler.
- 15- Yerel elitlerin refahını, fakirlerin aleyhine arttırlar.
- 16- İstikrar ve düzen adına baskıcı rejimleri desteklerler.
- 17- Ulusal egemenliğe başkaldırıp, ulus devletlerin otonomisini tehlikeye atarlar.
- 18- Buldukları ülkelerin ekonomilerini etkileyebilecek güce sahip olabilirler (Kanada'da imalat sektörünün toplam sermayesinin %60'ı yabancıların elinde olup, %40'ı da Amerikalılardadır.).
- 19- Kredi koşullarını ve oranlarını etkileyebilirler.
- 20- Reklâm yoluyla bazı mallara olan yerel talebi arttırma yoluna gidebilirler.
- 21- Araştırma ve geliştirme alanındaki faaliyetleri ana ülkeye çekerek üretimde bulunduğu ülkeyi kendisine bağımlı tutabilir. Teknolojik bağıllığı arttırabilirler. Böylelikle yerel kaynakların, yeteneklerin ve girişimlerin gelişmesine engel oluşturabilirler.¹⁵⁷

Bu konudaki eleştirilerden bir diğeri bireysel anlamda küresel zengin sayısının ülkenin genel durumu ile çelişki göstermesidir. Örneğin *Forbes* dergisinin geleneksel olarak her yıl açıkladığı “dünyanın en zenginleri” listesinde Türkiye çoğalan “küresel zenginleri” sayesinde 2006 yılında 21 daha sonraki 2007 yılında ise 26’ya yükselen küresel zenginle dünya sekizincisi olmuştur. Marka ve firma olarak küresel bir şirketin olmaması ama buna karşılık kişisel zengin sayısında dünya sekizinci olmamız şöyle açıklanabilir:

- 1- Bir ülkede her 100 YTL'nin yüzde 44,4'nü en üst yüzde 20'lik gelir grubu alıyorsa,
- 2- Ekonomide verimlilik artıyor ücretler düşüyorsa,
- 3- Kayıt dışı ekonomi kayıtlı ekonomi ile aynı büyüklüğe ulaşmışsa,
- 4- Şirket bilanço bilgileri ve kapsamı sağlıklı değil ve denetim geliştirilemiyorsa,
- 5- Sendikal hak ve özgürlükler sınırlı ise, bu tür ülkelerde dolar milyarderleri sayıları artış gösterebilir.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Ayhan Gençler, “Küreselleşme, Çokuluslu Şirketler ve Sendikalar”, http://www.isgucdergi.org/index.php?p=arc_view&ex=144&inc=arc&cilt=5&sayi=2&year=2003 (Erişim Tarihi: 03.05.2007).

¹⁵⁸ Mehmet Altan, “Gerçekten 26 Küresel Zenginimiz Var Mı?”, *BusinessWeek Türkiye*, Sayı:11, (18 -24 Mart 2007), s. 14.

Küreselleşmenin Olumlu Etkileri

- 1- Küreselleşme ile zaman ve mekân sınırları yüzyıllar boyunca adım adım genişleyerek günümüze kadar gelmiş, dünyada olup biten her şey bütün insanlığa mal edilmeye başlanmıştır.
- 2- İnsanlığın ortak değerleri oluşmaya başlamış, insan ve onun eserleri, yani kültür ve uygarlık yeni baştan anlamlandırılmıştır.
- 3- İnsan hakları, özgürlük, adalet ve eşitlik gibi kavramlar yaygınlaştıkça, insanlar yeni bir kişilik kazanmaya, kendine inanmaya ve güven duymaya başlamıştır. Kendini tanıyan ve giderek kendine güvenen insan, kendi değerini keşfetmiş, hiç bir kimseye ve kuruma kul köle olmaması gerektiğini anlamıştır.
- 4- Her ülkenin sadece seçkin bir kesimini eğitmenin çıkar yol olmadığı, kalkınma için halkın tabanına kadar ulaşan bir eğitim sistemiyle kitlesel olarak yetişmiş nitelikli nüfusa ihtiyaç olduğu gerçeği kavranılmıştır.
- 5- Sağlık alanında birçok hastalık ülkelerin işbirliği ile yenilmiş, bebek ve çocuk ölümleri azalmış, insanların yaşam süreleri uzamış, sağlıklı yaşam olanakları genişlemiştir.
- 6- Ülkeler arasında çeşitlenmiş işgücünün serbest dolaşımı sağlanmış, üretim ve tüketimde rekabet artmış, dünyanın neresinde olursa olsun insanlar birbirlerinin üretiminden faydalanmaya ve birbirlerinin ürünlerini tüketmeye başlamıştır.
- 7- İnsanlar arasında yeni ve ortak yaşam biçimleri belirmeye başlamış, ortak eğitim politikaları yoluyla ülke vatandaşları arasında ortak kavrayış ve anlayışlar gelişmiştir.¹⁵⁹

Görüldüğü gibi küreselleşmenin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alandaki olumlu ve olumsuz yönleri mevcuttur. Küreselleşmenin olumlu etkilerinden biri de, yoğun bilgi birikimine girilen bir süreci başlatmasıdır. Bu yoğunluk, bilgi çeşitliliğini ve zenginliğini hayatın her alanına yaymış, kazanılan bilgiler insanlığın istifadesine sunuldukça gözle görülür bir rahatlamanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İnsanlar, dünyanın başka bir ucundaki insanlarla anında görüşüp, onlarla her türlü bilgiyi paylaşmayı, ürünlerinden haberdar olmayı ve ticaret yapabilmeyi öğrenmiştir.

İnsanlar ve toplumlar, bir yandan bu sürecin olumlu yönlerini pekiştirip yaygın hale getirirken, diğer yandan olumsuz etkilerini en aza indirerek en yüksek faydayı sağlamaya çalışmak zorundadır. Burada düzenleyici bir kurum olan eğitime çok iş düşmektedir.

¹⁵⁹ S. Bilhan, Küreselleşme ve Ulusal Değerler, *Türkiye 2. Eğitim Felsefesi Kongresi (23-26 Ekim)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Van 1996, s. 179,180; M. Tezcan, Küreselleşmenin Eğitimsel Boyutu, *Türkiye 2. Eğitim Felsefesi Kongresi (23-26 Ekim)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Van 1996, s. 192-194. aktaran R. Balay, a.g.m., s. 64-65.

Eğitim, halen devam etmekte olan bu sürece, insanları yeniden eğiterek, birey ve toplumları yeni koşullara uyumlu hale getirerek önemli katkılar sağlamak zorundadır.¹⁶⁰

Ekonomik küreselleşme ile yakından ilişkili bir kavram olan rekabet, artık her alanda kendini göstermiştir. Özellikle niversiteler bundan en çok pay alacak kurumlar olmuşlardır. Bu rekabetin iyi taraflarına bakıldığında küresel rekabet çerçevesinde uluslararası ğrenci ve araştırmacı kitlesini çekme çabaları yaygınlık kazanmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki birçok niversite, *uluslararasılaşmayı* önemli misyonlarından biri saymıştır. UNESCO verilerine göre, 1995 yılında ev sahibi 50 ülkede yükseköğretime kayıtlı 1,5 milyon yabancı ğrenci bulunmaktadır. Az gelişmiş ülkelerden gelen 800.000'den fazla ğrenci, öğrenim görmek üzere bir başka ülkenin yükseköğretim sistemine kayıt yaptırmıştır.¹⁶¹

Erasmus programı ile 1987'den günümüze kadar 1,5 milyondan fazla yükseköğretim ğrencisi, başka bir Avrupa ülkesinde öğrenim hayatının bir dönemini geçirmiş; o ülkenin insanlarını ve kültürünü de tanıma imkânı elde etmiştir. Program 2012 yılı itibariyle 3 milyon ğrencinin Erasmus ğrencisi olmasını hedeflemektedir. Böylece ğrenciler, değişik kültürleri tanıma, farklı görüş ve düşüncelerden istifade etme şansı bulmaktadırlar. Söz konusu bu proje ile milyonlarca ğrenci, ülkeler arasında rotasyona tabi tutulacak, böylece ülkeler arasında bütünleşmenin temelleri atılmış olacak ve bunun yanında bu öğrenciler, iş dünyasının beklentilerine daha fazla cevap veren bireyler olarak yetişeceklerdir.¹⁶²

Küreselleşmenin Olumsuz Etkileri

- 1- Küreselleşen dünyada güçlü devletlerle bütünleşmek zorunda kalan gecikmiş ulusal devletler ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan büyük devletlerin açık etkisine maruz kalmıştır. Bunun sonucunda bir tür bağımlılık durumu oluşmuş, ulusal sınırlar yok sayılmış, milli egemenlik ve bağımsızlık gibi kavramların içi

¹⁶⁰ R. Balay, a.g.m., s. 65-66.

¹⁶¹ N. Tural Kurul, *Küreselleşme ve niversiteler*, Kök Yayıncılık, Anlara 2004, s. 95. aktaran R. Balay, a.g.m., s. 76.

¹⁶² Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı, <http://www.ua.gov.tr/index.cfm?action=detay&yayinid=623568B57EC53441108847B006D6FCE7C2BB0> (Erişim Tarihi: 17.10.2008).

boşaltılmış, emperyalist amaçlar küreselleşme adı altında meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

- 2- Küreselleşme toplumları birbirinden farklı ve hatta zıt olan iki yöne doğru çekmeye başlamıştır. Birinci yönde toplumlar daha da yakınlaşıp bütünleşirken, öteki yönde ulusalcılık, etnik ulusalcılık ile parçalanma sürecine sokulmuştur. Birbirine zıt bu iki durum, üye ülkeler için bir yandan küreselleşme sürecinin dışında kalmamak, öte yandan ulusal bütünlüğü korumak gibi bir ikilem yaratmıştır.
- 3- Dünyadaki ülkelerin üretim gücü ve tüketim olanakları aynı değildir. Bu yönden sanayileşmesini tamamlamış ülkeler daha üstün durumdadır. Küreselleşme zenginleşmenin ve refahın dağılımı kadar, fakirlik ve sefaletin dağılımını da hızlandırmıştır.
- 4- Dünyada eğitim sürecine katılan insanların sayısı giderek artmaktadır. Her kademedeki eğitim kurumları teknolojik imkânları kullanarak insanların bilgi ve beceri düzeylerini yükseltmektedir. Buna karşılık eğitimden yararlanmayanların sayısında bir azalma değil, artma olduğu ileri sürülmüştür.¹⁶³

Muhafif ve karşı görüşlere göre çokuluslu şirketler; güçlerini kullanarak, emeği sömüren, ülkelerin doğal kaynaklarını tahrip eden ve faaliyet gösterdikleri ülke ekonomilerini ve halkının çıkarlarını göz ardı eden ‘kabadayılardır’. Küreselleşme yanlısı görüşlere göre ise çokuluslu şirketler, küresel kapitalizmin bir zaferidir ve yoksul ülkelere, zengin dünyanın ileri teknolojisini, zengin ülkelere ise düşük maliyetli üretimin avantajlarını sunmaktadır.

Kuşkusuz bu ön yargıların gerçek yönleri bulunmaktadır. Çokuluslu şirketler için sadece ‘iyi’ veya ‘kötü’ gibi tanımlamalar yeterli değildir. Çünkü şirketlerin birçok nedenle ve birçok yolla çokuluslu olma durumuna geldiği unutulmamalıdır.

BM raporlarında yer alan, 1995’te yapılan bir saptamaya göre, çokuluslu şirketler tarafından yabancı ülkelerdeki şubeleri aracılığı ile gerçekleştirilen satış tutarı 7 trilyon dolar olmuştur. Bu tutar o yıl içinde dünya ihracatının toplam değerinden büyüktür. Çokuluslu şirketler satışları ‘kendi ülkeleri dışında’ her yıl ihracata göre % 20 - % 30 oranında artış göstermektedir.¹⁶⁴

¹⁶³ S. Bilhan, Küreselleşme ve Ulusal Değerler, *Türkiye 2. Eğitim Felsefesi Kongresi (23-26 Ekim)*, Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Van 1996, s. 179,180; M. Tezcan, Küreselleşmenin Eğitimsel Boyutu, *Türkiye 2. Eğitim Felsefesi Kongresi (23-26 Ekim)*, Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Van 1996, s. 192-194. aktaran R. Balay, a.g.m., s. 65.

¹⁶⁴ Mehmet Harmancı, *Çokuluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü, Ankara 2004, s. 10,13., http://www.tkb.com.tr/esa/GA/2004-GA/GA-04-01-02_CUS_ve_Dogrudan_YS_Yatirimlari.pdf (Erişim Tarihi: 18.08.2008).

Küreselleşmeye karşı yapılan bir başka eleştiri de ise yazar Richard Falk, küreselleşmenin negatif anlamda Batının sömürgecilikten gelen anlayışı doğrultusunda dünya üzerinde diğer toplumlar üzerinde hegemonyacılığını sürdürme eğiliminde olduğuna dikkat çeker. Falk bu hegemonyacı ve sömürgeci küreselciliğin olumsuz yönlerinden dolayı küreselleşmeyi ikiye ayırır: Negatif ve pozitif küreselleşme. Pozitif küreselleşme yazara göre, insanlığın ihtiyacı olan demokrasi, insan hakları, refah, şiddet ve savaşın azalması, özgürlüklerin artması ve bütün dünyaya yayılması anlamına gelir. Negatif küreselleşme ise, fakirlik, savaş ve çatışma, sömürü, zulüm ve suç oranı gibi arzu edilmeyen olayların küresel boyutta artmasıdır. Bunlar birbiriyle iç içe gelişmekte ve bütünleşmenin yanında farklılaşma ve bölünmeleri doğurmaktadır.¹⁶⁵

Kapitalizmin tarihi bir iktisat sistemi olan 'sermaye ilişkisinin küresel çapta yayılmasında bir hızlanmanın yaşandığı dönemlerin' bir de 'sonrası' olduğunu göstermiştir. Ceneviz, Hollanda, İngiltere, ABD hegemonyası altında yaşanan dönemlerde olduğu gibi.

Tarihçi Fernand Braudel, bu sürece ilişkin önemli bir tespit yapıyor. Bu tespite göre her kapitalist büyüme dönemi sonrasını, bir mali genişleme döneminin izlediği görülüyor. Hegemonyacı konumundaki ülke bu gelişmelerden en büyük payı alıyor. Ancak bu genişleme de onun sonbaharı oluyor. Son 25 yılda yaşananların bu şemaya uyduğunu belirterek, mali genişlemeyle birlikte dünya ekonomisinin 1980'den bu yana büyük bir küresel kumarhaneye dönüştüğünü söylüyor.

Mckinsey Global İnstitute verilerine göre, dünyada toplam mali varlıkların, toplam çıktıya oranı 1980'de yüzde 109'dan, 2005'te yüzde 316'ya yükselmiş durumda. Bu kumarhanenin en hareketli masasında, türevler denen yatırım enstrümanları bulunuyor. Bunların değeri 1980'de 200 milyar dolar düzeyindeyken, 2006 ikinci yarısında 380 trilyon dolara, dünya gayri safi hâsılasının yüzde 700'ü büyüklüğüne ulaşmıştır. Bu masadaki oyunculara gelince, İhtiyat Fonlarını 'hedge funds' ve The Economist'in 'Kapitalizmin Yeni Kralları' dediği Özel Varlık Şirketlerini 'Private Equity Firms'in bulunduğu görülüyor. Bunlardan birincisi mali piyasalarda faizlerle, kredilerle, dövizlerle oynarken ikincisi şirket alıp satıyor. Bu işlemleri, ele geçirdiği şirketleri bölüp parçalayarak

¹⁶⁵ Richard Falk, *On Humane Governance Toward a New Global Politics*, Cambridge, Polity 1995, s. 145., aktaran F. Atasoy, a.g.e., s. 141.

sattıkları, birikmiş değerleri talan ettikleri için, bu kuruluşları ‘korsan’ olarak nitelendiriyor.¹⁶⁶

Bugün küreselleşme sürecinin en büyük sorunu, gelişmiş ve az gelişmiş bölgelerin artmasına yol açmasıdır. Bu bölgesel farklılıkları kullanan güçler belirli azınlığın zenginliğini arttırırken bu esnada her türlü kültürel farklılık ve kimlik arayışının altını deşmektedir. Karşı konulmaz bir şekilde küreselleşen dünyanın yerel farklılıklar ile uzlaşması, farklılıkların küreselleşen dünya içinde nasıl yer alacağını düşünmesi en çok tartışılan konu olmaktadır. Bu küresel ile yerel olanın, homojenik ile heterojenliğin, türdeşlik ile farklılığın arasındaki gerilimin bir arada var olma sorunu olarak değerlendirilmektedir.¹⁶⁷

Küreselleşme tartışmalarının en önemli boyutu küreselleşmenin hiçbir biçimde engellenmesi mümkün olmayan bir süreç olarak tanımlanması görüşüdür. Bu görüşü savunanlara göre, bu sürece karşı bir şey yapılmasının mümkün olmaması nedeniyle ondan yararlanmaya çalışmak en doğru bir yöntemdir. Bu anlayışa göre; uluslararası rekabet içinde varlığını sürdürmek isteyen bir ülkenin kemerleri daha fazla sıkmaktan, sosyal hizmetlerden vazgeçmekten ve işçi haklarını kısıtlamaktan başka bir seçeneği bulunmamaktadır. Oysa küreselleşme, tıpkı diğerleri gibi geçmişin biçimlendirdiği bir gelişme ve piyasalar ve ticaretle ilgili siyasi bir projedir. Çünkü dünya ticaretinin önünde siyasi olarak konulmuş çok sayıda engel bulunuyordu. Farklı para birimleri, mallar için gümrükler ve sermaye transferi için kısıtlamalar bu engellerden bazılarıydı. Bu engeller uluslararası ticarete işletmelerin maliyetlerini arttırmakta ve serbest dünya ticaretini sınırlamaktaydı. Bu engellerin kaldırılması ancak siyasi kararlarla mümkün olabilmektedir.

Küreselleşme, bu boyutu ile malların, sermaye ya da işgücü yoluyla ekonomik rekabet halindeki mekânların büyütülmesi anlamına gelmektedir. Daha önceleri bu boyutta ekonomik bölgeler yoktu. Devletler birbirlerine sınırlar koyuyor ve ne kadar serbest ticarete müsaade edeceklerine kendileri karar veriyorlardı. Bunun önüne geçmek serbest ticaretten bütün devletlere açık olmasını sağlamak için bu politikaya son verildi. Bu

¹⁶⁶Ergin Yıldızoğlu, “Dün Dünle Beraber Gitti”, *Cumhuriyet*, 27 Haziran 2007.

¹⁶⁷Hakkı Yırtıcı, “Küresel Akışlar ve Mekânın Direnci”, *Radikal*, 23 Eylül 2001, s. 5.

durumda şöyle bir değerlendirme yapılabilir: küreselleşme siyasi olarak istenen ve kararlaştırılan bir gelişmedir ve kader olarak görülemez.¹⁶⁸

Günümüz insanlığı, hem bireysel ve toplumsal, hem de küresel anlamda çok ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Yeni yetişen nesiller belki bir yandan beslenme, eğitim ve sağlık hizmetleri açısından geçmişe oranla önemli ölçüde iyi durumda olsalar da, öte yandan pek çok ahlaki sorunla baş başa oldukları gerçektir. Bu ahlaki sorunları ve sonuçlarını hem fert, hem toplum bazında görmek mümkündür. Ancak insanlığı esas tehdit eden sorunlar, küresel bağlamdaki sorunlardır. Bunların başında da dünya çapındaki sosyo ekonomik dengesizlikler, savaşlar, çatışma ve şiddet olaylarındaki artışla, ekolojik dengenin bozulması gelmektedir.

Öyle görülüyor ki, eğer ciddi anlamda önlemler alınmayıp, insanlık bir bütün olarak asli yaratılış gayesine dönmezse, insanlığın geleceği hiçte parlak gözükmemektedir. Bu durum bir bütün olarak tüm ülkelerin ve eğitim sistemlerinin, ahlaki prensipleri eğitim ortamlarına aktarmalarını her zamankinden daha gerekli kılmaktadır.¹⁶⁹

Küreselleşme olgusu üzerine yapılan bu kısa değerlendirmeden sonra konuyu daha ayrıntılı bir biçimde el aldığımızda, olumlu ekonomik ve sosyal gelişmelerin yanı sıra küreselleşmenin toplumlar ve ulus devlet anlayışı üzerinde derin bir kaygı ve gelecek konusunda endişe kaynağı olduğu gerçeğini görüyoruz.

Küresel nitelikli yatırımların dünya ekonomisi için büyük önem taşıdığı ve ülkelerin kalkınmalarını önemli katkılarda bulunduğu genel anlamda kabul görülmesine karşın bu şirketlerin faaliyetlerinin ekonomik, toplumsal ve çevresel açılardan önemli zararlara yol açtığı gerçektir. Bu konuda süre gelen tartışmalara ve karşı görüşlere baktığımızda oldukça endişe verici bazı gelişmelerin olduğu görülür. Bu konu ile ilgili eleştirilerin başında ise yenedünya düzeninde yer alan küresel imparatorluklar tanımlamasıdır.

¹⁶⁸ K. Koçdemir, a.g.e., s. 69-70.

¹⁶⁹ Mustafa Köylü, *Küreselleşme ve Ahlaki Değerler*, Ed. Yurdağül Mehmedoğlu ve Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Küreselleşme Ahlak ve Değerler*, Litera Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 101.

Erol Manisalı'ya göre küreselleşme adı altında post modern imparatorlukları kurmak isteyen güçler öncelikle 'karşılarında bir direncin oluşmasını' engellemek amacını taşırlar. Bunun için girdikleri ülkelerin önlerine etnik, dinsel, cinsel, çevresel, özgürlük oyuncakları atarak az gelişmişlerin oyalanmalarını isterler. Güçlüler 'en ulusalcı' politikaları yürütürken, kalan dünyanın ulusal politikadan uzaklaşmasını önerirler. Ulusal gücünüzü, hele savunma endüstrinizi, sakın geliştirmeyin derler. Nükleer gibi alanlara sakın bulaşmayın, onlar güçlülerin tekeline sahiptir diye dayatırlar.¹⁷⁰

Küreselleşmenin çok açık bir biçimde güçlüünün egemenliğinin yaygınlaşması süresi ile demokrasi önündeki bir engel olduğu düşünülebilir. Dev şirketlerle, süper güçlerle demokrasinin ne kadar adil uygulanabileceği ve demokrasi yerine her şeyin güçlüler tarafından belirlendiği bir düzen oluşma ihtimali her zaman mevcuttur.¹⁷¹

İşte bu yüzden de kurulmak istenen dünya devletinin, düpedüz demokratik olmayan bir imparatorluk olabileceği çünkü halkların veya insanlığın çoğunluğunun iradesi ile değil, yenedünya düzenine hâkim olan uluslararası sermaye tarafından yönetildiği anlaşılıyor. Aşağıda Alpaslan Işıklı'nın bu durumu anlatan örneğine dikkatinizi çekmek istiyorum:

“IMF’de temel kararların alınması yüzde 85 gibi bir çoğunluğu gerektirmektedir. Dünyanın en büyük ülkesi olarak Amerika’nın oy oranı yüzde 15 civarındadır. Amerika ile birlikte G-7 (G-8) (Group of Eight–Gelişmiş 8 Ülke) olarak adlandırılan ülkeler, IMF’yi, dolayısıyla Dünya Bankası’nı yönlendirme gücüne sahip bulunmaktadır. IMF sermaye imparatorluğunun Maliye Bakanlığı gibi çalışıyor. İmparatorluğun ruhban sınıfı da neoliberal iktisatçılardır.”¹⁷²

Küreselleşmenin ve çokuluslu şirketlerin karşı konulmaz gücünün sayısız faydalarını kitaplara konu eden Thomas Friedman, küreselleşme olgusu için şunları söylüyor:

“...Küreselleşme ve sınırların giderek önemini yitirmesi nedeniyle, ulus devletlerin yok olmaya ya da önemsizleşmeye başlayacağı kaygısını taşıyanlar veya bunu öngörenler sonuna kadar yanılıyorlar. Hatta düpedüz saçmalıyorlar. Küreselleşme

¹⁷⁰ Erol Manisalı, *Yirmibirinci Yüzyılda Küresel Kısaç Küreselleşme, Ulus-Devlet ve Türkiye*, Otopsi Yayınevi, İstanbul 2001, s. 12.

¹⁷¹ Erol Manisalı, a.g.e., s. 21-47.

¹⁷² Alpaslan Işıklı, *Sosyal Politika Açısından Küreselleşme*, Ed. Işık Kansu, *Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme*, 3. Basım, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997, s. 76.

ve sınırların giderek açılması, devletimizin kalitesinin daha az değil, daha çok önem kazanması anlamına gelir.”¹⁷³

Küreselleşmenin insanlığın gelişmesine hizmet edeceğini ileri süren görüşlerin bir ütopya olmadığını ileri süren Willis Harman ise bu konuda şöyle yazıyor:

“Gelişme problemi ile iş problemi birbiri ile yakından ilişkilidir ve bir bakımdan birbirlerine benzerler. Her ikisi de modern toplumun temel meselesi; yani ‘bütün olup bitenlerin anlamı ne?’ sorusundan kaynaklanmaktadır. Modernleşmenin başarısındaki anlam (maksat) nedir? Eğer ‘öğrenen toplum’ teknolojik yönden ilerlemiş ülkeler için bir cevap ise, ‘gelişmekte olan toplum’ dünya için bir cevaptır: İnsanlığın her ferdi için mümkün olan en yüksek gelişmeyi teşvik anlamında ‘gelişmekte olan toplum’.

Şüphesiz ki gelecekte yeryüzünün her vatandaşının kendi gayreti ile kendisi ve ailesi için nezh bir hayat sürme makul şansına sahip olduğu bir küresel birliği tasavvur etmek fazla hayalcilik değildir. Erkekler ve kadınların, herkes için sağlıklı bir çevre meydana getirmede ve bunu devam ettirmede işbirliği yaparak, arzla ve onun mahlukatıyla ahenk için yaşadıkları bir dünya birliği düşünmek fazla hayalcilik değildir. Farklı kültürler ekolojisinin bulunduğu, bu çeşitliliğin kabul edildiği ve desteklendiği bir dünya birliği akıldan uzak değildir.”¹⁷⁴

Buna karşılık Friedman’ın bu son derece iyimser bakış açısının karşısında olan bir görüş ise küreselleşmenin sakıncalı boyutlarını şöyle tanımlıyor:

“Büyük ve güçlü devletlerle çokuluslu şirketler küresel bir ortam yaratmak istiyorlar. Güçlü devletler de çokuluslu şirketler de aralarında birleşiyorlar. Dünya tek pazar olsun derken o tek pazarın da yöneticileri olmak istiyorlar. Ekonomik güçler, mali piyasalar, üstün teknoloji ve silahlar onların ellerinde.

Bu bütünüyle antidemokratik bir yapılanmadır, çünkü demokrasinin odak noktasında ‘insanın’ bulunması gerekir. Demokrasi insanların mutluluğu içindir. Bu mutluluğun bir ayağı özgürlükler ise diğer ayağı da ‘toplumsal refahtır’.

Toplumsal refah, ‘aynı taraftaki insanların (sınıfların) ekonomik refahlarını sağlayabilme özgürlükleri ve sonuç alabilecek örgütlenmeleri ile’ sağlanabilir. Küreselleşme, bu toplumsal bilinci ortadan kaldırmaya çalışıyor. Çünkü küreselleşme ortamı içinde sadece güçlü devletler ve çokuluslu şirketler, özgür ve egemen olabiliyorlar”¹⁷⁵

¹⁷³ T. L. Friedman, a.g.e., s. 180.

¹⁷⁴ Willis Harman, *Küresel Zihniyet Değişimi*, (Çev., Muhammed Şeviker), İz Yayıncılık, İstanbul 2000, s.170-171.

¹⁷⁵ E. Manisalı, a.g.e., s. 11.

Diğer bir husus ise özelleştirme konusudur. 1980’li yılların başında dış borç faizlerini dahi ödeyemez duruma düşen Çevre ülkelerinin yeniden borçlarını ödeyebilir duruma gelmesi için borç/hisse senedi değişimi öngörüldü. Kamu hisseleri borç anaparaları karşısında satılmak suretiyle dış borç indirimi sağlanabildi. Nitekim 1980’li yılların başında Latin Amerika’daki ağır borçlular başta Brezilya, Meksika, Arjantin ve Şili ile bir ölçüde Türkiye bu yolu kullandılar.

Özelleştirmenin ikinci ayağı, ‘bütünleşen dünya’da rekabet koşullarının eşitlenmesi için devlet müdahalesi ve desteklerini en aza indirmek vardır. Bu durum da Çokuluslu şirketler karşısında ulus devlet gücünün zayıflamasına yol açar.¹⁷⁶

Ulusal üretimin tasfiye edildiği görüşünü doğrulayan bir açıklama da Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) Başkanı Ahmet Ertürk’ten geliyor. Globalizm’in “Parlak ve yakışıklı bir yüz” gibi görüldüğünü, ancak gerçeğin öyle olmadığını söylüyor. “Ulusal sermaye artık yok, geçmiş olsun.” diyerek fona devredilen bankalara aktarılan 28 milyar dolar’lık paranın 25,7 milyar dolarının hazineden borç alınarak ödendiğini ve bunun yüksek faizle 60 milyar doları aştığını anlatıyor.¹⁷⁷

Anlaşılacağı gibi ülkemizin küresel yarışa katılan büyük ekonomik girişimleri yoktur, olabilecek büyük kamu şirketleri de özelleştirme yolu ile elden çıkarılmaktadır.¹⁷⁸

Türkiye’de ulusal nitelikli ve stratejik önem taşıyan petrol rafinerileri ve ulusal petrol dağıtım şirketi, ulusal telefon kuruluşu, Tekel idaresi, Sümerbank, Et ve Balık Kurumu, Ereğli ve İskenderun Demir Çelik müesseseleri çoğunlukla yabancı şirketlere satılmıştır. Petkim, liman işletmeleri, elektrik dağıtım kurumları, Halkbank, Ziraat Bankası gibi önemli ulusal finans kuruluşları da sıraya konmuştur.¹⁷⁹

¹⁷⁶ G. Kazgan, a.g.e., s.250,255.

¹⁷⁷ *Vatan*, 15 Aralık 2007, s. 9.

¹⁷⁸ Yakup Kepenek, “Sağcı ‘ Çağdaşlaşma’!”, *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 2007, s. 13.

¹⁷⁹ Tanju Erdem, “Ulusal Güvenlik ve Ekonomi Etkileşimleri”, *Aylık Strateji Dergisi Jeopolitik*, Yıl 6, Sayı 40, (Mayıs 2007), s. 9.

24 Ocak 2007 tarihli *Financial Times*'ta yer alan değerlendirmeye göre; ABD, yabancıların havayolu şirketlerini, televizyon şirketlerini ve ulusal güvenlikle uzaktan yakından ilgili herhangi bir şirketi satın almasına izin vermiyor. Fransa, savunma yan sanayi de dâhil olmak üzere 11 sektördeki şirketlerin, yabancı sermayenin kontrolüne geçmemesi için özel koruma önlemleri alınmıştır. Rusya ve Latin ülkelerinde stratejik şirketlerin devletleştirilmesi giderek yaygınlaşmaktadır.¹⁸⁰

Rusya, Devlet başkanı A.Putin, 2008'in Mayıs ayında imzaladığı bir kararla Rusya'daki stratejik sayılan doğalgaz kaynakları, telekomünikasyon (ulusal telefon ve her tür haberleşme) havacılık, uzay ve savunma olmak üzere stratejik olarak belirlenen toplam 42 sektöre yabancı yatırımcıların girmesini yasakladı.¹⁸¹

ATO Başkanı Sinan Aygün'ün Radikal'e verdiği bir röportajda: OECD raporuna göre devletin ekonomideki payının Almanya'da yüzde 45, Fransa'da yüzde 53. Hollanda'da yüzde 47, İsveç'te 58. Bu payın Türkiye'de ise yüzde 23.9 olduğunu dile getiriyor.¹⁸²

N. İlker Ertuğrul'un bu konudaki araştırmasında ortaya çıkan sonuçlar oldukça dikkate değer:

“Özelleştirme, yalnızca kamu varlığının özel kesime devri, belirli bir süre sonunda, yaygınlaştırılmış kullanımı ile ‘küresel sermaye’ye, ama daha doğru bir tabirle ‘küresel kapitalistlere’ devridir.

Bankacılık alanında ve daha çok özel kesim tarafından yapılıyor görüldüğü için, genellikle özelleştirilme olarak değerlendirilmeyen bu ‘yabancılara satış (!)’ aslında, özelleştirmenin olağan sonucunu göstermektedir. Çünkü yabancılara satılan bankaların önemli bölümü özelleştirme sonucu oluşmuş ya da büyümüş bankalardır.”¹⁸³

Medya'dan da takip edildiği üzere; Demirbank HSBC'ye, Sitebank Yunan Novabank'a, TEB'in yüzde 50'si Fransız BNP'ye, Yapı Kredi Unicredito-Koç ortaklığına, Dışbank

¹⁸⁰ Osman Ulagay, “Yabancı Sermayeye Tepki Paranoya Mı?”, <http://www.milliyet.com.tr/2007/02/07/yazar/ulagay.html> (Erişim Tarihi: 17.10.2008).

¹⁸¹ Yiğit Bulut, “Selam Sana Büyük Putin”, *Vatan*, 7 Mayıs 2008, s. 9.

¹⁸² Neşe Düzel, “Sinan Aygün ile Söyleşi”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=167159> (Erişim Tarihi: 17.10.2008).

¹⁸³ N. İlter Ertuğrul, “Seçimler, Özelleştirme ve Kafa Kirliliği Üzerine Bir Polemik”, *Aylık Strateji Dergisi Jeopolitik*, Yıl 6, Sayı 43, (Ağustos 2007), s. 23.

Fortis'e Garanti Bankası'nın kontrol hissesinin yarısı GE Finance'a, C Bank'ın kontrol hissesinin tamamı İsrail Bank Hapoalim'e, Finansbank Yunan NNB'ye, Tekfenbank Yunan EFG'ye, Denizbank Dexia'ya, Şekerbank Kazakistan'dan Bank Turan'a, Adabank ise bir Kuveyt finans kuruluşuna satılmıştır. Eğer bir karşılaştırma yapmamız gerekecekse ABD, Rusya, Almanya, Fransa gibi ülkeler özelleştirmeyi minimum seviyelerde tutarken Meksika yüzde 82, Arjantin yüzde 48, Şili yüzde 42, Peru yüzde 47, Macaristan ve Polonya yüzde 65, Çek Cumhuriyeti yüzde 95, Slovakya yüzde 93, Estonya yüzde 100 oranda yabancıların eline geçmiş durumdadır. Bu durumda Türkiye'yi Meksika, Peru veya Şili seviyesinde göremeyeceğimize göre bu durumun endişe verici boyutlara ulaşması içten bile değildir.¹⁸⁴

Kuşkusuz yaşadığımız bu ekonomik süreç uzun ve zorlu ekonomik uğraşları gerektirir. Özellikle de ulusal ekonomiyi uluslararası piyasalara entegre edebilmek için serbestleşme ve özelleştirme çalışmaları devletin ekonomideki ağırlığını azaltmaya yöneliktir. Bununla birlikte özelleştirmenin, piyasa ekonomisine geçişin öncelikli şartı olduğu bir gerçektir. Ancak bu durumu sadece ekonomik olarak algılamak eksik bir yaklaşımdır. İşte bu yüzden özelleştirme olayını siyasal ve stratejik açılardan da kontrol altında tutmak gerekmektedir.

¹⁸⁴ Yiğit Bulut, "Tekrar Ediyorum Türk Bankacılığı Bitiyor...", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=200391&tarih=03/10/2006> (Erişim Tarihi: 20.10.2008).

5. KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK DÜZEN, KÜLTÜREL YAPI, ULUS DEVLET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE TÜRKİYE YANSIMALARI

5.1. Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen

“Nasıl ABD üzerinize bombalar atarak sizi yok edebilirse, süper piyasalar da tahvillerinizin değerini düşürerek sizi yok edebilir.”¹⁸⁵

Bütün dünyayı etkisi altına alan küreselleşme olgusunun en büyük gücü hiç tartışmasız ekonomik gücüdür. Küreselleşme, teknolojik gelişimi ve iletişim alanındaki egemenliğini ve sermaye gücü ile bütünleştirerek neredeyse karşı konulması imkânsız bir olgu haline gelmiştir.

Bu olgunun ekonomik anlamı tanımlamasını yapmak gerekirse, üretimin uluslararasılaşması, ticaretin dünya ölçeğinde büyümesi ve genişlemesi, yabancı yatırımların doğrudan artması ve uluslararası sermaye dolaşımının hızlanmasıdır. Bu süreç, 1990’lı yılların sonunda üç kutuplu bir dünya ekonomisi düzeni yaratmıştır. Daha açık bir tanımlama ile ticaret ve rekabet çok sayıda ülke arasında değil, bu üç kutup arasında etkinlik kazandı. Bu üç kutuplu ekonominin siyasi, askeri ve ekonomik lideri Kuzey Amerika’dır. Kısa adı “NAFTA (North American Free Trade Agreement - Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması)” olarak adlandırılan bu merkez’de başta ABD, Kanada ve Meksika’da yer almaktadır. İkinci Merkez ise, bünyesinde yirmi yedi devleti barındıran AB’dir. İleri teknolojileri üreten ve uluslararası sermaye hareketleri üzerinde etkili olan üçüncü merkez ise Japonya’dır.¹⁸⁶

Akademik çevrelerce daha fazla kabul görmüş diğer bir tanımlaması ise Immanuel Wallerstein’in dünya-sistem (world-system) teorisidir. Wallerstein’e göre kapitalist dünya-

¹⁸⁵ T. L. Friedman, a.g.e., s. 36.

¹⁸⁶ E. Tokgöz, a.g.e., s. 28.

ekonomi (World-economy) sosyal hayatın asıl bağlamını oluşturmakta; hayatın ekonomi, siyaset ve kültür gibi taraflarına yön vermektedir. Daha açık bir ifadeyle; modern küresel sistemin her şeyden önce bir ekonomi ve özellikle serbest piyasaya ve metalaştırmaya dayalı kapitalist bir ekonomi olduğunu söylemektedir.

Bu sisteme göre dünya merkez, çevre ve yarı çevrelere ayrılmıştır. Sermaye birikimi güçlü ülkeler sisteme egemendir. Bu ülkeler çok karmaşık bir ekonomik faaliyet sergiler. Bu ülkelerde yüksek işçi ücretleri ve son derece gelişmiş teknolojiler söz konusudur. Çevre ülkeler merkez ekonomilerini mümkün kılan ucuz temel gıda maddelerini ve ham maddeleri üretir. Birkaç kalem üzerinde kurulu ekonomileri, ucuz emek üzerine temellenmiştir. Bağımlılık ve sömürü merkez ve çevre ülkeler arasındaki ilişkiyi tanımlamaktadır. Yarı-çevre bölge içindeki ülkelere gelince, bu bölgedeki ülkeler çevre ülkeleri sömürür; fakat merkez tarafından da sömürülür.¹⁸⁷

Merkez, çevre ekonomisini tam denetim altında tutmakta, dış borçlar büyüdükçe, krizler ile birlikte yeni borçlanma baskısı geldikçe, IMF ve Dünya Bankası ikilisi devreye girmektedir. Bu süreçte ise kredi alacak ülkelerin ekonomik yapısından siyasi yapısına kadar dışarı bağımlılık ve açıklık derecelerinin arttırılmasına, merkez tarafından her talebin kabul ettirilmesini içerecek hükümler dayatılıyor ve kabul ettiriliyor.¹⁸⁸

Paul Hirst ve Grahame Thompson merkezin dışında kalan çevre ülkeler için Küresel ekonominin ne kadar güçlü bir etken olduğunu şöyle anlatıyor:

“Dünya ekonomisi, temel dinamikleri bakımından, uluslararasılaşmış ve kontrol edilemeyen piyasa güçlerinin hâkimiyetine girmiştir. Başlıca aktörleri ve değişim temsilcileri de, hiçbir ulus devlete bağlı olmayan ve küresel piyasa avantajına göre konumlanan ulus ötesi firmalardır.”¹⁸⁹

Bu çokuluslu firmalar, pazarların daraldığı durgunluk dönemlerinde finans güçlerini kullanarak rekabet yapma ele geçirmekte, sermaye piyasalarında hisseleri toplamakta, sınır içi ve sınır ötesi firmalarla birleşmektedir. Böylece dünya çapında firma sayısı başlıca

¹⁸⁷ İ. Kutluer, a.g.e., s. 31.

¹⁸⁸ G. Kazgan, a.g.e., s.141.

¹⁸⁹ Paul Hirst-Grahame Thompson, *Küreselleşme Sorgulanıyor*, (Çev., Çağla Erdem ve Elif Yücel), 3. Basım, Dost Kitabevi, Ankara 2003, s. 231.

sanayi ve hizmet dallarında giderek azalmaktadır. İleri teknoloji ve yüksek finans gücü sayesinde bu firmalar çevrede daha geri teknoloji ile çalışan, finans gücü zayıf firmaları ele geçirerek rekabeti yok ediyor ve tekel gücünü büyütüyorlar. Başka bir gerçek Gülten Kazgan'ın yorumuyla, eskiden olduğu gibi dev tekellerin faşist rejimleri besleyip pekiştirdiği gerçeğidir. Bu günümüz için de uluslararası sistemin de giderek faşistleştiği anlamına gelmesi olarak nitelendirilebilir.¹⁹⁰

Bu durum ele geçirmeler ve tekelleşmenin dışında 20. yüzyılın son küreselleşme dalgası ile birlikte, çokuluslu şirketleri sertleşen rekabet koşulları ile artık daha ucuza işçi çalıştırabileceği yeni üretim merkezleri aramaya itti. Fabrikalar giderek dünyanın ucuz emek alanlarına, Çin'e, Hindistan'a ve Latin Amerika ülkelerine kaymaya başladı. İngiltere odaklı 19. yüzyıl kapitalizminin ayırt edici unsuru olan sanayi işçisi, yerini taşeronlaştırılmış, marjinalleşmiş ve çoğunlukla da çocuk işçiliğine dayalı 'enformel' üretim biçimlerine bıraktı. Böylece Batılı sanayileşmiş ülkelerde işsizlik giderek artan bir sorun haline dönüşürken, az gelişmiş ülkelerde çalışmayan veya asgari geçimlik düzeyinde çalıştırılan ve her an işini kaybetme korkusu yaşayan milyonlarca insan yaratıldı.¹⁹¹

Merkez ülke ve şirketler açısından bakıldığında ise, onlar daha fazla emek yoğun teknoloji içeren sermaye malları ya da emek-yoğun üretim aşamaları için ucuz emek pazarları aramaktadır. Çevre ülkeler ise daha fazla dolaysız yatırım çekebilmek amacıyla işçi ücretlerini baskıda tutmak zorunda kalmışlardır. (Yani ücretler öyle düşük olmalı ki, yabancı sermaye kendini tercih etsin.) Ayrıca dış ticaret rejiminin giderek serbestleştiği bir ortamda ithal mallarıyla iç piyasada ve ihraç mallarıyla dış piyasada rekabet edebilmesi açısından çevre ülkelerin elinde ucuz emekten başka araç yoktur. Aynı baskı çevreye yatırım için gelen dolaysız yabancı yatırımcı için de geçerlidir. Nüfus artışı ile zaten artmakta olan işsizlik küreselleşme ile paralel büyümekte işsizlik oranını sabit tutmak için bile büyük yatırımlar yapılması gerekliliği doğmuştur. Ve böyle bir ortamda bu çözümsüz bir olgu olarak cevabını beklemektedir.

Küreselleşme düz emeğin ücretini ve sosyal haklarını baskılarken üst düzey vasfındaki emeğin ücretini de yükseltmektedir. Merkez ülkelerde üst düzey yöneticilerinin yılda 3-5

¹⁹⁰ G. Kazgan, a.g.e., s. 57,58.

¹⁹¹ Erinç Yeldan, "Kapitalizmin Küreselleşmesi ve Futbol", *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 2007, s. 13.

milyon dolar arasında olduğu belirtiliyorken düz emek ücretlerinin açlık sınırının bile altında kalması bu adaletsizliği körüklemektedir. Üst düzey yöneticileri dünyanın herhangi bir ülkesinde iş arayabilip çalışma imkânları varken üstelik çevre ülkeler bile bunları tutmak için astronomik ücretler ödemek zorundayken düz emek iç piyasasının koşulları ile yetinmek zorunda kalıyor. Dolayısıyla devletin sosyal olma vasfı da aşındırılıyor. 2000’li yıllarda sosyal devletin bu derece yıpratılıp toplumun en zayıf kesiminin daha zor şartlarda yaşaması gerekiyor. Sağlık ve eğitim için özel kurumların yüksek fiyatlarını ödeyemedikleri için ücretsiz eğitim ve sosyal sigortalara muhtaç olanlar, iş kazaları ve iş hastalıkları geçirenler, ücretleri dondurulan veya açlık sınırının çok altında yaşamak zorunda olan yine onlardır. Krizlerin sıklaştığı, işsizliğin her yerde arttığı şu günlerde küreselleşme gerçeğinin vahim sonuçlar yarattığı ve yaratacağı bir gerçektir.¹⁹²

Dünya Bankası’nın yaptığı bir araştırmada ortaya konan Dünyada yaşayan 4 milyar insanın 5 doların altında bir gelire yaşıyor olması gerçeği, küreselleşmenin farklı bir boyutunu da gözler önüne sermektedir.¹⁹³

Bu konuda başka kaynak olarak ILO’nun 2006, 2007, 2008 basın duyurularını bilgilerinize sunuyorum. Bu dört rapor son üç yıl içerisinde dünyanın içinde bulunduğu krizi açıklamak için yeterlidir.

30 Ocak 2006 Basın Duyurusu:

“Uluslararası Çalışma Ofisi (ILO) tarafından kamuoyuna açıklanan yıllık “Küresel İstihdam Eğilimleri” raporuna göre tüm dünyadaki işsizlerin sayısı 2005 yılında daha da artmıştır...

...ILO raporu, 2005 yılında dünyada gerçekleşen yüzde 4,3’lük GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla) artışına karşın, tüm dünyada aşırı yoksulluk içindeki 500 milyonu aşkın insandan yalnızca 14,5 milyonu kişi başına günde 1 dolarlık kazançla belirlenen yoksulluk sınırının üstüne çıkabilmiştir.

Dahası, 2005 yılında tüm dünyadaki 2,8 milyar çalışanın 1,4 milyarının kazancı, kendilerini ve ailelerini günde 2 dolarlık yoksulluk sınırının üzerine çıkarmalarına yetmemektedir. ILO’nun belirlemelerine göre bu sayı bundan on yıl öncesi ile aynıdır...

¹⁹² G. Kazgan, a.g.e., s.231-237.

¹⁹³ <http://www.worldbank.org/> (Erişim Tarihi: 18.07.2008).

...Resmi tahminlere göre, birbirini izleyen iki yıllık bir azalmanın ardından işsizlik oranı yüzde 6,3'te aynı kalmıştır. Toplam işsiz sayısı 2005 yılı sonuna gelindiğinde 191,8 milyondur. Bu, 2004 yılına göre 2,2 milyon, 1995 yılına göre ise 34,4 milyonluk bir artış anlamına gelmektedir. ILO'ya göre "çalışmakta" olan insan sayısı daha öncesine göre en yüksek düzeye çıkarken, işsiz sayısı da en üst düzeydedir.

ILO raporuna göre dünyadaki işsizlerin hemen hemen yarısını 15 ile 24 yaş arası gençler oluşturmaktadır ve gençler arasında işsiz kalma olasılığı yetişkinlere göre üç kat daha fazladır. ILO, tüm dünyada çalışabilecek yastaki nüfusun yüzde 25'ini gençlerin oluşturduğu gerçeğinden hareketle bu rakamı hayli "sorunlu" bulmaktadır...

...Gelişmiş ekonomiler ve AB'de ise 2004 yılında yüzde 7,1 olan işsizlik oranı 2005 yılında yüzde 6,7'ye inmiştir..."¹⁹⁴

25 Ocak 2007 Basın Duyurusu:

"ILO tarafından kamuoyuna açıklanan yıllık "Küresel İstihdam Eğilimleri" raporunda, tüm dünyadaki işsiz sayısının 2006 yılında tarihsel olarak en yüksek düzeyde kaldığı belirtildi.

ILO'nun "Küresel İstihdam Eğilimleri Özeti, 2007" başlıklı raporu, dünyada çalışan insan sayısının artmasına karşın, işsiz sayısının 2006 yılında 195,2 milyon gibi rekor düzeye çıktığı vurgulandı. Küresel oran olarak bakıldığında, bunun anlamı işsizlik oranının yüzde 6,3 olmasıdır. 2006 yılında, toplam işsizlik oranı önceki yıla göre çok az değişmiştir.

ILO raporunda ayrıca dünyadaki 1.37 milyar "çalışan yoksulun" durumunda pek az iyileşme sağlanabildiği belirtilmektedir. Vurgulanan husus, bu kişileri ve ailelerini günde 2 dolar kazançla belirlenen yoksulluk sınırının üzerine taşıyacak yeterince üretken ve insana yakışır iş bulunmamasıdır...

...Dünyada verimlilik yüzde 26 artarken, istihdam kapsamındaki küresel nüfus sayısındaki artış ancak yüzde 16,6 olarak gerçekleşmiştir.

İşsizliğin en ağır etkilediği kesimi gençler (15-24 yaş) oluşturmaktadır. 86.3 milyona ulanan genç işsizler, 2006 yılında dünyadaki toplam işsizlerin yüzde 44'ünü oluşturmuştur."¹⁹⁵

¹⁹⁴ <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/press/2006-1.pdf> (Erişim Tarihi: 18.07.2008).

¹⁹⁵ <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/press/2007-1.pdf> (Erişim Tarihi: 18.07.2008)

30 Ağustos 2007 Basın Duyurusu:

“ILO tarafından yayınlanan KILM (The Key Indicators of the Labour Market Programme - İşgücü Piyasasında Temel Göstergeler), Beşinci Basım" başlıklı raporda 2006 yılında istihdamdaki kişi başına verimlilik açısından ABD dünyanın diğer bölgelerinin çok önünde gitmeye devam ediyor. Bununla birlikte Doğu Asya'da emek verimliliği hızla artmaktadır ve bu bölgede işçiler 10 yıl öncesine göre ürettiklerinin iki katını üretebilmektedir.

Raporda belirtildiğine göre ABD ile diğer gelişkin ekonomilerin çoğu arasındaki verimlilik farkı açılmaya devam etmektedir. ABD'de verimlilik artışının daha da hızlanması sonucunda diğer ekonomilerin çoğu geride kalmaktadır. ABD'de 2006 yılında istihdam kapsamındaki bir kişinin yarattığı katma değer 63.885 dolar iken, ABD'yi 55.986 dolarlık kişi başı katma değerle İrlanda (US\$ 55,986), Lüksembourg (US\$ 55,641), Belçika (US\$ 55,235) ve Fransa (US\$ 54,609) izlemektedir.

Ancak, Amerikalıların yıllık çalışma saatleri diğer gelişmiş ülkelerdeki işçilerinkinden çoğu kez daha uzundur. Bu açıdan, ölçüm çalışılan saat başı yaratılan katma değer bazında yapıldığında emek verimliliğinin en yüksek çıktığı ülke US\$ 37.99 ile Norveç'tir. Norveç'i ABD (US\$ 35.63) ve Fransa (US\$ 35.08) izlemektedir.”¹⁹⁶

23 Ocak 2008 Basın Duyurusu:

“Uluslararası Çalışma Ofisi tarafından 23 Ocak 2008 tarihinde açıklanan yıllık KİE (Küresel İstihdam Eğilimleri) raporunda, büyük ölçüde kredi piyasasındaki çalkalanmalara ve yükselen petrol fiyatlarına bağlı ekonomik sarsıntının 2008 yılında işsizlerin saflarına tahminen 5 milyon kişinin daha katılmasına yol açabileceği belirtildi.

2008 yılı için yapılan yeni tahmin, 2007'dekinin tersine bir duruma işaret etmektedir. 2007, GSYH'daki istikrarlı artışın – yüzde 5'in üzerinde- küresel işgücü piyasalarında da “istikrara” yol açtığı bir esik yıl olmuştu. Böylece net 45 milyon yeni iş yaratılmış, tüm dünyadaki işsiz sayısı çok az artarak 189,9 milyon olarak gerçekleşmişti.

ILO Genel Direktörü Juan Somavia konuya ilişkin olarak şunları söylemiştir: “Bu yılki istihdam tablosu ise eskisine göre zıtlıklar ve belirsizliklerle doludur. Küresel büyüme her yıl milyonlarca yeni iş yaratırken işsizlik kabul edilemez ölçüde yüksek düzeyde kalmaktadır ve üstelik bunun daha önce görülmemiş düzeylere ulaşması olasılığı da vardır. Dahası, işi olan insan sayısı her zamankinden daha çok olmakla birlikte, yapılan işlerin insana yakışır işler olduklarını söylemek güçtür.

¹⁹⁶ <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/press/2007-3.htm> (Erişim Tarihi: 18.07.2008)

İşsiz olmasalar bile, çok sayıda insan, işini her an kaybedebilecek veya şevki kırılmış ‘çalışan yoksullar’ saflarında kalmaktadır.”...

...Ekonomideki büyümeye ve işlerdeki artışa karşın, dünya ölçeğinde insana yakışır iş açığı – özellikler yoksullar söz konusu olduğunda- çok büyüktür. ILO’ya göre dünyada her 10 kişiden beşi ‘kırılgan’ işlerdedir. Başka bir deyişle bunlar ya ailelerinin işyerine yardım eden kişiler ya da herhangi bir koruma kapsamında yer almama riski büyük, kendi hesabına çalışanlardır. Gelişmekte olan ülkeler söz konusu olduğunda bunlar büyük olasılıkla kayıt dışı sektörde çalışanlardır. Dolayısıyla, yapılan işlerde yoksulluk, düşük kazanç, tehlikeli çalışma koşulları ve sağlık sigortası yokluğu gibi riskler gündemdedir. ILO’nun tahminlerine göre 487 milyon çalışan – bütün çalışanların yüzde 16,4’ü- halen kendilerini ve ailelerini günde 1 dolarlık yoksulluk sınırının üzerine taşıyacak durumda değildir ve 1,3 milyar çalışan da –yüzde 43,5- günde 2 dolarla belirlenen sınırın altında kalmaktadır.”¹⁹⁷

Türkiye’deki durum da bundan çok farklı değildir. Türk-İş’in 28 Temmuz 2008 tarihli "Açlık ve Yoksulluk Sınırı Araştırması"na göre, 4 kişilik bir ailenin açlık sınırı 718 YTL'ye, yoksulluk sınırı da 2 bin 339 YTL'ye yükselmiştir.¹⁹⁸ Bu durum da gösterdiği üzere farklı kaynaklardan bunu doğrulamaya gerek kalmayacak vahim sonuçlar hepimizin yaşantısının bir parçasıdır.

Bu konuda UNDP (United Nations Development Programme - Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) Başkanlığına getirilen Kemal Derviş, 2007 yılında katıldığı bir konferansta küreselleşmenin eşitsizliklere yol açtığına dikkat çekerek şöyle konuşmuştur: “Küreselleşmeyi daha kapsayıcı ve adil hale getirmek için yapılacak çok şey var, uluslararası sistemde bir şeyler yanlış gitmeye başladığı zaman en büyük zararı en yoksul ülkeler katlanıyor”.¹⁹⁹

Yoksulluğun arttığı bu ülkeler hakkında birkaç rapor sunmak gerekirse: BM Teşkilatına göre, yıllık kişi başına geliri 320 doların altında olan ülkeler en az gelişmiş ülkeler olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda olan 48 ülkenin 42’si Afrika’dadır. Bu ülkelerde toplam 570 milyon kişi ya da dünya nüfusunun yüzde 12’si yaşamaktadır.

¹⁹⁷ <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/press/2008-1.pdf> (Erişim Tarihi: 18.07.2008)

¹⁹⁸ Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Haber Bülteni,

<http://www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/aclikveyoksulluktemmuz2008.pdf> (Erişim Tarihi: 18.08.2008).

¹⁹⁹ *Milliyet*, 25 Kasım 2007. s. 1.

Bu ülkelerdeki insanların küreselleşmenin nimetlerinden istifade ettiğini iddia etmek ne derece doğrudur. Bugün 358 Dolar milyarderi, dünyanın yarısı kadar bir servetin sahibidir. Gelişmekte olan ülkelerin ticaretten ve sermaye hareketlerinden tecrit edilmesi, birinci ve üçüncü dünya ülkeleri arasındaki uçurumunu giderek arttırmaktadır. 1965'te en zengin 7 ülkede kişi başına düşen gelir en fakir 7 ülkenin 20 katı kadardı. 1995'te bu oran 40 kata yükseldi.

Gelişmekte olan ülkelerdeki artan sefalet ve yıkımların nedeni araştırıldığında en önemli nedenin borçlanma olduğu karşımıza çıkmaktadır. Dünya'da borç miktarı son on yıl içinde ikiye katlanmıştır. Bu ülkelerin borç anapara ve faiz ödemeleri, borçlarının katlanmasından başka bir işe yaramamaktadır. 1996 yılında zengin kuzeyin geliştirmekte olan ülkelere verdiği toplam borç miktarı 2 trilyon dolardır. Gelişmekte olan ülkelerin sadece 1993-96 yılları arasında borç anapara ve faizi olarak ödedikleri miktar da 2 trilyon dolardır. Bunun anlamı ise geliştirmekte olan ülkeler iki katı bir borç batağına saplanmak için bu kadar ödemede bulduklarıdır.²⁰⁰

Merkez dışında bu duruma dayanabilen ülkeler ise yeni teknoloji devrimini yakından izleyip ekonomisini hızla geliştiren Uzakdoğu'nun Asya kaplanları olmuştur. Çin ise ABD'nin askeri gücünü dengeleyerek bir dünya gücü olabilecek duruma gelmiştir. Diğer uçta ise umutsuz bir kesim giderek büyümektedir. Bu ise dünya nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan Afrika ve Güney Batı Asya'dır. Bu ikisinin ortasında kalanlar ise yarı sömürgeleşmeyi yaşamaktadır.²⁰¹

Bu konunun ne kadar vahim bir süreç olduğuna açıklık getiren ve küresel ekonominin az gelişmiş ülkeler üzerindeki yıkımını anlatan bir açıklama da 9 Temmuz 2007 tarihinde İstanbul'da düzenlenen "Küreselleşmenin En Az Gelişmiş Ülkeler Yararına İşletilmesi" konulu konferansta yapılmıştır. BM En Az Gelişmiş Ülkeler Dışişleri Bakanları'nın katıldığı konferansta Harriet Schmidt'in yaptığı bu konuşma, bu konuda çalışmalar yapan akademik çevreler için önemli bir kaynak olacak niteliktedir.

²⁰⁰ K. Koçdemir, a.g.e., s. 90-94.

²⁰¹ G. Kazgan, a.g.e., s.240.

Dünya'daki toplam nüfusun yüzde 12'sini oluşturan bu ülkelerin (yaklaşık 800 milyon) küreselleşmeden hiçbir yarar sağlamadığını söyleyen BM En Az Gelişmiş Ülkeler, Gelişmekte Olan Küçük Ada Ülkeleri ve Denize Çıkışı Olmayan Ülkeler Yüksek Temsilcisi Harriet Schmidt şu uyarıda bulunuyor:

“Son 30 yılda Afrika ülkelerindeki yoksulluk iki kat arttı. En az gelişmiş ülkelerin kalkınması için yapılan uluslararası görüşmeler hiçbir işe yaramadı. Önümüzdeki 30 yıl da böyle devam ederse, yoksul ülkeler yok olma sürecine girecek. Bu nedenle uluslararası topluluğun en az gelişmiş ülkelerin sadece daha entegre bir dünya ekonomisinin yarattığı fırsatlardan yararlanmasını değil, doğayı şekillendirmede de daha hak sahibi bir rol oynamalarını sağlama konusunda ahlaki ve siyasi zorunluluğu var.” “Refah içinde yaşayanlar, duvarların dışındaki insanları unutuyor.”²⁰²

Küreselleşmenin dünyadaki ekonomik boyutlarını ve ekonomik etkilerini anlattığımız bu kısa çalışmanın ardından biraz da konunun Türkiye üzerindeki etkilerini inceleyelim.

Türkiye, Turgut Özal'ın başbakanlığı sırasında alınan bir dizi ekonomik kararların (24 Ocak Kararları)* uygulanmaya konulması sonucu, sert bir dönüşle liberal ekonomiye geçti. Birbiri ardı sıra uygulanan bu radikal ekonomik kararlar, Türkiye'nin kapılarını uluslararası sermayeye, yani çokuluslu girişimler ve çokuluslu şirketlere açarak küresel pazarın iç pazara egemen olmasını gerçekleştirdi. Ayrıca bu yıllarda “İslami sermaye” güçlü bir aktör olarak ortaya çıktı.²⁰³

Türkiye, 1980–1995 yılları arasında “global ekonomik entegrasyon indeks” değerlerine göre, küresel entegrasyonda başarılı olmuş ülkeler olan Singapur, Mauritius, Hong Kong ve Tayland'ın yanında yer almaktadır.

²⁰² *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 2007, s. 12.

* 24 Ocak 1980 Kararları çerçevesinde, gerçekleştirilen devalüasyon sonucu TL'nin değeri ABD Doları karşısında yüzde 49 oranında düşürülmüş ve iç talep kısılarak ihracata ivme kazandırılması amaçlanmıştır. Sabit kur uygulaması terk edilerek günlük olarak ayarlanan esnek kur sistemine geçilmiştir. Başta parasal ve nakdi teşvikler olmak üzere ihracat değişik destek unsurları ile teşvik edildi. Kaynak: <http://www.sabah.com.tr/2005/12/01/san118.html> (Erişim Tarihi: 20.10.2008).

²⁰³ Ergun Özbudun ve Fuat Keyman, Türkiye'de Kültürel Küreselleşme Aktörler, Söylemler, Stratejiler, Ed. Peter L. Berger ve Samuel P. Huntington, *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik*, (Çev., Ayla Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 309.

Başarılı bir ekonomik entegrasyonun gerçekleşebilmesi için sadece GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla)'ya oranla dış ticaret ve sermaye akımlarını arttırmak gerekli değildir. Başarılı olabilmek için uluslararası rekabet gücüne sahip olmak ve bunu sürdürebilmek gereklidir. Rekabet gücünün devalüasyon ve işçi ücretlerini düşürmek yoluyla gerçekleştirilmesi halinde halkın yaşam düzeyinde önemli gerilemeler meydana gelir. Bu yüzden rekabet gücünün yeni teknolojilerin kullanılması ve üretilmesi yoluyla sürdürülmesi ve küresel entegrasyonun bu yolla gerçekleştirilmesi halkın yaşam kalitesini artırmak açısından önemlidir.²⁰⁴

Uluslararası sermayenin Türkiye'ye girişiyle ilgili diğer bir görüşe göre ise uluslararası finansın büyük miktarlarla giriş yapması piyasaları canlandırıyor. Bu kısa vadeli sermaye hareketi giriş ve çıkış zamanlarında ödemeler dengesini etkiler. Girişte rezerv birikmesine yol açar, bu durumda ithalatı arttırır. Çok miktarda giren döviz, döviz kurlarını ucuz tutar. Dövizin ucuz olması ise ithalatın patlamasına neden olur. Bu durumda Türkiye bu süreçte geçici bir refah konjonktürü yaşamaya başlar. Ancak bu süreç kalıcı olmayacak niteliktedir. Bu sonuçla dünya küreselleşmenin ekonomik etkilerinden bu derece payını alırken önümüzdeki günlerde de acil önlem planları alınmaz ise durumun ne yöne gideceği aşikârdır.²⁰⁵

Sonuç olarak yeni ekonomik düzenin temel öğelerini Gülten Kazgan'ın yorumuyla özetlemek gerekirse:

“Evrensel düzeyde serbest piyasa ekonomisine geçen bütün ülkelerin tek pazar oluşturmak üzere dünya pazarıyla bütünleşmesi ve mal-hizmet-sermaye hareketlerinin tam serbestleşmesiyle küreselleşmenin gerçekleştirilmesi. Bu amaçla, ithalat-ihracat dış ticareti koruma politikalarının etkisinden arındırılacak, fiyat sübvansiyonları kalkacak; mali piyasalar devlet müdahalesinden arındırılarak paraların konvertibilitesi sağlanacak; devlet tekelleri kaldırılacak, kamu teşebbüsleri özelleştirilecek. Yani, mallar gibi hizmetleri ve sermayenin dolaşımındaki kamu müdahaleleri kaldırılacak; dolaysız yatırımlar, portfolyo yatırımları ve kısa vadeli sermaye hareketleri serbestleşecek ve mali piyasalar mal-hizmet piyasaları gibi bütünleşecek. Böylece dünya ekonomisi, katılanları özel

²⁰⁴ C. C. Aktan ve İ. Y. Vural, a.g.e., s. 94-95.

²⁰⁵ Korkut Boratav, Ekonomi ve Küreselleşme, Ed. Işık Kansu, *Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme*, 3. Basım, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 1997, s. 25,27.

girişimler olan, piyasalarına rekabet koşullarının egemen olduğu ve kâr olduğu bir alana dönüşecek.”²⁰⁶

Tabi bu yeni düzenin hiçbir sosyal boyutunun olmadığı en zengin ülkelerde bile kaldırımlarda yaşayan insanlar ve işsizler çoğalırken bu olumsuzluklara karşı çıkan protesto gösterileri her geçen gün artsa da uygulamalar şimdilik değişmiyor.²⁰⁷

5.2. Küreselleşmenin Medya Yolu ile Kültürel Yapı Üzerinde Etkileri

Küreselleşmenin kültürel boyutunu incelediğimizde bu konu ile ilgilenen teorisyenler, küresel kültür konusuna dikkat çekerek, kültürün ‘Yersizleşmesi’ nin (deterritorialization) kültürün melezeleştirilmesiyle ortaya çıktığını belirterek bu süreci global medya ve iletişim teknolojilerinin hızlandırdığını ve ortaya çıkan global kültürün basit ve yekpare olmaktan ziyade karmaşık ve yersizleşmiş bir kültür olduğunu ileri sürüyorlar. Bu kültürün ulusal devletten bağımsızlaşıp yersizleşmesinin ve zoraki bir yakınlaşma ve kozmopolit bir politika yoluyla gerçekleşen kültürel bir sürecin sonucu olduğunun altını çiziyorlar.²⁰⁸

Küreselleşmenin kültürel boyutu ile ilgilenen teorisyenlerle, uygulamacılar arasında farklı iki yaklaşım mevcuttur. Bunlardan ilkinde küreselleşme başlangıcı ve nihai hedefi belli homojen bir süreç olarak, ikincisinde ise küreselleşme heterojen, kültürler arası bir süreç olarak değerlendirilmektedir.²⁰⁹ Bu iki değerlendirme ışığında küreselleşme konusunun kültürel yapı ve medya üzerindeki etkilerini inceleyeceğiz.

Küreselleşmenin yaygınlaşmasında, farklı toplumların yönlendirilmesinde ve küresel güçlerin yerel alanlarda etkinlik kazanmasında, kültürel yapıyı nesnel ve niteliksel olarak değiştirmesinde en önemli faktör medya olmuştur. Uluslararası alanda telekomünikasyon haber ve yayın kuruluşlarını denetimi altına alan küresel güçler, daha sonra yerel medyayı yönlendirerek bölge coğrafyasında yaşayan toplumları, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi olarak etkilemişlerdir.

²⁰⁶ G. Kazgan, a.g.e., s.86.

²⁰⁷ G. Kazgan, a.g.e., s.87.

²⁰⁸ A. Rugman, a.g.e., s. 22.

²⁰⁹ Gönül İçli, Küreselleşme ve Kültür, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2001, Cilt 25, No 2, s.164; <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/47.pdf> (Erişim Tarihi: 18.07.2008)

Dünya üzerindeki yayınların %70'inin İngilizce olduğu düşünülürse, bu dilin insanların düşünsel ve kültürel anlamda biçimlenmesinde ve etkilenmesinde ne denli etkili olacağı tartışılmazdır. Bilgi kaynakları bu dilden oldukça toplum kültürü, toplumsal değer yargıları kaçınılmaz olarak yayıncıların değerler sisteminden ve yarattığı değerler dizisinden etkilenmektedir. Haber, sinema, TV filmlerinin menşei bu ülkeler oldukça bu etkilenmenin boyutu çok derinlere sirayet etmekte ve genç kuşaklardan başlayarak topluma ister istemez yerleşmektedir.²¹⁰

Medyanın bu anlamda ne kadar büyük bir güç faktörü olduğu ve küresel anlamda bu gücün ne kadar etkin olduğuna anlatan önemli örneklerden biri ünlü haber kanalı CNN'nin kuruluş öyküsü ve yayın politikasıdır.

Dünyanın en büyük haber kanalı olarak ün yapan CNN televizyon kanalının sahibi Ted Turner, henüz CNN'i kurmadan önce bütün servetini yeni gelişmekte olan kablolu TV ve iletişim uydularına yatırmış ve 1980'lerde iflasın eşiğine gelmişti. Fakat kısa bir süre sonra CNN (Cable News Network) televizyon kanalını kurarak yalnız ulusal değil, uluslararası alanda da bir güç odağı haline geldi. CNN öyle bir uluslararası dünya şirketi oldu ki, yayınlarında yabancı kelimesinin kullanılması yasaklandı. Çünkü bütün dünyayı haber ağı içine alan CNN için bundan böyle hiçbir şey yabancı olamazdı.²¹¹

Bu örnekte görüldüğü gibi CNN bugün bütün dünyada adeta bir haber tekeli oluşturmuştur. Küreselleşme hareketi de bu gücü çok önceden fark edip yerel medya kuruluşlarına yatırım yaparak kendi ulusal sınırlarının ötesinde kalan her alanda kendi düşünce sistemini kitlelere rahatlıkla iletmeye başladı.

Dolayısıyla bu durum, Dünya haberlerinin çoğunluğunun önde gelen birkaç haber ajansının ürünü olduğu gerçeğini ortaya çıkarmakta, bundan ötürü de gerçekleri kendi

²¹⁰ G. Kazgan, a.g.e., s.43.

²¹¹ Walter Lafeber, *Michael Jordan ve Yeni Küresel Kapitalizm*, (Çev., Aysel Morin), Cep Kitapları, İstanbul 2001, s. 9.

algıladıkları ya da yansıtmak istedikleri biçimde dünyada yayınlama tehlikesi doğmaktadır. Belki marjinal kaçmayacaksa biçimlendirmede güç sahibi oldukları iddia edilebilir.²¹²

Medyanın toplumlar üzerindeki bu olağanüstü etkileşimi akademik çevreler tarafından da çeşitli boyutları ile incelenmiştir. Bu konuda öne çıkan araştırmalardan biri olan Hüseyin Köse, Daniel Dougneux'un ve Bourdieu'nun medya ile ilgili görüşlerini ele aldığı kitabında bu yoğun etkileşimin küresel niteliği ve psikolojik yönlerini şöyle irdeliyor:

“Empatik manipülasyon*, medya hegemonyasının gizli bir görünümünü sunmaktadır. Bu manipülasyon türünde özdeşleşme, gizlice dayatılmış hegemonyaya farkında olmadan maruz kalmanın bir ön koşuludur. Dolayısıyla söz konusu hegemonyanın bilişsel yapılar üzerinde varlığını sürdürmesi ve gitgide meşruiyet kazanması için de, etkilerinin çabucak unutulmasıyla sonuçlanacak amnezik bir sürece gereksinmesi vardır. Özellikle görsel medyanın küresel düzeyde yaygınlaştırdığı görsel ideolojinin dayanakları, Bourdieu'ya göre, neo-liberal düşünceye empatik bir uzlaşma arayışının içinde aranmalıdır. Bilişsel yapıların medya içerikleriyle denetimi ve sonrasında yıkımı süreci ise Bourdieu'nun deyimiyle, temelde küresel düzeyde bir “suç ortaklığı toplumu” yaratımını amaçlamaktadır. Bu yüzdendir ki, Bourdieu'ye göre; ‘Medyayla suç ortaklığı etmiş patronlara, din adamlarına ya da gazetecilere güvenilmez, kendi erklerinin gizli temellerini açığa vuran çalışmalarının bilimselliğini övmek için bile olsa.’²¹³

Küresel güçlerin ulusal sınırlarının dışında, kendi çıkarlarının ve düşüncelerinin değişik ülke ve milletlerin toplumları tarafından kabul görmesi için öncelikle medyayı nasıl kullandığını irdelediğimiz bu kısa bölümden sonra, küreselleşmenin etkilediği diğer önemli bir toplumsal alan olan ulusal ve yerel kültür konusunu ele alacağız.

Küreselleşmenin kültürel boyutu iki yönlüdür. Bunun ilki tek tip bir tüketim kültürünün bütün dünya milletlerine egemen olması anlayışıdır. Bu egemenlik anlayışı uluslararası büyük şirketlerin veya markaların egemenliği olarak tanımlanmaktadır. İkincisi ise tüketim kültüründe uygulanmak istenen tek tip yaratma anlayışına karşılık, etnik köken ve mezhep ayrımcılığı basında alt-kültür olgusunun öne çıkarılması şeklindedir.

²¹² G. Kazgan, a.g.e., s.44.

* Daniel Dougneux'a göre “Empatik Manipülasyon” doğrudan doğruya kimlik üzerinde etkide bulunmayı amaçlayan ve beraberinde kimlik formunun yitimine yol açan amnezik (Bellek yitimi) bir güç olarak işlev görür.

²¹³ Denis Clerc, *Dechiffer Les Grands Auteurs De L'economie et de la Sociologie*, Tome 2, Paris 1997, s. 207., aktaran Hüseyin Köse, *Bourdieu Medyaya Karşı (İşbirlikçi, Zorba ve Çıtırkan Medya)*, Papirüs Yayınları, İstanbul 2004, s. 77.

Küreselleşmenin kültürel boyutunun bu ikinci yönü, her bir alt-kültür grubunun halen ait olduğu siyasal birlikten koparıp, özerk bir siyasal yapıya kavuşturma amacını taşımaktadır.

Küreselleşme olgusu, dünyanın küçülmesine ulus devletlerin egemenliklerinin kısıtlanmasına, terörün de küreselleşmesine, yerel ve ulusal kültürlerin zayıflamasına, gelir adaletsizliğinin küresel çapta derinleşmesine yol açarken, insan hakları ve demokratik kavramlar konusunda yeni açılımlar da getirmiştir.

İletişim-bilişim teknolojisinin imkânları sayesinde dünya ‘küresel bir köy’ haline dönüşürken ABD’nin egemenliği, devletler üstü örgütlenmeler, uluslararası tahkim, uluslararası sermaye, ulus devletlerin egemenlik yukarıdan sınırlarken, alt-kültür gruplarının özerklik eğilimleri ulus devletlerin siyasal yapısını zorlamaktadır.

Tek tip tüketim kültürünün giderek yaygınlaştırılması yerel ve ulusal kültürleri zayıflatmaktadır. Bu zayıflatıcı etki, gündelik yaşama kendi rengini veren yemek veya giyim kültüründen, kültürün taşıyıcısı olan dilin yozlaştırılmasına kadar çok çeşitli alanlarda yıkıcı etkiler yapmaktadır. Bu yıkıcı etkilerin sonucu kültürel kimlik yabancılaşmasıdır. Küreselleşme, zengin ülkeleri daha zengin, yoksul ülkeleri daha fakir yapan bir doğrultu izlemektedir. Bu durumun da küresel terörü giderek daha çok besleyebileceği gerçeğini doğurur.²¹⁴

Çok kültürlülük veya kimlik politikaları üzerinde yapılacak bir tartışmanın, kamusalın piyasalaşması ya da yurttaşlığın piyasalaşması süreçlerini ve sivil toplumun katılımı aracılığıyla oluşturulacak yerel ve küresel arasında kurulan ‘yeni’ ilişki modelini kapsamaması gerekir. Yine Freedland’ın tanımlamasıyla:

“...Kamusalın ve yurttaşlığın özelleştirme ve deregülasyon aracılığıyla piyasalaştırılması; işsizlik, esnek istihdam koşullarının yaratılması; çalışma ve sosyal güvenlik haklarının erozyona uğratılması; devlet ve yurttaşlar arasında ‘kamu hizmetlerinin sunumunu gerçekleştirecek piyasanın kurallarına göre işleyen araçlar konulması’, dolayısıyla yurttaş ve devlet arasındaki ilişkinin ‘tüketim esaslarına’ göre, klasik iktisadın ‘verimlilik’ ve ‘ücret karşılığı en iyi malın satın

²¹⁴ İ. Kutluer, a.g.e., s. 38-40.

alınması' kapsamında yeniden düzenlenmesi; yurttaşlığın önemsizleştirilmesi olarak sıralanabilir"²¹⁵

Bu küreselleşme ile kültür arasında bu karmaşık ve postmodern ilişki Anthony D.Smith tarafından özetle şöyle ifade ediyor: Postmodernizme değişik alanlarda atfedilen çeşitlilikle ifade etmek gerekirse, küreselleşme ile postmodernizmin birlikteliği, bir kültürel eklektizm* ve çok anlamlılık hareketi ya da standartdize ve uygun bir bilimsel teknolojiye eklenmiş yerel unsurlardan oluşan bir karışımdır. Derinliği olmayan kendi tüketim ve yaşam biçimini empoze eden bu kültür anlayışının temel amacı ülkeleri uluslararası küresel güçler için ticari bir pazar haline getirmektir.²¹⁶

Küreselleşen kültür konusunda en çarpıcı değerlendirme hiç kuşkusuz, Peter L. Berger ve Samuel P. Huntington tarafından yapılmıştır. Berger, küresel kültürün ne denli güçlü ve karşı konulmaz olduğunu şöyle betimliyor:

“Yükselen küresel kültür hem elit, hem de popüler araçlarla yayılmaktadır. Elit araçların herhalde en önemlisi, her yıl İsviçre'nin dağ sayfiyesi Davos'ta toplanan Dünya Ekonomi Zirvesi nedeniyle Samuel Huntington'ın çok yerinde olarak 'Davos Kültürü' dediği iş ve siyaset dünyası liderlerinin uluslararası kültürüdür. Bu kültürün ana lokomotifi olan uluslararası iş, aynı zamanda ekonomik ve teknolojik küreselleşmenin de lokomotifidir.”²¹⁷

Küresel kültürün en görünür biçimde dışa vurum aracının popüler kültür olduğunu söyleyen Berger, bu kültürün bütün dünyaya çokuluslu şirketler (örneğin: Adidas, McDonald's, Disney, MTV vb.) tarafından yayıldığını belirterek bu popüler kültürün büyük ölçüde yüzeysel olarak tüketildiğini, insanların inançları değerleri ve davranışları üzerinde derin etkiler bıraktığını itiraf etmektedir.²¹⁸

²¹⁵ M. Freedland, *The Marketization of Public Services*, Ed. C. Crouch, K. Eder, D. Tambini, *Citizenship, Markets and The State*, Oxford University Press, 2001, s. 90-99., aktaran Eren Deniz (Tol) Göktürk, *21.Yüzyılda Yurttaşlık ,Ulusal Devlet ve Küreselleşme*, SAV Sosyal Araştırma Vakfı, İstanbul 2006, s. 200.

* Farklı düşünce sistemlerinden seçilen öğretilerin ayrı bir sistem içinde birleştirilmesi.

²¹⁶ Anthony D. Smith, *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*, (Çev., Derya Kömürcü), Everest Yayınları, İstanbul 2002, s. 15.

²¹⁷ Peter L. Berger, *Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri*, Ed. Peter L. Berger ve Samuel P. Huntington, *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik*, (Çev., Ayla Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 11.

²¹⁸ P. L. Berger, a.g.e., s. 15.

Küresel kitle kültürü daha çok film sanayi, medya, reklam araçları, müzik klipleri gibi görüntüye dayalı sektörlerde gelişip, yaygınlaşan bir kültür olmuştur. Bu sektörlerin kitle üzerindeki etkilerinden anlaşıldığı gibi, bu kültür teknolojik olarak tüm yerküreyi kuşatma altına alabilme gücüne sahiptir. Bu kültürel bombardımandan etkilenmemek adeta imkânsızdır. Bu hissettirme ve benzetme gücünü arttıran faktörlerden biri de olayın başlı başına bir endüstri haline gelmiş olmasıdır. Bugün için ABD kültürel alandaki uluslararası alana açılma tecrübesiyle hem son derece karlı bir ticaret yapıp hem de kendisine sempatiyle bakan, kendisiyle ortak değerlere sahip bir dünya toplumu yaratma imkânına sahip olmaktadır.²¹⁹

Bu nitelik ve avantajlar, dünyada görülen ortak davranış kalıpları, zevkler, tüketilen mal ve hizmetlerdeki benzerlik, milli kimlik ve kültürlerin giderek ikinci planda kalması ve kozmopolit bir dünya kültürü ve toplumun oluşacağı öngörülerini ciddi bir gelişme olarak ön plana çıkarmaktadır.²²⁰

Bunun sonucunda müzik, kültür, edebiyat, resim gibi güzel sanat alanlarında önce büyük bir kalite düşmesi meydana gelmiş, hiçbir sanatsal ve kalıcı değeri olmayan bu eserler bu yeni ve tüketimi kışkırtan pop kültürün etkisi altında kalan kitleler tarafından benimsenmiştir. Bunun sonucunda toplum giderek klasik kültürün yapıcı ve didaktik niteliğinden uzaklaşmıştır.

Gelişmiş uydu sistemleri ve telekomünikasyon ağları vasıtasıyla batı kültürü tüketimi arttırma, sosyal ve siyasal konularda toplumları yönlendirmede büyük başarılar sağladılar. Günümüzün dünyasında artık çeşitli halklar batı merkezli bu yoğun etki altında kalarak Amerikalılar gibi yiyip içmeye, giyinmeye, eğlenmeye hatta konuşmaya ve yazmaya özen göstermektedirler.²²¹

Çokuluslu şirketlerin bu sistematikleşen kültür ihracı, bir zaman sonra dünya toplumlarını sınır ve kültür ayırımı yapmadan tek tipleştirerek, tek biçimli ve tek renkli bir hayat tarzına doğru yönlendirdiği görülmeye başlanmıştır.

²¹⁹ K. Şahin, a.g.e., s. 201.

²²⁰ K. Şahin, a.g.e., s. 202.

²²¹ W. Lafeber, a.g.e., s. 11,13.; F. Atasoy, a.g.e., s. 161-162.

5.3. Küreselleşme Karşısında Ulus Devlet ve Türkiye'nin Durumu

Küreselleşmenin en çok tartışılan boyutu, siyasal alanda ve daha çok ulus devlet modeline yönelik etkileridir. Siyasal alanda küreselleşmenin doğurduğu en önemli sonuç; klasik egemenlik esaslarında ortaya çıkan aşınma ve buna paralel olarak egemenlik anlayışında meydana gelen önemli değişimlerdir. Ulus devlet egemenlik yapılanması Westfalyan egemenlik çerçevesinde milli egemenlik anlayışıyla tesis edilen bir devlet modeli olmuştur. Westfalyan veya milli egemenlik esaslarının temelinde iç hukukta bağımsız olma (dış otoritelerin dışında tutulması) anlayışı en önemli ilke olma özelliği taşır. Ayrıca ulus devlet modeline şekil veren “milli egemenlik” ilkesi; devletin egemenliğini, herhangi bir üst otoriteye bağlı olmaksızın kurallar koyabilme, kararlar alabilme ve bu kural ve kararları uygulayabilme gücü olarak anlaşılmaktadır.²²²

Bu bağlamda küreselleşme, devletlerin bağımsız politika geliştirebilme güçlerini zayıflatmaktadır. Çünkü küresel finans ve sermaye odaklarının baskıları buna engel olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin, giderek artan ekonomik bağımlıkları nedeniyle dış politika oluştururken dış borç ve yabancı sermaye ihtiyaçlarını göz önde tutmaları bağımsız bir politika geliştirmelerini zorlaştırmaktadır. Özellikle devletlerin kontrol gücündeki zayıflamaya paralel olarak, kısa vadeli yabancı sermayenin her an için hızla ülkeyi terk etme imkânına sahip olması ki bu durum bir ülkeyi makro anlamda çok zor duruma düşürebilme riskini artırmakta ve sadece ekonomik alanda değil her açıdan bağımsız politika geliştirmesine engel olmakta ve ülkelerin ekonomik bağımsızlığının düzeyini düşürmektedir.²²³

Bu konuda fikir birliğine varan bazı akademik çevreler, bu engel olma ve zayıflatma durumunun da sürekli kuzey lehine geliştiğinin altını çizmektedirler. Ayrıca

²²² Özkan Gürsel, “Avrupa Birliği Hukuku ve Milli Egemenliğin Devri”, 2023, Sayı 16, Ağustos 2002, s. 35., aktaran, K. Şahin, a.g.e., s. 93.

²²³ Eric Helleiner, *Sovereignty, Territoriality and the Globalization of Finance*, Ed. A. D. Smith, J. D. Solinger ve C. T. Steven, *States And Sovereignty In The Global Economy*, Routledge 1999, s. 139-151, Routledge., aktaran K. Şahin, a.g.e., s. 95.

küreselleşmenin merkez-çevre, kuzey-güney, gelişmişlik-az gelişmişlik uçurumunun daha da büyüdüğüne de dikkat çekmektedirler.²²⁴

Merkez ülkeler, çevre ülkelere “demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi” ihraç ederken çevre de kendi ulus devleti halkın ihtiyaçlarını karşılamak yerine ne getirip götürdüğü belirsiz uluslararası sermayenin gereklerini karşılamada öncelik gösteriyorsa ve bunları gerçekleştirirken kendi halkının gerçeklerini göz ardı ediyorsa bunun demokrasi kavramına uygunluğu her zaman tartışılabilir.

Özellikle Arjantin, Brezilya, Türkiye gibi sık sık krize giren ülkelere iç-dış borçlar artarken ve ülkeler IMF’in dış borçlarını ödemeye öncelikli politikalar izleyip iç ekonomiyi daraltıcı politikalar izlediği takdirde ulus devletin kendi halkının ihtiyaçlarını karşılayamayacağı bir gerçektir.

Küresel güçler, ağır borç altındaki ülkelere IMF ve Dünya Bankası kanalıyla ağır baskılar uygulanmaktadır. Bütçe harcamalarından tasarruf adı altında devlet teşkilatını küçültmek, dolayısıyla memur sayısını azaltmak ve en önemlisi ise merkezi devletin güçlü olduğu, dışarıya karşı direnme gücünün olduğu yerlerde ‘eyalet sistem’ine dayalı federal yapıya benzer sistemler yaratma çabasındadırlar. Amaç ulus devleti güçsüzleştirip baskı altına almak ve direnme gücünü zayıflatmaktır. Bu doğrultuda demokrasi getirmek belki de ulus devlet direncini kırmanın bahanesidir.²²⁵

Jurgen Habermas gibi yazar ve araştırmacılar daha da ileri giderek küresel sürecin ulus devletlerinin sonunu getireceğini ileri sürmüşlerdir. Habermas, iktisadi küreselleşme karşısında milli devletlerin rekabet gücünün giderek sınırlandığını dikkat çekerek, milletler ötesi modelin, en güçlü siyasi aktörleri bile pazarları haline getirdiğini ve küreselleşmenin ulus devletlerin elindeki imkânları teker teker aldığını belirtiyor. Ulus devletin himayecilik anlayışının artık sona erdiğini ileri süren Habermas, ülke içindeki ekonomiyi himayecilik yolu ile korumaya çalışmasının getirdiği masrafların bugünkü dünyanın reel ekonomi

²²⁴ Gökhan Koçer, Küreselleşme ve Uluslararası İlişkilerin Geleceği, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C 1, S 3, 2004, s. 27., aktaran M.H. Caşın, U. Özgöker ve H. Çolak, a.g.e., s. 47-48.

²²⁵ G. Kazgan, a.g.e., s.132,133.

koşulları nedeniyle çok artmış olması nedeniyle ulus devletlerin bunu karşılayamayacak duruma geldiğine dikkat çekiyor.²²⁶

Anlaşıldığı üzere küreselleşme ulus devlet ilişkileri konusundaki farklı yaklaşımların ortak noktası, küreselleşme olgusunun ulus devlet üzerinde sarsıcı bir etkisi olduğu görüşüdür. Kimi akademisyenlere göre bu sarsıcı etki gelecekte ulus devletlerin ortadan kalkmasına neden olacaktır görüşüne, Erol Manisalı şöyle karşılık veriyor:

“...Ulus devlet öldü savı kesinlikle geçerli değildir. Sadece yeni yapılanmalar içinde, ulusal çıkarları gözetme yöntemleri değişmektedir. Gelişmiş ülkeler, işin özünde, kendi toplumsal refahlarını ‘ve ulusal çıkarlarını’ daha da ileri götürmek için yeni araçlar kullanmaktadırlar.

Değişen sadece araçlardır. Küreselleşme ve ‘Yeni Ekonomi’, bu araçların süslü sözcüklerle ifadesinden başka bir şey değildir...

...Somut örneklere bakalım: ABD ulusal ve stratejik çıkarlarını, ‘az silah-çok ekonomi’ anlayışı içinde yürütüyor. AB, dünya ve ABD karşısındaki konumunu korumak ve güçlendirmek için daha yoğun bir örgütlenme içinde, kendi bağımsız ordusunu koruyor (AGSK- Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği), AB Merkez Bankası’nı, AB parasını (Euro) oluşturuyor. Mikro bazda ise Airbus’tan Eurosat’a kadar kendi etkinliğini arttırmaya çalışıyor. Ticaret savaşının yeni silahlarını geliştiriyor, dış ticarete ‘tarife dışı engeller’ oluşturuyor. Bir bakıma, Avrupa Birleşik Devletleri ulusçuluğunu örgütüyor.

Çin, Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olmak istiyorsa bu, sınırlarını kaldırmak için değil 1990 sonrasının yeni gelişmelerinde ulusal çıkarlarını bu yolla daha iyi koruyacağını düşündüğü, daha fazla mal satacağına inandığı içindir.

Esas hedefi, ulusal çıkarlarını korumaktır. Bu da, ulus devlet anlayışının özünde aynı kaldığını, sadece kullanılan araçların değiştiğini gösterir.”²²⁷

Küreselleşmenin getirilerinden biri de İnsan Hakları kavramıdır. Bu konuda Gülten Kazgan’ın değerlendirmesine göre; Merkez’in isteklerini çevre’ye dayatmak için kullandığı diğer bir konu da ‘İnsan Haklarına Saygı’ savıdır. Bu herkes için eşit olması gereken bir konu olmasına karşın, Batı’nın Bosna – Hersek’teki çatışmayı Müslüman - Hıristiyan savaşı olarak algılaması ve kıyıma seyirci kalması bu savın havada kalmasına sebep olmaktadır. Merkez ülkeleri çevre ülkelere karşı bir uygulama getirmek istiyorsa,

²²⁶ J. Habermas, a.g.e., s. 64-65.

²²⁷ E. Manisalı, a.g.e., s. 25-26.

hemen insan hakları ihlallerini öne sürmektedirler. Kendilerinin buna riayet ettiği ama çevre ülkelerinin riayet etmediği varsayımını kabul ediyorlar. Oysa ABD, Afganistan ve Irak'ı bombalarken Fransa ve Rusya Irak'taki petrol çıkarları için tepki gösterdiler. Almanyada Fransa'yı izledi ama Avrupa'nın diğer hiçbir ülkesinden ses çıkmamaktadır.²²⁸

Dolayısıyla kendilerinin riayet etmedikleri demokrasi ve insan hakları kavramları ulus devletleri baskı altına almak için taraflı şekilde kullanılmaktadır.

Kapitalizm, ulus devlet ve temsili demokrasi birlikteliği, küreselleşme sürecinde Batının gelişmiş ülkeleri ile gelişmekte olan ülkelerde farklı sonuçlara yol açmıştır. Bu doktriner anlamda liberalizm tartışmaları ve ulus devletin işlevlerinde ortaya çıkan değişmelerin temsili demokrasiyle doğrudan ilişkisi açısından önem taşımaktadır. Ulus devletin ekonomik ve siyasal işlevlerindeki değişmeler, Batıda demokrasinin geliştirilmesiyle aşılmaya çalışılmıştır. Ancak bunun bir çözüm olabileceği kesin olmadığı gibi, yeni süreçte yerelleşme ve bölgeleşme eğilimlerinin hızlı bir biçimde artış gösterdiği gözlenmektedir.²²⁹

Ulus devletin istihdam programları aşırı borçlanma nedeniyle artık milli sınırlar içerisinde istenilen sonuçların alınmasına engel teşkil etmektedir. Bu durum da ulusal yapıyı küresel rekabete açma politikalarının gereksinimine yol açmaktadır. Bunun için yeni sanayi politikalarının takip edilmesi, araştırma ve gelişmenin, yeniliklerin teşvik edilmesi, iş gücünün daha kaliteli hale getirilmesi ve iş piyasalarının küresel koşullara göre yeniden düzenlenmesi gibi önlemler istemektedir.²³⁰

Ulus devlet, tek başına küreselleşme karşısında çeşitli nedenlerle küçük ve güçsüz konumdadır. Tek başına yeterli olmamakla birlikte, küreselleşmenin getirdiği olumsuz etkilere karşı gene ulus devleti geliştirerek ve bu arada yerelleşme, çok kültürlülük gibi araçları işlevsel kılarak mücadele edilebilir. Özellikle demokrasilerini tam olarak inşa etmemiş olan mevcut ulus devletler, yerelleşme ve çok kültürlülük üzerinde küreselleşmeye nazaran daha yıkıcı ve bastırıcı etkiye sahiptirler. O halde önce gerçeğin

²²⁸ G. Kazgan, a.g.e., s.139.

²²⁹ K. Görmez , a.g.e., s. 41.

²³⁰ J. Habermas, a.g.e., s. 64-65.

kavranması ve bu tavrın değişmesi gerekmektedir. Bunun için de laik, demokratik, sosyal hukuk devletine ihtiyaç bulunmaktadır.²³¹

Küreselleşme olgusunun güçlü etkisi nedeniyle ulus devletlerin egemenlik anlayışında da önemli değişmeler meydana geldiğini savunan görüşlere göre ise; ulus devlet artık, kendi otoritesiyle, belirli bir toprak parçası üzerinde, tüm boyutlarıyla politik sonuçlar yaratmaya muktedir, 'yöneten' bir güç olarak değil, yönetim biçimlerinin önerildiği, meşrulaştırıldığı ve kontrol edildiği bir konum olarak görülmesi gerekmektedir. Günümüzde ulus devlet, gücün dünya düzeyinde yerel düzeylere uzandığı karmaşık bir sistemde, bir güçler ve politik ajanlar sınıfıdır; ancak, toprak ve nüfusla ilişkilerinden ötürü bir merkezîyet taşımaktadır.²³²

Bundan da anlaşılacağı gibi küreselleşme şimdiye kadar ulus devletin elinde bulunan ekonomi ve politik enstrümanları birer ikişer elinden alarak varlığını zayıflatmaktadır.

Bu zayıflatılmanın bir sonraki aşaması da günümüzün pozitif uluslararası hukuk bakımından, ülkesel bütünlüğüne veya siyasal bağımsızlığına karşı kuvvet kullanılması ya da ulusal birliğin kısmen ya da tamamen bozulmasına yönelik eyleme geçmede devletlerin elinin bağlı hale getirilmesidir. Örneğin 1993 yılında Viyana'da toplanan İnsan Haklarına İlişkin Dünya Konferansı'nda kabul edilen iki belgeden biri olan Viyana Bildirgesi'nde her halkın kendi kaderini tayin hakları için BM Antlaşması uyarınca, her 'meşru' harekete başvurma haklarının tanındığı beyan edilmiştir.²³³

Uluslararası hukuk açısından ulus devlete karşı azınlıkların gerçekleştirdiği hareketler genel anlamda hak talebi olarak algılanmaktadır. Bu durumun hızlanarak devam etmesi, dünyada yaşanan gelişmeler, birden çok etnik yapıdan oluşan devletlerin dağılarak 'homojen' birimler haline gelmesine neden olacaktır. Bu durum ise çok sayıda devletlerden oluşan bir yapıya doğru gidişi ve dünya devletlerinin temel aktör olma konumlarının

²³¹ Ahmet Özer, *11 Eylül ABD, Türkiye ve Küreselleşme*, Peri Yayınları, İstanbul 2003, s. 31.

²³² P. Hirst ve G. Thompson, a.g.e., s. 225.

²³³ Turgut Tarhanlı, *Kendi Kaderini Tayin Hakkı ya da 'Öteki'nin İradesi*, Ed. Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul 1994, s. 508., aktaran Y.F. Şen, a.g.e., s. 241.

zayıflayacağı anlamına gelir. Bu devletlerin yerini ise uluslararası şirketlerin, gruplar ve dinsel cemaatlerin dolduracağı yönünde tahminler yapılmaktadır.²³⁴

Küreselleşme ve ulusal devlet arasındaki ilişkileri çözümlenmeye çalışan yaklaşımları içlerinde barındıran çeşitliliğe rağmen ikiye ayırmak mümkün. Bunlardan ilki küreselleşme ile birlikte dünyanın ekonomik olarak bütünleştiğini ve dolayısıyla küreselleşmenin toplumsal, siyasal ve yönetsel alanlarda ‘tarihsel olan bir dönüşümü’ tetiklediğini varsayan yaklaşım. İkincisi ise, ekonominin bütünleşmesi olarak adlandırılan sürecin, kapitalist ekonomik sistem ortaya çıktığı andan itibaren var olan sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması niteliği ile ilgili olduğunu, dolayısıyla sürecin yeni olmadığı gibi ‘dönüşümü’ de içermediği yaklaşımdır.

Bu iki yaklaşımı birbirinden ayıran temel neden; devletin egemenliğinin nasıl tanımlandığı ve bu egemenliğinin hem ulusal hem de uluslararası dayanaklarının neler olduklarıdır. Devlet ya da uluslararası sistemi ‘evrensel olarak tanımlanmış şeylerin doğal düzeninin bir parçası’ olarak sunan yaklaşım devleti doğal bir biçimde ‘meşru olarak güç kullanma yetkisini tekelinde bulunduran bir kurum’ olarak tanımlar. Ayrıca, içeriye dönük egemenlik belirli bir toprak parçası ve insanlar üzerinde üstün otoriteye işaret ederken, dışa dönük egemenlik ise daha çok dış otoritelerden bağımsızlık olarak gelişen otoriteyi anlatır.²³⁵

Ulusçuluğun ilk ortaya çıktığı dönemde devrimci ve ilerici bir siyasi akım olduğunu ancak tarihi süreç içinde değişim geçirdiğini savunun Hobsbawm’a göre, 19. yüzyılın sonunda ulusçuluk bütünleştirici niteliğini yitirmiş, tam aksi bir biçimde, dışlayıcı ve parçalayıcı bir nitelik kazanmıştır. Bu aşamada, devlet ve siyasi yapı yerine dil ve etnik köken unsurlarının ulusçuluk kavramının en önemli yapı taşları haline gelmiştir.²³⁶ Bu gelişmelerin sonucunda da ulusçuluk, sağcı ve tutucu bir siyasi akım haline dönüşmüştür.²³⁷ Bununla beraber Hobsbawm, Milliyetçiliğin de artık 19. yüzyıl ve 20.

²³⁴ Y.F. Şen, a.g.e., s. 241.

²³⁵ Hedley Bull, *The Anarchical Society A Study of Order in World Politics*, Columbia University Press, New York 1977, s. 8.; E. D. (Tol) Göktürk, a.g.e., s. 128.

²³⁶ E. J. Hobsbawm, *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik “Program, Mit, Gerçeklik”*, (Çev., Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993, s. 132.; O. Erözden, a.g.e., s. 30.

²³⁷ O. Erözden, a.g.e., s. 31.

yüzyıl başlarında olduğu gibi global bir programı temsil etmediği, olsa olsa başka gelişmeleri karmaşıklaştıran bir katalizör durumuna geldiğini söylüyor. 20. yüzyıl sonunda ve 21. yüzyıl başındaki dünya tarihinde yeri olamayacağını ileri sürüyor.²³⁸

Küreselleşmenin ulus devletlerle ilgili bu negatif değerlendirmelerine karşılık, günümüzün dünyasında ulus devletlerin önemini koruduğunu savunun çeşitli görüşler konunun tartışılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu konuda ki önemli üç noktaya da Hirst ve Thompson, kitabında şu şekilde yer veriyor:

- 1- “Uluslararası ekonominin küreselleşmiş ekonomik sistem modeline uymadığı doğruysa, hem ulusal hem uluslararası düzeyde ulus devletler ekonomik yönetişimde önemli rol oynayacaklardır.
- 2- Yeni uluslararası pazar yönetişimi biçimleri ve diğer ekonomik süreçler, başlıca ulusal yöntemleri gerektirmektedirler, ancak yeni bir rolle: Devletler artık daha az ‘egemen’ varlıklar olarak işleyeceklerdir, uluslararası ‘idare’ye de daha çok katılacaklardır. Ulus devletin esas işlevi, ulusüstü ve ulusaltı yönetim mekanizmalarının sorumluluklarını tanımlamak ve meşrulaştırmak olacaktır.
- 3- Devletin sınırlar üzerindeki özel kontrolü uluslararası pazarlar ve yeni medyalar nedeniyle azalmış olsa da, sınır kontrolünün büyük bir kısmının sağlanmasında, kitlelerin denetiminde temel rol hâlâ devlete aittir. İnsanlar paradan, mallardan ve fikirlerden daha az hareketlidirler: Bir bakıma ‘uluslaşmış’lıklarını korurlar; pasaportlara, vizelere, oturma izinlerine ve işgücü vasıflarına tabidirler. Kendi nüfusunun içinde yaşadığı sınırların sahibi olarak demokratik devletin oynadığı rol, ona uluslararası düzeyde kesin bir meşruiyet kazandırır, adına konuştuğu nüfus üzerinde başka hiçbir ajanın sahip olamayacağı bir meşruiyettir bu.”²³⁹

Bu önemli hususlardan da anlaşılacağı üzere küreselleşmeyle ortaya çıkan meşruiyet açıklarını tamamlayacak olan organizasyonun, ulus devlet olacaktır. Böylece, ulus devletin, meşruiyet birimi olarak önemi her zaman koruyacağı göz ardı edilemez bir gerçektir.²⁴⁰

Küreselleşme süreci ile birlikte dünya ekonomisinin bütünleşeceği, milliyet farklılıklarının ortadan kalkacağı yönünde görüşler ileri sürülmüştür. Bunlar Sovyetler Birliğinin yıkılması ve bilişim devriminin sunduğu teknolojik imkânlar sonucu ortaya çıkan gelişmelerdir. Bu gelişmelerin milli ekonomileri, milli devletleri ve milletlerarası sınırları ortadan kaldıracığı iddiası ve beklentisi 1990’larda üst düzeye çıkmıştır. Fakat görüldüğü gibi dünya

²³⁸ E. J. Hobsbawm, a.g.e., s. 223.

²³⁹ P. Hirst ve G. Thompson, a.g.e., s. 204.

²⁴⁰ K. Şahin, a.g.e., s. 250-251.

ekonomisinde tamamen bütünleşme sağlanamamış, milliyet farklılıklarını da ortadan kaldırılamamıştır.²⁴¹

Ulus devletlerin tarihte hiç olmadığı kadar küresel güçlerin etkisi altına girdiğini savunun T. L. Fridman'nın konuyla ilgili görüşlerine göre; küreselleşmenin kendine özgü bir güç yapısı bulunmaktadır. Bu soğuk savaş döneminden çok daha karmaşık bir yapıdır. Soğuk savaş sistemi tümüyle ulus devletler üzerine kuruluydu ve bu güç dengesi ABD ile Sovyetler Birliği arasındaydı. Oysa günümüz yüzyılındaki küreselleşme sistemi, birbirini tamamlayan üç denge üzerinde kurulu. Küreselleşme sisteminde artık tek süper güç ABD'dir. Diğer devletlerin tümü farklı ölçüler içinde bu güce bağlı bulunuyor. Küreselleşme sisteminin dengelerinin ikincisi ise ulus devletler ile küresel piyasalar arasındadır. Bu küresel piyasalar bilgisayarın bir ucundan diğerine milyonlarca para aktaran yatırımcılardan oluşuyor. Bu küresel piyasaların belirleyici gücü aynı zamanda küreselleşmenin gücünü de göstermektedir. Amerika üzerinize bomba atarak sizi nasıl yok etme gücüne sahipse, uluslararası piyasalarda tahvillerinizin değerini düşürerek sizi yok edebilir. Diğer bir üçüncü denge ise bireyler ile ulus devletlerarasındaki dentedir. Küreselleşme, insanların dolaşımını ve erişimini kısıtlayan duvarların pek çoğunu yıktığı ve aynı zamanda dünyayı iletişim ağlarıyla donattığı için gerek piyasaları gerekse ulus-devletleri etkileme açısından bireylere tarihte hiç olmadığı kadar büyük bir güç kazandırmıştır.²⁴²

Hirst ve Thomson küreselleşmenin baskısı altındaki ulus-devlet modelinin bu süreçte yeni bir rol üstlendiğini belirterek, paradoksal bir şekilde dünya ekonomisi uluslararasılaştığı ölçüde ulus devlet ihtiyacı ortaya çıkar. Fakat ulus devletler geleneksel görünimleri ile tek egemen güç olarak değil, uluslararası yönetim düzeyleri ve gelişmiş dünyanın eklemelenmiş halkaları arasındaki kaçınılmaz bir bağlantı mekanizması olarak belirir. Devletlerin, yukarı doğru uluslararası düzeye; aşağı doğru ulus altı ajanlara dağılma pratikleri ve politikaları yönetim sisteminini bir arada tutacak eklem yerleridir. Ulus devlet bu 'bileşme' işleminin merkezidir.²⁴³

²⁴¹ Robert Boyer, *The Convergence Hypothesis Revisited: Globalization but Stil the Century of Nation*, Ed. S. Berger ve R. Dore, *National Diversity and Global Capitalism*, Cornell Universtiy Pres, NY 1996, s. 57., aktaran F. Atasoy, a.g.e., s. 389.

²⁴² T. L. Friedman, a.g.e., s. 35-36.

²⁴³ P. Hirst – G. Thompson, a.g.e., s. 219,227.

Küreselleşme ve ulus-devlet tartışması ile ilgili olarak ileri sürülen yaklaşımlardan biri de ulus devletin içeride otoritenin, egemenlik alanının, meşruiyetin ve düzenin kaynağı, dış ilişkilerde ise diğer devletlerle eşitlenen bir güç odağı konumunu koruduğu görüşüdür. Bu durum devletin önemini azaltmamakta ancak bazı işlevlerinde değişikliklerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Örnek olarak asli görevi ulusal güvenliğin sağlanması yerine ulus devlet giderek daha yoğun şekilde ekonomik ve bölüşüm sorunları ile uğraşmalarının gerektirmektedir. Artan uluslararası ilişkiler ulusal devlete olan ihtiyacın daha da artmasına ve dolayısıyla küreselleşmenin hız kazandığı günümüzde ulus devletin etkisini azaltmayı tam tersi çoğalmasına neden olmaktadır. Kısaca ulus devletler, değişen koşullara uyum sağlayarak küresel bir dünyada da merkezi ve belirleyici olma rollerini sürdürecek güç ve otorite kaynağı olarak varlıklarını korumaktadırlar.²⁴⁴

Ulus ve ulusçuluğun modern devletlerin en belirgin özellikleri olduğunu yazan Giddens ise, bu iki orijinal kavramın oluşumu arasında rastlantısal olmayan bir bağlantı bulunduğunu belirterek “uluslar olmadan ulusalcılık olmaz” diyerek, modern dünyada ulus devlet ve ulus birlikteliğinin altını çiziyor.²⁴⁵

Küreselleşme olgusuna karşı, ulus devlet kavramının içerdiği en büyük özelliğin bireylere milli bir kimlik kazandırdığı görüşünü savunan Anthony D. Smith’a göre; İnsanoğlu’nun paylaştığı bütün kolektif kimlikler arasında milli kimlik, belki de en temelli ve kapsamlı olanıdır. İdeolojik bir hareket olarak milliyetçilik sadece yerkürenin her köşesine nüfuz etmiş olmakla kalmıyor; dünyayı ‘milli devletler’ olarak bir bölünmüşlük haline getiriyor. İşte bu noktada milli kimlik, sınıf, ırk, din gibi kolektif kimliklerin üzerine çıkıyor. Milli kimlik bu özelliği nedeniyle modern dünyada temel bir konuma oturmuştur.²⁴⁶

Fahri Atasoy da ulus devletlerin üzerindeki küresel baskının boyutlarını ve Ulus Devlet yapısının geleceği konusunu şöyle değerlendiriyor:

²⁴⁴ Meryem Koray, *Küreselleşme ve Ulus Devlet*, Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul 2001, s. 35-36.

²⁴⁵ Anthony Giddens, *Ulus-Devlet ve Şiddet*, (Çev., Cumhur Atay), Devin Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 159.

²⁴⁶ A.D. Smith, *Milli Kimlik*, a.g.e.,s. 221,223.

“Gelişmiş ve zengin ülkeler arasında bile gerçekleşemeyen bütünleşme, çok fakir ülkelerle hiç sağlanamamaktadır. Dolayısıyla bütünleşmeyi destekleyen bütün delillere rağmen milliyet farklılıklarını ortadan kaldıracak bir global gelişme görülmemektedir.

...Küreselleşme olgusunun dünyayı küçülttüğü, hızlandırdığı, etkilediği bir gerçektir. Fakat bunun bir hegemonya ve homojenleştirme projesi olarak sürdürülmesi beraberinde haklı tepkileri ve meydan okumaları getirir. Milli devletleri ve kültürleri dünya üzerinden silme, rollerini ortadan kaldırma, varlıklarının tehdit etme kendiliğinden bir milliyetçilik dalgasını harekete geçirmektedir. Bu durum gittikçe küçülmüş ve bölünmüş lokal devletlerin gücünü aştığında, tarihsel, kültürel ve coğrafi olarak birbirine yakın güçlerin birleşmeleri ve dayanışmaları ile ‘globalleşmeyi’ ortaya çıkarır. Burada tarihsel, kültürel ve siyasi olarak güçlü ülkeler ön plana çıkarak önemli roller üstlenme eğilimi göstermektedirler. Bölgesel ve tarihsel güçlerin küreselleşen dünyada tek süper güce rağmen neler yapabilecekleri ve tarihsel süreçte hangi rolleri üstlenecekleri yaşadığımız dünyanın sosyal gerçekliğinde görülecektir.”²⁴⁷

Prof. Dr. Erdinç Tokgöz’ün ulus devlet ve küreselleşme konusundaki değerlendirmesinde öne çıkan teknik gelişmeler özetle şöyle açıklanıyor; Dünya ekonomisinin işleyişine bakıldığında oyun kurallarını belirleyen ulus devletlerin varlığından rahatsız olan, yani ekonomik ve siyasal sınırları kaldırmaya çalışan üç önemli gücün bulunduğunu görüyoruz. Bu görüşler sırasıyla:

- 1- Uluslararası finansal kuruluşlar,
- 2- Mal, hizmet ve teknoloji üreten çokuluslu şirketler,
- 3- Uluslararası denetim ve değerlendirme kuruluşları.

Bu üç kümede yer alan kurum ve kuruluşlar G-7(G-8)’ler dışındaki tüm ülkeler üzerinde öylesine etkindirler ki, ülkelerin iç hukuk düzenini istedikleri yönde değiştirebilirler. Örneğin çokuluslu şirketler ‘özellikle enerji alanında yatırım yapmakta nazlandırılan’ Türkiye’den ‘Tahkim Yasası’nın çıkarılmasını istediler ve bu yasa TBMM’de hemen çıktı. Bu durum sadece Türkiye’de değil tüm diğer ülkelerde de görülmektedir. Artık ulus devletinin sınırlarını iç hukuka sarılarak korumak mümkün görünmemektedir.²⁴⁸

Robert Cooper, modern dünyada ulus devletlerin kaosu önleyici rolüne dikkat çekerek konuyu şöyle değerlendiriyor:

²⁴⁷ F. Atasoy, a.g.e., s. 389-390.

²⁴⁸ E. Tokgöz, a.g.e., s. 29.

“Devletler çöktüğü zaman yönetimini suçlar devralır. Devlet sorunsuz çalıştığında güç ve iktidar üzerinde hâkimiyet kurar. Güç üzerinde hâkimiyeti kaybettiğinde, hukuk da hükmünü yitirir ve yerini özelleştirilen şiddet ve kişisel çıkarlar alır. Modern öncesi devletler genellikle kaynakların kontrolü için bir dizi anlaşmazlığa sahne olurlar. Baştaki iç savaş daha sonra herkesin herkesle savaşı olur.”²⁴⁹

Francis Fukuyama ise küreselleşme sürecinin bütün etkilerine karşın ulus-devletlerin varlıklarını sürdürmeye devam edeceği görüşünü şöyle özetliyor:

“Egemenliğin günbatımını öne sürenler –ister sağ kanatta, serbest piyasaların savunucuları; ister sol kanatta, çok taraflılık yandaşları olsunlar- günümüz dünyasında ulus devlet egemenliğinin yerini neyin alacağını açıklamak zorundadır...”

...Net bir cevabın yokluğunda ulus devlet egemenliğine geri dönmekten ve bir kez daha devleti nasıl daha güçlü ve verimli kılabileceğimizi anlamaya çalışmaktan başka seçeneğimiz yok.”²⁵⁰

Küreselleşme olgusu böyle iyimser ve kötümser tarafları ile tartışılırken küreselleşme, evrensel nitelikli boyutlarını ve etkileşim alanlarını her geçen gün biraz daha arttırmaktadır. Küreselliğin etkilediği bu alanları kısaca incelediğimizde küresel olgunun ne denli derin ve geniş bir boyut kazandığını görebiliriz. Bu karşı konulması olanaksız etki alanlarının başında ulusların güvenlik kavramı gelmektedir.

Soğuk savaş sonrası güvenlik kavramının içeriği değişmiş ve hacmi genişlemiştir. Bugüne kadar geleneksel anlamda ulusal güvenlik, askeri kavramları ifade etmekteydi. Ama güvenlik anlayışındaki değişim, kavramın içeriğini de değiştirmiştir. Devletin güvenliğinden insanın güvenliğini esas alan küresel güvenlik anlayışına geçiş, ulusal güvenlik politikalarında da değişime neden olmuştur. Bu gelişme, ülkelerin savunma ve güvenlik politikalarını yakından etkilemiştir. Ayrıca Askeri küreselleşme son yüzyılda gözle görülür bir artış göstermiştir. Bu da jeopolitik rekabet ve büyük güçlerin emperyalizmi, uluslararası ittifak sistemlerinin gelişmesi, uluslararası güvenlik yapılanmaları, askeri teknolojilerin gelişmesiyle dünya silah ticaretinin ortaya çıkması ve nükleer silahsızlanma gibi küresel rejimlerin ortaya çıkması şeklinde meydana gelmiştir.

²⁴⁹ Robert Cooper, *Ulus Devletin Çöküşü Yirmibirinci Yüzyılda Kaos ve Düzen*, (Çev., Berrin Karahan), Güncel Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 73.

²⁵⁰ F. Fukuyama, a.g.e., s. 141-142.

Jeostratejik olarak askeri küreselleşme dünyayı daha çok birleştirmektedir.²⁵¹ Bugün, ekonomik, sosyal ve teknolojik güçler ve etkiler, uluslararası ilişkileri, politikanın doğasını, kamu politikalarını, kamu yönetiminin işleyişini olduğu kadar, milli devletin yapısını ve kurumsal ilişkilerini etkilemekte ve değişimlere yol açmaktadır.²⁵²

Küresel olgunun ulus devletlerin yapısı üzerinde önemli ölçüde olumsuz etkiler açtığı yolundaki görüşlere karşılık Jürgen Habermas, kapitalizmin bu gün küresel bir boyut kazandığını söyleyerek bu olgunun artık milli ekonomilere ve milli sistemlere nüfus ettiğini işaret ederek konuyu şöyle irdeliyor.

“...Bir değer yapısı veya ahlak öğretisi olmaktan daha çok, sermaye ilişkilerini içeren küreselleşmenin, milli devletlerle olan münasebeti ne anlama gelmektedir? Çokuluslu şirketlerin dünya sahnesinde oldukça etkin olduğu, herhangi bir ülkeden ellerini çektiklerinde ülke ekonomisinin felç olmasına ve ciddi krizlerin yaşanmasına vesile oldukları bu dönemde küreselleşme, milli-devlet yapısını tehdit etmektedir veya bazılarının iddia ettiği gibi ‘daha az devlet, daha çok özgürlük’ mü talep etmektedir? Kuşkusuz, kapitalist dünya ekonomisi oldukça iyi örgütlenmiştir; lakin milli-devlet gibi bir partneri yok etmeyi veya çökertmeyi göze alabilecek kadar cesur mudur? Geçtiğimiz yüzyılın özellikle son çeyreğinde belirtileri iyiden iyiye gün yüzüne çıkan devlet yapılarındaki zayıflama, kimileri tarafından sevinçle karşılanırsa da, aslında kapitalist dünya sistemi, için bir zaaf teşkil etmekteydi, zira sistemin en önemli sacayaklarından biri olan devletlerarası yapı zarar görmekte ve bu durum sistemin tümünü olumsuz yönden etkilemekteydi. Ulusaşırı şirketler güçlü devlet kurumları, özellikle merkez alanlarda güçlü devlet kurumları olmadan faaliyetlerinin yürütemezler, güvenliklerini sağlayamazlar, nispî tekeller oluşturamazlar ve rekabet edemezler. Güçlü devlet yapıları; kapitalizmin garantisi, yaşam alanı ve büyük karların elde edilmesinde vazgeçilmez öneme sahip unsurlarıdır. Güçlü devlet yapıları olmaksızın sermayenin sonsuz birikimi mümkün değildir.

Modern kapitalizm hiçbir zaman, devlet yapılarının nasıl bir kimliğe ve ideolojiye sahip olduğuna bakmamıştır. Herhangi bir devlet kurumunun totaliter olması, faşizan olması; teokrasi veya demokrasiyle yönetilir olması, onun için önemli değildir. Kendine has yasaları olan bu sistem için tek geçer unsur; mevcut devlet yapısının; işleyişi, kanunları ve müesseseleri vasıtası ile ülke içi pazar veya piyasasında, kapitalizmin rahat dolaşımına ve sınırsız kar birikimine engel çıkartıp çıkartmadığı ve kendisine alternatif teşkil edecek herhangi bir oluşuma karşı devlet yaptırımlarını kullanarak, bu yapılanmaya ket vurup vurmadığıdır. Buradan hareketle küreselleşme, eğer egemenliğinin milli-devletlerden alınıp, birtakım milletler-üstü sermaye şirketlerine aktarılacağı türünden ön yargılar içeriyorsa bu

²⁵¹ G. Koçer, “Küreselleşme ve Uluslararası İlişkilerin Geleceği”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C. 1, S. 3, 2004, s. 27., aktaran M. H. Çaşın, U. Özkökner ve H. Çolak, a.g.e., s. 53.

²⁵² K. Görmez, a.g.e., s. 13.

hem sistemin mantığına terstir ve hem de yakın vaade de mümkün gözükmemektedir.”²⁵³

Jurgen Habermas çokuluslu şirketlerin sınırsız kar, rekabetsiz bir ortam ve güvenlikleri için ulus devletlerin yardımına ihtiyaçları olduğunu belirtirken, küresel oluşumun bu ülkelerin siyasal niteliği ilgilenmediklerini sadece kendileri ile işbirliği yapmalarını yeterli olduğuna dikkat çekiyor.

Küreselleşmenin temel prensibinin rekabet olduğunu söyleyen dünyaca ünlü borsa spekülâtörü George Soros bütün dünyanın Amerikanın hâkimiyetçi politikaları konusundaki görüşlerini şöyle özetliyor:

“...Küreselleşme kök salmaya başladıkça, rekabet sertleşti. Bir ülkenin kendi ekonomik pozisyonunun ötesinde kafa yormasına zaman yoktu ve açıkça bizim yararımıza işleyen bir sistemi sorgulamak da anlamsız olacaktı. 11 Eylül’deki terör saldırısı bu durumu değiştirdi. İnsanların bu olayın nasıl meydana gelebileceğini anlamaya ihtiyaçları var; ve yaşadıkları dünya üzerinde kafa yormaya başladıklarında, ABD’nin sahip olduğu hakim konumun farkına varmak zorunda kalacaklar.

Hakimiyetçi konumumuzun ve yaşadığımız dünyayı şekillendirmeye yönelik sahip olduğumuz yetkinin farkına vardığımız noktada, şu soru ön plana çıkıyor: Bu yetkiyi ne şekilde kullanmalıyız?”²⁵⁴

Amerikan egemenliğinin, küresel niteliği ile dünyayı şekillendirdiğini ifade eden Soros, bir anlamda en büyük ve belirleyici küresel gücün ABD olduğunu ve sorunun bu gücü yönetmeden kaynaklandığını açıklıyor.

Küreselleşmenin etkinliği ve yaygınlığı ile ilgili olarak ileri sürülen görüşler ulus, egemenlik boyutunda kilitlenmektedir. Bazı görüşlere göre; SSCB ve soğuk savaşın sona ermesi ile kutuplaşmanın son bulduğu bir dünyada yaşanan gelişmeler küresellik ile yerellik arasında yaşanan bir mücadele olarak görülmektedir. Bir tarafta iletişim teknolojileri ile küçülen, aynı şeyleri giyen, yiyen, seyreden bir dünya; diğer yanda ise kendi kimliğini farklılıklarını yeni düzeni içinde sürdürmeye çalışan çeşitli coğrafyalar

²⁵³ J. Habermas, a.g.e., s. 11-12.

²⁵⁴ George Soros, *Küreselleşme Üzerine*, (Çev., Mert Kekiç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 105.

vardır. Küreselleşme ile birlikte son yirmi yıldır dünyanın her köşesinde yükselen milliyetçi hareketler, radikal İslam'ın güçlenmesi, G 7(G8)'lere karşı oluşan küresellik karşıtı platform, küresel akışların yerel kırılmalarını meydana getiriyor. Bir anlamda 11 Eylül 2001, söylendiği gibi bir 'milat' değil, süre gelen bir mücadelenin New York ve Washington'da yeniden kırıldığı, ölçeğinin niceliksel olarak büyüdüğü ve bu sefer bütün dünya tarafından şaşkınlık ve yeni bir farkındalık hali ile algılandığı bir tarih olarak tanımlanıyor.

Küreselleşmenin sadece dünyanın her yerinin benzer bir hal alması, farklı kültürlerin kaynaşması anlamına gelmediği, bu kadar masum bir içeriği olmadığı ortadadır. Küreselleşme dünyanın mevcut kaynaklarının ayrıcalıklı bir azınlık tarafından kullanılması ve bu kullanımın kolaylaşması, önündeki engellerin ortadan kalkması amacıyla beliren bir dizi yeni gelişmeyi de içermektedir. Sermayenin yeni teknolojileri kullanarak alışkanlığını artırdığı, kapitalizmin yeni bir şekil aldığı bir ekonomik düzende, dünya yeni sömürü araç ve tekniklerin nesnesi haline getirildi. Bu gelişmenin en önemli unsuru, Marx'ın bundan 150 yıl önce Grundrisse'de söylediği gibi, mekânın zaman tarafından yok edilmesi, mekânın anlamını ve önemini yitirmesi. Küreselleşmenin akışkanlığının debisi, 'coğrafyanın sonu', 'mesafenin ölümü' olarak adlandırılan durumları olarak ortaya çıkabiliyor.²⁵⁵

Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki değişim küreselleşmenin maddi temelini meydana getirirken,²⁵⁶ tek bir küresel kültür, egemenliği sermayenin tekelinde olan bir tek küresel pazar anlayışı, küreselleşmenin pratiksel hedeflerini oluşturmaktadır. Politik düzeyde ise küreselleşme, demokratik olarak ulus devlet üzerinde bir hegemonya siyaseti uygulama, ulus devlet oluşumunu zayıflatma bilincine dönük olarak yorumlanmaktadır.²⁵⁷

Japon bilim adamı Prof. Dr. Masanori Naito, Türkiye'nin küreselleşme karşısındaki sorunları hakkında dikkat çekici bir değerlendirme de bulunuyor;

²⁵⁵ Hakkı Yırtıcı, a.g.m., s. 5.

²⁵⁶ Kadir Cangızbay, Globalleşme ve Kamusal Alan, Ed. E. Fuat Keyman ve A. Yaşar Sarıbay, *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Vadi Yayınları, Ankara 1998, s. 166.

²⁵⁷ Faruk Kocacık, "Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik", *C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C 25, No 2, s. 193-199, (Aralık 2001), s. 194., <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/50.pdf> (Erişim Tarihi: 18.08.2008).

“...Bence Türkiye'nin üniter yapısı hedefte. Ben özellikle şunu vurgulamak istiyorum. Türkiye toplumsal olarak çok kültürlü olabilir ama devlet yapısı olarak üniterdir, ulus devlettir ve bu yapının temelini sarstığınız zaman yıktığınız zaman Türkiye Cumhuriyeti mahvolacaktır. Hal böyle olunca Türkiye bölgedeki kilit rolünü de kaybedecektir. Bu arada çok kültürlü olmak daha liberal olmak diye düşünenler var. Ne yazık ki bazı bilim adamları ve entelektüeller biz darbe istemiyoruz. Daha Liberal bir Türkiye istiyoruz diye hükümete destek veriyorlar. Bu onların bilgisizliklerinden kaynaklanıyor. Bir de kendilerini küreselci olarak nitelendirenlerde de böyle bir hava var. Küreselleşmeyi takip etmek zorundayız. Türkiye ABD ile ilişkilerde kendini her durumda adapte etmek istiyor. AB ile ilişkilerde de aynı husus geçerli. Yani küreselciler için onlar ne isterse yapmak gerek ama hayır. Türkiye'nin küreselleşmeye hiç ihtiyacı yok. Böyle bir zorunluluğu hiç yok. Türkiye'nin ulus devlet olarak üniter yapısını sonuna kadar koruması gerekiyor. O zaman liberal demokrasi gibi görünüş itibarı ile “güzel” kelimelerden uzak durmanız gerekiyor. Çok dikkatli olmanız gerekiyor. Zaten üniversitedeki hocalarınız, entelektüelleriniz “Biz Avrupalıyız, Batılıyız” diyorlardı yıllardan beri. Şimdilerde ise Küreselciyiz diyorlar. Akıllarında boşluk var onların. Küreselleşme nedir? Küreselci kimdir? Küreselleşme ne getiri götürür bilmiyorlar. İlerleme zannediyorlar Küreselleşmeyi.”

“Küreselleşme bağımsızlığı yitirme anlamına mı geliyor?” sorusuna ise:

“Tabii tabii, kesinlikle bu anlama geliyor. Irak başta olmak üzere Türkiye'ye komşu ülkeler, İran, Pakistan, Afganistan ve tabii ki Filistin de küreselleşme ve bunun aktörlerince son derece karmaşık ve istikrarsız süreçlere zorlanmıştır. Ve Türkiye bu karmaşanın çok çok yakınlarında. Bu nokta da Türkiye'nin bölgesel istikrarda son derece önemli bir rolü var...”

...Çok kültürlü sistem zaten Osmanlı İmparatorluğu'ndan model alınarak dillendiriliyor, ama bu coğrafyaya İngiltere geldi, Fransa geldi, topraklarınızda Hıristiyanlar azınlık olduğu için baskı yapıldı Osmanlıya. Yani bu çok kültürlülüğü kullanarak Osmanlı parçalanmaya çalışıldı ve parçalandı. İşte Türkiye şimdi aynı durumla karşı karşıya ama bu gözden kaçırılmak isteniyor...”²⁵⁸

Özetleyecek olursak; Küresel sermaye, emperyalist sistemin metropol devletlerinin dışındaki ulus devletlerin çözülmesini istemektedir. Ulus devleti bir arada tutan ulusal aidiyet duygusu başta olmak üzere, ulusal kültür, ulusal bilinç, ulusal paydaların tasfiyesine yönelik bir amaç güdülmektedir. Hedef alınan ulus devletlerde etnik ve dinsel ayrışma, ortak paydalar yerine olabildiğince parçalanma, alt kimlik bilincinin geliştirilmesi, sömürülenlerin arasında dayanışma yerine yabancılaşma, etnik kavgalara dönüşecek bir süreç yaratılmak istenmektedir. Ulusal bilinç, ulusal onur ve bağımsızlık

²⁵⁸ Ali Külebi, “Japon Bilim Adamı Naito'nun Gözüyle Türkiye: Üniter Yapı Hedefte”, *Cumhuriyet Strateji*, 31 Aralık 2007, s. 16-17.

duygusu yerine bağımlılığı, sürüleşmeyi öngören bu anlayış ulusal bağlılık yerine ulus ötesine bağlılığı bir özgürlük seçeneği olarak kabul ettirmeye çalışmaktadır.²⁵⁹

Sonuç olarak günümüzde Türkiye başta olmak üzere neredeyse her toplumda dinsel ve etnik alt kimlikler iç çatışmalara neden oluyorsa Yugoslavya, Çekoslovakya, SSCB gibi birçok yerde dağılma ortaya çıkıyorsa ya da Türkiye, İtalya, İspanya, Belçika gibi ayrılma talepleri gündemdeyse bunun nedenini düşünmek gerekir. Alt kimliklerin yükselişi ulusal yapıyı zayıflatıyor. Yerel yönetimler, mali, idari, toplumsal ve ekonomik işlevleri devletin elinden alarak uluslararası şirketler ve kredi kurumlarıyla doğrudan ilişki kurmaya başlıyorlar. Sonuç olarak ise uluslararası şirketlerin karşısında eyaletleşme başlayarak güçsüz yerel idareler kalıyor. Bu sayede de merkez ülkeler istedikleri gibi hareket edebilecekleri oyun sahaları bulabiliyorlar kendilerine.

Bütün bu gelişmelerin sonucunda birbirlerine ortak çıkarlar, iş ortaklıkları, kuralları belli pazarları kullanmaları ile bağlı Merkez ülkelerin birbirleri ile çatışma ihtimali yok gibi gözüküyor. Ancak Çevre yani Güney yokluk ve sefalet içinde kıvranırken, Merkez'in yani Kuzey'in kendisini güvenli hissetmesi pek olanaklı gözüküyor. Pek çok toplum bilimci artık Doğu-Batı çatışması değil, Kuzey-Güney çelişkisinden söz etmektedir.

Çevrede ise ve uluslaşma ve ulus devleti perçinleme sürecinin ayrılmaz parçası olan çatışmalar süreceğe benzer. Merkezlerin de bunlar için çaba harcayacağı da bir gerçek. Çünkü dev silah sanayilerine pazar bulmak zorundalar. Bununla birlikte ulus devlet güvenlik dışında eğitim, araştırma-geliştirme, sağlık, sosyal haklar alanlarında katkı yapabildiği sürece varlığını sürdürecektir ve işlevsiz kalmayacaktır ve küreselleşme yüzünden eli kolu bağlanmış bu devletler MERCOSUR* (Latin Amerika), ASEAN** (Güneydoğu Asya) ve Arap dünyası gibi bloklaşmalar başlamıştır. Türkiye de bu gerçekler ışığında Avrasya'da Rusya ve Türkî devletlerle işbirliğini yoğunlaştırmaya çabalarken bir yandan da AB'ye girmeye çalışmaktadır. Bu çabaların gün geçtikçe artması vazgeçilmez bir gerçek olacaktır.²⁶⁰

²⁵⁹ Hüseyin Özbek, "Uyum Anayasası", *Aylık Strateji Dergisi ve Jeopolitik*, Yıl 6, Sayı 45, (Ekim 2007), s. 49-50.

*MERCOSUR İspanyolca: Mercado Común del Sur, İngilizce: Common Market of The South (Güney Amerika Ortak Pazarı). 1991 yılında Asuncion anlaşması ile Brezilya, Arjantin, Paraguay ve Uruguay tarafından Avrupa Birliği göz önüne alınarak kurulmuştur, 2008 yılında Venezüella katılmıştır. 1996 yılında -

Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Atatürk'ün hala Türk ulusunun önderi olmasını, öngördüğü ilke ve düşüncelerinin çağdaş olmasından kaynaklandığını belirten Anıl Çeçen, Atatürk'ün Türk milleti ile olan bütünleşmesini şöyle özetliyor: Atatürk'ün tarih sahnesine çağdaş anlamda bir Türk milleti olarak çıkardığı Türk ulusu Atatürk varken, onunla beraber hareket etmiş, o'nun ölümünden sonra da o'nun yolundan gitmiştir. Atatürk ile beraber tarih sahnesine çıkan Türk milleti, gelecekteki dönemlerde de Atatürk ilke ve düşüncelerini savunarak ve izleyerek yoluna devam edecektir. Bu nedendir ki Türk milleti ile Atatürk arasında kopmaz bir bağ bulunmaktadır.

Türk milleti kendisini var eden ulusal önderi ile bütünleşmiş bir siyasal kimliğe sahiptir. Atatürk'ün Türk milleti, hem varlığını hem de devamlılığını Atatürkcülük ile koruyacaktır. Devletlerarası rekabet düzeni içinde büyük devletlerin emperyalist politikalarına alet olabilen işbirlikçi kesimler toplumun birliğini bozabilir ya da demokrasi görünümü altında ülkedeki birlik ve beraberliğin bozulmasına alet olabilirler. Atatürk milliyetçiliği bu gibi teslimiyetçi durumlar karşısında vatandaşların devletin yanında yer almasını gerekli kılar.²⁶¹

Bu aşamalarda karşımıza çıkacak bütün zorlukların, milletçe, işbirliği ve dayanışma içinde aşılabilmesi için Atatürk milliyetçiliğine ve Atatürk'ün düşüncelerine sahip çıkmak gerekir. Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter ve ulusal yapısı ancak bu şekilde korunabilir.

Şili ve 1997 yılında Bolivya özel üye olarak kabul edilmişlerdir. 12.7 milyon kilometrekare alana ulaşan Mercosur bölgesi, tam üye beş ülkede toplam 250 milyon civarında bir nüfusa sahiptir. Kaynak: Deniz Gökçe, "Bolivar" Chavez Mercosur'da!, <http://www.aksam.com.tr/yazar.asp?a=46209,10,12> (Erişim Tarihi: 20.10.2008).

**ASEAN (Association of Southeast Asian Nations) Güneydoğu Asya Uluslar Birliği; 8 Ağustos 1967'de - Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland arasında kurulan uluslararası örgüte 1984'te Brunai, 1995'de Vietnam, 1997'da Myanmar ve 1999'da Kamboçya katılmıştır. Örgüt, 560 milyon nüfus ile 4,5 milyon kilometre kareye yayılmış durumdadır. Kaynak:ASEAN, <http://www.aseansec.org/64.htm> (Erişim Tarihi: 20.10.2008).

²⁶⁰ G. Kazgan, a.g.e., s.273,282.

²⁶¹ A. Çeçen, a.g.e., s. 524,526.

6. SONUÇ

Küreselleşme olgusunu ulus devletlerin kavramsal niteliğini ve tarihsel sürecini kısaca incelerken küreselleşmenin toplumlara getirmeyi vaat ettiği refah, daha iyi bir yaşam standardı, insan haklarında daha geniş bir demokrasi anlayışı, ileri teknolojiden yararlanma olanağının dünyadaki birçok toplum için gerçek olmaktan çok uzak bir noktada olduğunu gördük. Küreselleşme bu anlamda daha çok ülkelerin doğal kaynaklarının ele geçirilmesi, geri kalmış ülkelerin çokuluslu şirketlere üretim yapmak için ucuz emek deposu olarak kullanılması ve gelişmiş teknoloji ürünlerinin satılması için pazar haline getirilmesi yönünde ortaya çıktığını gözlemledik.

Türkiye ile ilgili olarak bu konudaki en olumsuz gelişmeler 2002 sonrasında hız kazanmıştır. Bu süreçte Türkiye'nin milli yapısını zayıflatan politikalar izlenmiş, özellikle Atatürk'ün Milli Kurtuluş Savaşı sonrasında milletin birliğini sağlamak için ortaya koyduğu ve toplum tarafından benimsenmiş olan Türklük kavramına 'Alt Kimlik, Üst Kimlik ve Türkiye'li' gibi tanımlamaların getirilmesi milli yapının bütünlüğünü bozucu amaçlı etnik tartışmalara hız kazandırmıştır.

Emperyal güçler çok eskilerden beri Müslüman ulus devletlerin milli yapılarını bozmak ve dirençlerini kırmak için ümmetçilik kavramını kullanmıştır. Çünkü ümmet kavramında ulus bilinci yoktur. Sadece dinin her alanda egemen olan gücü söz konusudur. Amaç dini öne çıkarıp toplumun ulus, millet ve bağımsız devlet olma bilincinden yoksun bırakmaktır. Böylelikle toplumu küresel ve emperyal güçler, tarafından kolayca yönetilmesi sağlanır. Bu durumdan açıkça anlaşıldığı gibi küresel ve emperyal güçler egemenlik alanlarını genişletmek için, ulus devletlerin niteliklerine göre farklı stratejiler uygulamaktadır. Bu anlamda belli başlı stratejilerin en başında binlerce yıldır eskimeyen 'böl ve yönet' taktiği gelmektedir.

Etnik ayrışma ve bölünme bu nedenle günümüzde çeşitli insani kaygı ve isteklerle birlikte körüklenmektedir. Bu yöntem çoğunlukla Yugoslavya örneğinde olduğu gibi başarılı sonuç vermektedir.

Tarih ve politika, her zaman için birbiri ile çelişmiştir. Egemen siyaset anlayışı her zaman için ulusların veya bir ulusun tarihini kendi istediği biçimde biçimlendirerek topluma kabul ettirmeye çalışmış ve genelde bunda da başarılı olmuştur. Tarihi gerçeklerin, egemen siyaset ve emperyal güçler tarafından saptırılması bir ulusu ulus yapan ortak değerlerin zayıflatılarak, ulusun milli birliğinin bozulması ve o ulusun bölünmesini sağlayarak egemen güçler tarafından ele geçirilmesini ve kolayca yönetilmesini amaçlar. Tarih ise ulusun birliğini, ulusun varlığının sürmesini sağlayacak ortak değerleri ortaya çıkarır. Bugün bazı Batılı güçler küreselleşme adı altında Türkiye'nin ortak değerlerini oluşturan ulus tarihini etnik kışkırtıcılık yaparak değiştirmeye çalışmaktadır.

Sonuç olarak 'Ulus Devlet, Türk Ulus Devlet Yapısı ve Küreselleşme' konulu bu araştırmamızda açıkça belirttiğimiz gibi esas amaç kuşkusuz küreselleşmenin evrensel nitelikli boyutlarından ve insanlığın ortak gelişimine olan büyük katkılarından yararlanmaktır. Küreselleşme, içinde yaşadığımız milenyum çağının en büyük gerçeğidir. Ancak bunu gerçekleştirirken, bir milleti ulus devlet haline getiren en önemli niteliği olan milli yapıyı korumak gereklidir. Türkiye'nin küreselleşmenin getirdiği evrensel standartlara ulaşabilmesi ve AB'ye tam üye olma sürecini zamanında tamamlayabilmesi için, her şeyden önce Atatürk'ün kurduğu çağdaş Türk ulus devletinin; laik cumhuriyetin temel ilkelerinden ödün vermeden kalkınmasını sürdürmesi gerekmektedir. Ulusal bağımsızlığın korunması için Türk Milleti bu değerlere sahip çıkmak zorundadır.

7. KAYNAKLAR

KİTAPLAR

- 1- Afetinan, A., *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- 2- Ağaoğulları, Mehmet Ali, *Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
- 3- Akkaya, Rukiye, *Küreselleşme Olgusu Karşısında Ulus Sorunu*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- 4- Akman, Ayhan, Etnik-Sivil Kurumsal İkileminin Ötesinde: Modernist Milliyetçilik Milliyetçilik Kuramında Etnik/Sivil Milliyetçilik Karşıtlığı, Ed. T. Bora ve M. Gültekingil, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, Cilt 4, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- 5- Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1974.
- 6- Aktan, Coşkun Can ve Vural, İstiklal Y., *Çokuluslu Şirketler Global Sermaye ve Global Yatırımlar*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2006.
- 7- Alpar, Cem, *Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1977.
- 8- Apak, Rahmi, Hallı Reşat, ve Coşkun Kadri, *Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi 2. Kısım Sivas Kongresi ve Heyeti Temsiliye Devri, İstanbul'un İtilaf Devletleri Tarafından Resmen İşgali, Türkiye Büyük Millet meclisi Hükümetinin Kurulması, Batı Anadolu ve Trakya Cephelelerinde Yunan İleri Harekatı, (4 Eylül 1919-9 Kasım 1920)*, T.C. Gnkur. Bşk. Harb Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara, 1963.
- 9- Arıburnu, Kemal, *Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.
- 10- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Cilt 1, 9. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993.
- 11- Atasoy, Fahri, *Küreselleşme ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2005.
- 12- Atatürk, Mustafa Kemal, *Söylev (Nutuk)*, I. Cilt, 3. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1966.

- 13- Aybars, Ergün, Ulus ve Ulus Devlet-Küreselleşme, *2000'li Yıllarda Kalkınma ve Küreselleşme Açısından Türkiye'de Ulus Devlet Olmanın Önemi (09-10 Mayıs 2000)*, Dicle Üniversitesi Rektörlüğü, Diyarbakır, 2000.
- 14- Aydın, Suavi, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993.
- 15- Baran, Tülay Alim ve Başer, Edip, II. Dünya Savaşı'ndan XXI. Yüzyıla Türkiye, Ed. Cemil Öztürk, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2005.
- 16- Bayar, Celal, *Ben de Yazdım Milli Mücadele'ye Giriş*, Cilt 1, Baha Matbaası, İstanbul, 1965.
- 17- Baydur, Mithat, *Kemalizm ve Değişen Paradigma*, İlk Yayınları, İstanbul, 2004.
- 18- Berger, Peter L., Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri, Ed. Peter L. Berger ve Samuel P. Huntington, *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik*, (Çev., Ayla Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.
- 19- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 9. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- 20- Beydilli, Kemal, Batı Uygarlığının Yükselişi, Ed. Cemil Öztürk, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2005.
- 21- Beydilli, Kemal, Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü, Ed. Cemil Öztürk, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2005.
- 22- Beyoğlu, Süleyman, Milli Mücadele'nin Örgütlenmesi ve Kuva-yı Milliye, Ed. Cemil Öztürk, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2005.
- 23- Borotav, Korkut, Ekonomi ve Küreselleşme, Ed. Işık Kansu, *Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme*, 3. Baskı, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 1997.
- 24- Budak, Gülay ve Budak, Gönül, *İşletme Yönetimi*, 5. Baskı, Barış Yayınları, İzmir, 2004.
- 25- Bull, Hedley, *The Anarchical Society A Study of Order in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1977.
- 26- Cangızbay, Kadir, Globalleşme ve Kamusal Alan, Ed. E. Fuat Keyman ve A. Yaşar Sarıbay, *Küreselleşme Sivil toplum ve İslam*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.
- 27- Caşın, Mesut Hakkı, Özgöker, Uğur ve Çolak, Halil, *Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi Avrupa Birliği*, Nokta Kitap, İstanbul 2007.

- 28- Cooper, Robert, *Ulus Devletin Çöküşü Yirmibirinci Yüzyılda Kaos ve Düzen*, (Çev., Berrin Karahan), Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- 29- Çam, Esat, *Devlet Sistemleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No.381, İstanbul, 1976.
- 30- Çeçen, Anıl, *Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti*, Fark Yayınları, Ankara, 2007.
- 31- Donnan, Hastings ve Wilson, Thomas M., *Sınırlar Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları*, (Çev., Zeki Yaş), Ütopya Yayınevi, Ankara, 2002.
- 32- Eraslan, Cezmi, *Siyasal Alanda Yeniden Yapılanma*, Ed. Cemil Öztürk, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2005.
- 33- Erendil, Muzaffer, *Devlet'in Kavram ve Kapsamı*, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayınları, Ankara, 1990.
- 34- Ergil, Doğu, *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981.
- 35- Eroğlu, Hamza, *Atatürk ve Milliyetçilik*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1992.
- 36- Eroğlu, Hamza, *Türk İnkılap Tarihi*, Savaş Yayınları, Ankara, 1990.
- 37- Eröz, Mehmet, *Atatürk Milliyetçilik Doğu Anadolu*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987.
- 38- Erözden, Ozan, *Ulus-Devlet*, Dost Kitabevi, Ankara, 1997.
- 39- Foster, John Bellamy, *Emperyalizmin Yeniden Keşfi*, (Çev., Çiğdem Çıdamlı), Devın Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- 40- Friedman, Thomas L., *Lexus ve Zeytin Ağacı Küreselleşmenin Geleceği*, (Çev., Elif Özsayar), 3. Baskı, Boyner Yayınları, İstanbul, 2003.
- 41- Fukuyama, Francis, *Devlet İnşası 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim*, (Çev., Devrim Çetinkasap), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.
- 42- Giddens, Anthony, *Ulus-Devlet ve Şiddet*, (Çev., Cumhur Atay), Devın Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- 43- Gökbilgin, Tayyib, *Milli Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1959.
- 44- Göktürk, Eren Deniz (Tol), *21.Yüzyılda Yurttaşlık, Ulusal Devlet ve Küreselleşme*, SAV Sosyal Araştırma Vakfı, İstanbul, 2006.

- 45- Görmez, Kemal, *Küreselleşme ve Yerelleşme*, Odak Yayınevi, Ankara, 2005.
- 46- Göze, Ayferi, *Korporatif Devlet XIX ve XX inci Yüzyıllarda Avrupa’da Korporatif Devlet Teorileri ve Korporatif Devlet Sistemleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1968.
- 47- Göze, Ayferi, *Liberal Marksist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, 2. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1980.
- 48- Guibernau, Montserrat, *Milliyetçilikler 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler*, (Çev., Neşe Nur Domaniç), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997.
- 49- Güvendik, Hakkı, *Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi 1. Kısım, Yunanlıların Batı Anadolu’da İstila Hareketine Başlamaları-İzmir’in İşgali-Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a Çıkması-Milli Mukavemetin Kurulması (15 Mayıs – 4 Eylül 1919)*, T.C. Gnkur. Bşk. Harb Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara, 1963.
- 50- Güzel, M. Şehmus, *Devlet-Ulus*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- 51- Habermas, Jurgen, *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*, (Çev., Medeni Beyaztaş), Bakış Yayınları, İstanbul, 2002.
- 52- Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979.
- 53- Hanioglu, M. Şükrü, *Bir Siyasal Örgüt Olarak ‘Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti’ ve ‘Jön Türklük’ (1889-1902)*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- 54- Harman, Willis, *Küresel Zihniyet Değişimi*, (Çev., Muhammed Şeviker), İz Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- 55- Heyd, Uriel, *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, (Çev., Kadir Günay), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979.
- 56- Hirst, Paul ve Thompson, Grahame, *Küreselleşme Sorgulanıyor*, (Çev., Çağla Erdem ve Elif Yücel), 3. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara, 2003.
- 57- Hobsbawm, E. J., *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik “Program, Mit, Gerçeklik”*, (Çev., Osman Akinhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.
- 58- Işıklı, Alpaslan, *Sosyal Politika Açısından Küreselleşme*, Ed. I. Kansu, *Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme*, 3. Basım, İmge Kitap Evi Yayınları, İstanbul, 1997.
- 59- Karakaş, Mehmet, *Türk Ulusçuluğunun İnşası*, Vadi Yayınları, Ankara, 2000.
- 60- Karal, Enver Ziya, *Atatürk’ten Düşünceler*, 2. Basım, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2003.

- 61- Kazgan, Gülten, *Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?*, 4. Basım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- 62- Kili, Suna, *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*, 5. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1995.
- 63- Koçak, Mustafa, *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi Devlet ve Egemenlik (Eski Kavramlar - Yeni Anlamlar)*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006.
- 64- Koçdemir, Kadir, *Küreselleşme Koordinatları Okumak*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002.
- 65- Koray, Meryem, *Küreselleşme ve Ulus Devlet*, Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul, 2001.
- 66- Kozlu, Cem, *Uluslararası Pazarlama 'İlkeler ve Uygulamalar'*, 8. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.
- 67- Köse, Hüseyin, *Bourdieu Medyaya Karşı (İşbirlikçi, Zorba ve Çığırkan Medya)*, Papirüs Yayınları, İstanbul, 2004.
- 68- Kösoğlu, Nevzat, Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri, Ed. T. Bora ve M. Gültekinçil, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, Cilt 4, 2. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- 69- Köylü, Mustafa, Küreselleşme ve Ahlaki Değerler, Ed. Yurdağül Mehmedoğlu ve Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Küreselleşme Ahlak ve Değerler*, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- 70- Kushner, David, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*, (Çev., Şevket Serdar Türet, Rekin Ertem ve Fahri Erdem), Kervan Yayınları, İstanbul, 1979.
- 71- Kutluer, İlhan, Küreselleşme Mahiyeti ve Boyutları, Ed. Yurdağül Mehmedoğlu ve Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Küreselleşme Ahlak ve Değerler*, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- 72- Lafeber, Walter, *Michael Jordan ve Yeni Küresel Kapitalizm*, (Çev., Aysel Morin), Cep Kitapları, İstanbul, 2001.
- 73- Manisalı, Erol, *Yirmibirinci Yüzyılda Küresel Kısaç Küreselleşme, Ulus-Devlet ve Türkiye*, Otopsi Yayınevi, İstanbul, 2001.
- 74- Mankiw, N. Gregory, *Principles of Economics*, The Dryden Pres, Orlando, 1997.
- 75- Mardin, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1938)*, 8. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

- 76- Okandan, Recai Galip, *Amme Hukukumuzun Ana Hatları Birinci Kitap Osmanlı Devletinin Kuruluşundan İnkırazına Kadar*, 3. Basım, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1959.
- 77- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayınları, İstanbul, 1983.
- 78- Ortaylı, İlber, “Tanzimat”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, VI. Cilt 49, Sayı 26 Mayıs 1986, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986.
- 79- Özbudun, Ergun ve Keyman, Fuat, Türkiye’de Kültürel Küreselleşme Aktörler, Söylemler, Stratejiler, Ed. Peter L. Berger ve Samuel P. Huntington, *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik*, (Çev., Ayla Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.
- 80- Özer, Ahmet, *11 Eylül ABD, Türkiye ve Küreselleşme*, Peri Yayınları, İstanbul, 2003.
- 81- Ronart, Stephan, *Bugünkü Türkiye*, (Çev., B. T. Şaman), Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, İstanbul, 1937.
- 82- Rugman, Alan, *Globalleşmenin Sonu Radikal Bir Globalleşme Analizi*, (Çev., Sedat Eroğlu), MediCat Kitapları, Ankara 2000.
- 83- Schilling, Kurt, *Toplumsal Düşünce Tarihi*, (Çev., Nihal Önal), Varlık Yayınları, İstanbul, 1971.
- 84- Soboul, Albert, *1789 Fransız İnkılabı Tarihi*, (Çev., Ş. Hulusi), Cem Yayınevi, İstanbul, 1969.
- 85- Soros, George, *Küreselleşme Üzerine*, (Çev., Mert Kekiç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.
- 86- Şahin, Köksal, *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- 87- Sarıнай, Yusuf, *Atatürk’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996.
- 88- Şatıroğlu, Kadir D., *Çokuluslu Şirketler Strüktürel ve Fonksiyonel Bir Evrim Yaklaşımı*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1984.
- 89- Şen, Y. Furkan, *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet*, Yargı Basım Yayım, Ankara, 2004.
- 90- Smith, Anthony D., *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*, (Çev., Derya Kömürcü), Everest Yayınları, İstanbul, 2002.

- 91- Smith, Anthony D., *Milli Kimlik*, (Çev., Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- 92- Tanilli, Server, *Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş*, 2. Basım, Say Kitap Pazarlama, İstanbul, 1981.
- 93- Timur, Taner, “Osmanlı ve Batılılaşma”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, Sayı 5, 22 Temmuz 1985, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- 94- Tokgöz, Erdinç, Küreselleşme, Ulus–Devlet ve Türkiye Ekonomisi, *2000’li Yıllarda Kalkınma ve Küreselleşme Açısından Türkiye’de Ulus Devlet Olmanın Önemi*, Dicle Üniversitesi Rektörlüğü, Diyarbakır, 2000.
- 95- Toros, Tarık, *Atatürk’ün Adana Seyahatleri*, 2. Basım, Çukurova Gazeteciler Cemiyeti Kültür Yayınları, Adana, 1981.
- 96- Türkdoğan, Orhan, *Atatürk’te Milli Devlet Anlayışı*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul, 1981.
- 97- Uçarol, R., Siyasi Tarih, 3. Basım, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1985.
- 98- Vatandaş, Celalettin, *Ulusal Kimlik Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*, Açılım Kitap, İstanbul, 2004.
- 99- Yavuz, Ünsal, Ülke ve Ulus Bölünmezliği ve Bütünlüğünün Yararları Açısından Atatürkçülük ve Türk Devrimi, *2000’li Yıllarda Kalkınma ve Küreselleşme Açısından Türkiye’de Ulus Devlet Olmanın Önemi*, Dicle Üniversitesi Rektörlüğü, Diyarbakır, 2000.
- 100- Yıldırım, Ramazan, *Devlet Yapısı ve Nitelikleri (Anayasa Hukuku Ders Notları)*, 2. Baskı, Akader Yayınları, Diyarbakır, 2003.

MAKALELER

- 1- Altan, Mehmet, 18 - 24 Mart 2007, “Gerçekten 26 Küresel Zenginimiz Var mı?”, *BusinessWeek Türkiye*, Sayı 11.
- 2- Arıboğan, Deniz Ülke, 08-14 Nisan 2007, “Küreselleşme Üzerine”, *BusinessWeek Türkiye*, Sayı 14.
- 3- Erdem, Tanju, Mayıs 2007, “Ulusal Güvenlik ve Ekonomi Etkileşimleri”, *Aylık Strateji Dergisi Jeopolitik*, Yıl 6, Sayı 40.
- 4- Ertuğrul, N. İter, Ağustos 2007, “Seçimler, Özelleştirme ve Kafa Kirliliği Üzerine Bir Polemik”, *Aylık Strateji Dergisi Jeopolitik*, Yıl 6, Sayı 43.

- 5- Özbek, Hüseyin, Ekim 2007, “Uyum Anayasası”, *Aylık Strateji Dergisi ve Jeopolitik*, Yıl 6, Sayı 45.

İNTERNET

- 1- ASEAN, <http://www.aseansec.org/64.htm> (Erişim Tarihi: 20.10.2008).
- 2- Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı, <http://www.ua.gov.tr/index.cfm?action=detay&yayinid=623568B57EC53441108847B006D6FCE7C2BB0> (Erişim Tarihi: 17.10.2008).
- 3- Global 500, http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2008/full_list/index.html (Erişim Tarihi: 18.07.2008).
- 4- (ILO) International Labour Organization, (Uluslararası Çalışma Örgütü) <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/press/2006-1.pdf> (Erişim Tarihi: 18.07.2008).
- 5- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Haber Bülteni, <http://www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/aclikveyoksullukt Emmuz2008.pdf> (Erişim Tarihi: 18.08.2008).
- 6- UNCTAD, World Investment Report 2002, http://www.unctad.org/en/docs/wir2002_en.pdf (Erişim Tarihi: 16.10.2008).
- 7- UNCTAD, World Investment Report 2004, http://www.unctad.org/en/docs/wir2004_en.pdf (Erişim Tarihi: 16.10.2008).
- 8- UNCTAD, World Investment Report 2007, http://www.unctad.org/en/docs/wir2007_en.pdf (Erişim Tarihi: 16.10.2008).
- 9- Worldbank, <http://www.worldbank.org/> (Erişim Tarihi: 18.07.2008).

İNTERNET MAKALE

- 1- Atakan, Rahşan, “Forex ve Türkiye’deki Durumu”, <http://muhasabemerkezi.marmara.edu.tr/sayi06.htm> (Erişim Tarihi: 16.10.2008).
- 2- Balay, Refik, “Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Yıl 2004, Cilt 37, Sayı 2, s. 61-82; http://www.education.ankara.edu.tr/ebfdergi/pdfler/2004_2/61-82.pdf (Erişim Tarihi: 18.07.2008).

- 3- Büyükbaş, Hakkı, ve Ören, Kenan, “Küreselleşme, Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Sosyal Düzen Arayışı”, http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2005/13/HBUYUKBAS-KOREN.PDF (Erişim Tarihi: 18.07.2008).
- 4- Davutoğlu, Ahmet, “Küreselleşme ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği”, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg20/davutoglu.pdf> (Erişim Tarihi: 07.09.2008).
- 5- Gençler, Ayhan, “Küreselleşme, Çokuluslu Şirketler ve Sendikalar”, http://www.isgucdergi.org/index.php?p=arc_view&ex=144&inc=arc&cilt=5&sayi=2&year=2003 (erişim tarihi: 03.05.2007).
- 6- Güler, Ali, “Bir Çağdaşlaşma Modeli Olarak Atatürkçülük”, http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/guler_01.pdf (Erişim Tarihi: 08.09.2008).
- 7- Harmancı, Mehmet, “Çokuluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü, Ankara, 2004, http://www.tkb.com.tr/esa/GA/2004-GA/GA-04-01-02_CUS_ve_Dogrudan_YS_Yatirimlari.pdf (Erişim Tarihi: 18.08.2008).
- 8- İçli, Gönül, “Küreselleşme ve Kültür”, *C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2001, Cilt 25, No 2, s. 164; <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/47.pdf> (Erişim Tarihi: 18.07.2008).
- 9- Kocacık, Faruk. “Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik”, *C.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 25, No 2, s. 193-199 (Aralık 2001). <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/50.pdf> (Erişim Tarihi: 18.08.2008).
- 10- Koloğlu, Mahmut, “Kapitalizm İnkâr Edilebilir Mi?”, <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1950-07-03-04/AUHF-1950-07-03-04-Kologlu.pdf> (Erişim Tarihi: 16.10.2008).
- 11- Tağlaf, Hasan, “Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi”, *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2002, s. 33-47, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/146.pdf> (Erişim Tarihi: 05.08.2008)
- 12- Temizel, Handan, Turan, Erol ve Temizel, Metehan, “Küresel İşletmecilikte Ülkelerin Sosyo-Kültürel Yapılarından Kaynaklanan Sorunlar”, http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5CHandan%20TEM%20B0ZEL%20-%20Erol%20TURAN%20-%20Metehan%20TEM%20B0ZEL%5CTEM%20B0ZEL,%20HANDAN.pdf (Erişim Tarihi: 18.07.2008).

İNTERNET GAZETE

- 1- Bulut, Yiğit, “Tekrar Ediyorum Türk Bankacılığı Bitiyor...”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=200391&tarih=03/10/2006> (Erişim Tarihi: 20.10.2008).
- 2- Düzel, Neşe, “Sinan Aygün ile Söyleşi”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=167159> (Erişim Tarihi: 17.10.2008).
- 3- Gökçe, Deniz, “Bolivar Chavez Mercosur’da!”, <http://www.aksam.com.tr/yazar.asp?a=46209,10,12> (Erişim Tarihi: 20.10.2008).
- 4- Özel, Mustafa, <http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2004/ekim/24/mozel.html> (Erişim Tarihi: 17.10.2008).
- 5- Sabah, <http://www.sabah.com.tr/2005/12/01/san118.html> (Erişim Tarihi: 20.10.2008).
- 6- Ulagay, Osman, “Yabancı Sermayeye Tepki Paranoya Mı?”, <http://www.milliyet.com.tr/2007/02/07/yazar/ulagay.html> (Erişim Tarihi: 17.10.2008).

GAZETELER

- 1- Bulut, Yiğit, “Selam sana Büyük Putin”, *Vatan*, 7 Mayıs 2008.
- 2- *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 2007.
- 3- Kepenek, Yakup, “Sağcı ‘ Çağdaşlaşma’!”, *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 2007.
- 4- Külebi, Ali, “Japon Bilim Adamı Naito’nun Gözüyle Türkiye: Üniter yapı Hedefte”, *Cumhuriyet Strateji*, 31 Aralık 2007.
- 5- *Milliyet*, 25 Kasım 2007.
- 6- *Vatan*, 15 Aralık 2007.
- 7- Yeldan, Erinç, “Kapitalizmin Küreselleşmesi ve Futbol”, *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 2007.
- 8- Yıldızoğlu, Ergin, “Dün Dünle Beraber Gitti”, *Cumhuriyet*, 27 Haziran 2007.
- 9- Yırtıcı, Hakkı, “Küresel Akışlar ve Mekânın Direnci”, *Radikal*, 23 Eylül 2001.

8. ÖZGEÇMİŞ

Savaş KOMŞU

Kişisel Bilgiler :

Doğum Tarihi : 22.08.1974
Doğum Yeri : İstanbul
Medeni Durumu : Bekâr

Eğitim :

Lise : Fenerbahçe Lisesi
Lisans : Anadolu Üniversitesi İşletme Bölümü
Yüksek Lisans : Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü